

CEP ÜNİVERSİTESİ

I. Dünya Savaşı

PIERRE RENOUVIN

İletişim Yayınları • PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE

CEP ÜNİVERSİTESİ

I. Dünya Savaşı

La première guerre mondiale

PIERRE RENOUVIN
Paris İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Çeviren
TEOMAN TUNÇDOĞAN

İletişim Yayınları • PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE

İletişim'in Cep Üniversitesi, bu büyük diziden seçilmiş , Türkiyeli okurlar için özellikle ilgi çekici olabilecek eserlerin yanısıra, Avrupa'nın başka yayınevlerinin benzer bir çerçevede yayımladığı kitapları da içeriyor.

Ayrıca Türkiye'nin siyaset, kültür, ekonomi hayatıyla ilgili konularda özel olarak bu dizi için yazılmış telif eserler "üniversite"nin "öğrenim programı"nı tamamlayacak.

Cep Üniversitesi'nin her kitabı alanının öndegelen bir uzmanı tarafından yazıldı. Kitaplar, hem konuya ilk kez eğilen kişilere hem de bilgisini derinleştirmek isteyenlere seslenebilecek bir kapsam ve derinlikte. Bilginin yeterli ve anlaşılır olması, temel kıstas. Cep Üniversitesi kitaplarını lise ve üniversite öğrencileri yardımcı ders kitabı olarak kullanabilecek; öğretmenler, öğretim üyeleri ve araştırmacılar bu kitaplardan kaynak olarak yararlanabilecek; gazeteciler yoğun iş temposu içinde çabuk bilgilenme ihtiyaçlarını Cep Üniversitesi'nden karşılayabilecek; çalıştığı meslek dalında bilgisini geliştirmek isteyen, evinde, kendi programlayabileceği bir mesleki eğitim imkânına kavuşacak; ayrıca, herhangi bir nedenle bir konuyu merak eden herkes, kolay okunur, kolay taşınır, ucuz bir kaynağı Cep Üniversitesi'nden temin edebilecek.

Cep Üniversitesi kitapları sık aralıklarla yayımlandıkça, benzersiz bir genel kültür kitaplığı oluşturacak. İnsan Hakları'ndan Genetik'e, Kanser'den Ortak Pazar'a, Alkolizm'den Kapitalizm'e, İstatistik'den Cinsellik'e kadar uzanan geniş bir bilgi alanında hem zahmetsiz hem verimli bir gezinti için ideal "mekân", Cep Üniversitesi.

İLETİŞİM YAYINLARI

İçindekiler

SUNUŞ 7

GİRİŞ 8

I. BÖLÜM

O Sırada Avrupa'da Bulunan Güçler 12

Kara ve Deniz Kuvvetleri 12

Diplomatik Ortam 15

İktisadî Güçler 18

Moral Güçler 19

II. BÖLÜM

Alman Savaş Planının Başarısızlığa Uğraması 24

Sınır Savaşı 24

Marne Savaşı 26

1914'teki Savaşın Bilançosu 31

III. BÖLÜM

Mevzi Harbi 34

Yeni Muharebe Biçimleri 34

1915 Savaşları 36

1916 Savaşları 40

IV. BÖLÜM

Savaşan Avrupa Ülkelerinin 1916 Sonundaki Durumu 48

Ortak Düşünceler 48

Savaşın Amaçları 53

Cesaret Arayışı 57
V. BÖLÜM
Savaşın Dönüm Noktası 60
Birinci Rus Devrimi 60
ABD'nin Müdahalesi 65
VI. BÖLÜM
1917 Bunalımı 73
Stratejik Düş Kırıklıkları 73
Ulusal Birliğe Yönelik Tehditler 78
VII. BÖLÜM
Bolşevik Devrimi ve Rusya'nın
Saf Dışı Kalması 85
Bolşevik Hükümet Darbesi 85
Rusya'nın Bağlaşıklarından Ayrı İmzaladığı
Barış Anlaşması 87
Rus Yenilgisinin Askerî Sonuçları 92
VIII. BÖLÜM
Orta Avrupa Devletlerinin Çöküşü 97
Askerî Kararlar 97
Ateşkes ve Barış İstekleri 102
SONUÇ 108
I. DÜNYA SAVAŞI VE OSMANLI DEVLETİ 114
BİBLİYOGRAFYA 128

SUNUŞ

Bu kitabın dördüncü baskısının yayımlanmasından önce Pierre Remouvin'in gerçekleştirmek istediği gözden geçirme işlemini yapmayı, hocama duyduğum bağlılık ve görev duygusu nedeniyle kabul ettim. Konunun tartışmasız uzmanı olan ve konuya temel katkılarda bulunan birinin hazırladığı bir metin üzerinde, yazarın ölümünden sonra yapılan yeni baskıda büyük değişiklikler yapılması sözkonusu olamazdı. Dolayısıyla benim işim, tek tük düzeltmeleri ve özellikle de bazı önemli çalışmaların (P. Renouvin ve J.-B. Duraselle'in yönettiği bir dizi tez gibi) tamamlanması sonucu gerekli hale gelen bazı eklemeleri yapmakla sınırlı kaldı.

Raymond Poidevin
Strasbourg III Üniversitesi'nde profesör,
Uluslararası İlişkiler Tarihi Araştırma Merkezi ve
Germen İnceleme Merkezi Müdürü (Strasbourg).

GİRİŞ

Avrupa, Napoléon savaşlarının sona ermesiyle "Büyük savaş"ın 1914 Ağustosu'nda patlak vermesi arasında geçen sürede bütün kıtayı saran bir savaşa tanık olmamıştı. Şu halde Avrupa'daki bütün büyük devletler, yaklaşık yüzyıl sonra, neden yeniden "topyekün" bir savaşa soyundular? Diplomatik bir bunalımın (Temmuz 1914 bunalımı) yarattığı koşullar bunu açıklamaya yetmez. Ayrıca, daha önceki on yıl boyunca uluslararası ilişkilerin durumunu da hesaba katmak gerekir. 1904'le 1914 arasında, Avrupa dört kez genel savaş tehlikesiyle karşı karşıya kaldı: 1905-1906'da Fransızlar'ın Fas'taki yayılışını durdurmak için Almanya'nın yaptığı girişimler; Şubat-Mart 1909'da, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i kendi topraklarına katması üzerine Almanya'nın gerçekleştirdiği girişimler; Temmuz 'Ağustos 1911'de, Alman politikasının yarattığı yeni Fas bunalımı sırasındaki girişimler; 1912-1913'te, Rusya ile Avusturya-Macaristan'ın çıkarlarını tehlikeli biçimde karşıtlaştıran iki Balkan Savaşı sırasındaki girişimler. Ama 1907 ve 1910 dışında, barış hemen hemen sürekli sallantıda kaldı.

Bu kararsızlığın derinlerde yatan nedenleri nelerdi? Bir yandan, ulusal duyguların bazen "ulusal azınlıklar"ın protesto gösterileri biçiminde, bazen büyük devletlerin yayılmacı milliyetçilikleri biçiminde ortaya çıkması; öte yandan, iktisadî ve parasal çıkarların sürtüşmesi.

Bu milliyetçilik akımları ve bu maddî çıkarlar, siyasal bunalımlarla birlikte, düşünce biçimlerinin oluşmasına katkıda bulundu.

Devlet başkanlarının ya da hükümetlerin düşüncesi: dört kez kapıyı çalan genel savaşın çok geçmeden patlak vereceğini düşünüyorlardı. Kimileri savaşı olası buluyor,

kimileriyse "zorunlu" sayıyorlardı ("zorunlu" sözcüğünü ilk kez II. Wilhelm, Belçika kralıyla Kasım 1913'te yaptığı görüşmede kullandı). Sanki bu akımın önlenemezliğini peşin peşin kabul etmiş gibi düşünme ve davranma eğilimindeydiler. Dolayısıyla her birinin temel çabası, kendi güvenliğini sağlama doğrultusunda bağlaşmalarını güçlendirmekti.

Kurmayların düşüncesi: görevleri, kara kuvvetlerini ve donanmalarını bu savaşı göğüsleyebilecek düzeye getirmekti; bu nedenle gereç kaynaklarını ve -seferberlik için gerekli süreyi kısaltmak amacıyla- barış dönemine özgü asker sayısını artırmak istiyorlardı. Almanya, Fransa, Rusya arasındaki kara kuvvetleri donanımını ve Almanya ile İngiltere arasındaki deniz kuvvetleri donanımını güçlendirme yarışı, diplomatik gerilimin sonucuydu, ama aynı zamanda bu gerilimin artmasına da yolaçtı: çünkü hükümetler, yeni askerî yükleri halka kabul ettirebilmek için, "milliyetçi" duyguları uyandırmak zorunda kalmışlardı. Bu silahlanma yarışında üstün durumda bulunan ve bu avantajın büyük olasılıkla çok kısa süreceğini bilen taraf, üstünlüğünden yararlanmak istedi. İşte 1913'te Alman Genel Kurmayı'nın düşüncesi buydu.

Halkların düşüncesi: barışçı çağırılardan çok milliyetçi propagandaya kulak veriyorlardı; savaş belirtileri ardarda ortaya çıkınca, savaş olasılığına karşı kaderci bir boyun eğiş içine girdiler; hattâ bazı çevreler sinirsel gerilimden kurtulmak için bir an önce savaşa girilmesinin daha iyi olacağını düşünüyorlardı. Uzun bir barış döneminden sonra -sözkonusu barış kaygılarıyla dolu olsa bile- bu halklar, silah altına çağırılmanın anlamını kavrayamıyorlardı.

Gerçi savaş için elverişli bir hava vardı, ama bu savaş yakında mı görülüyordu? Elbette hayır. 1914 yılının ilk aylarında uluslararası ilişkilerdeki "gerilim" önceki yıllardan azdı. Fransa'nın Berlin büyükelçisi 12 Haziran'da şöyle yazıyordu: "Şu andaki ortamda, bizim için bir tehdit oluşturacak bir şeyin bulunduğunu düşünmüyorum; hattâ, tersine, olumlu bir hava seziyorum."

Oysa on beş gün sonra, bir Bosna'lının (yani bir

Avusturya yurttaşının -ama milliyet açısından bir Sırp'ın-) Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun veliahtı Franz Ferdinand'ı Saraybosna'da[1] öldürmesi, Avrupa savaşına yolaçan uluslararası bunalımı başlattı. Avusturya-Macaristan hükümeti, katilin silahının Belgrad askerî fabrikasında üretilmiş olması nedeniyle, Sırp hükümetini "suikastin dolaylı suç ortaklığı"yla suçladı; üç hafta düşündükten sonra Sırbistan'a bir ültimatom vererek, birçok koşulun yanısıra, suikastçinin suç ortaklarını bulmak için Belgrad'da girişilen soruşturmaya Avusturya polisinden memurların da katılmasını istedi; Sırp hükümeti bu isteği kabul etmeyince savaş açtı (28 Temmuz).

Avusturya-Sırbistan savaşı, Avusturya-Rusya çatışmasına yolaçtı: çarın hükümeti, 24 Temmuz'da, "Sırbistan'ın ezilmesine" göz yumamayacağını açıkladı; Belgrad'ın topa tutulduğu haberi gelince, yalnızca Avusturya-Macaristan'a yönelik olarak kısmî seferberlik ilan etti (29 Temmuz); ama otuz yıldır Avusturya-Macaristan'ın bağlaşığı olan Almanya, "Ruslar'ın aldığı askerî önlemlerin sürmesi"ne katlanamayacağını açıklayınca, Rusya -hemen ertesi gün- genel seferberlik ilan etti (30 Temmuz).

Bunun üzerine, Avusturya-Rusya çatışması, bütün Avrupa'yı kucaklayan bir çatışmaya dönüştü. Almanya "savaş tehlikesi" hali ilan etti ve 31 Temmuz'da, seferberlik önlemlerinin durdurulması için Rusya'ya bir ültimatom verdi; aynı zamanda, yirmi iki yıldır Rusya'nın bağlaşığı olan Fransa'dan bir Alman-Rus savaşında yansız kalma taahhüdünde bulunmasını istedi. Fransız hükümeti bu tür bir taahhütte bulunmayı reddetti ve Alman hükümetiyle aynı anda genel seferberlik kararı aldı. 1 Ağustos akşamı Almanya Rusya'ya savaş açtı. 2 Ağustos'ta Almanya, ordularına geçiş izni vermesi için Belçika'ya ihtar verdi (oysa Belçika uluslararası bir yansızlık statüsüyle korunmaktaydı). 3 Ağustos'ta Fransa'ya savaş ilanı kararını gönderdi. Belçika'nın yansızlığı saldırıya uğrayınca, İngiltere, Fransa ile Rusya'nın yanında savaşa

[1] Günümüzdeki adı Sarajevo. (ç.n.)

girme kararını açıklayarak buna yanıt verdi; oysa İtalya, 1882'den beri Avusturya-Macaristan ile Almanya'nın bağlaşığı olmasına karşın, yansızlığını ilan etti.

Bu bunalım neden diplomatik olanaklarla çözülmedi? Çünkü Avusturya-Macaristan hükümeti, Sırp milliyetçilik hareketini silah zoruyla bastırmak için, Saraybosna suikastinin yarattığı fırsattan yararlanmak istedi. Rus hükümeti Sırbistan'ın ezilmesine göz yummayı reddetti: çünkü Sırbistan'ı ezecek Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, yaklaşık yüz yıldır Avusturya-Macaristan ile Rusya arasındaki nüfuz savaşına sahne olan bütün Balkan bölgesinde üstün duruma geçecekti. Almanya ile Fransa, aralarındaki bağlaşmayı sürdürmek zorunda olduklarını düşünüyorlardı. İngiltere, genel çıkarlarının, Almanya'nın kıtada egemenlik kurmasına engel olmaktan geçtiğini biliyordu.

1914 Temmuz'undaki bu bunalımda iktisadî çıkarların baskısı (daha önceki yıllarda bu baskı duyuluyordu) hiç görülmedi; yapılan kesin seçme eylemlerini, yalnızca güvenlik, güç ya da saygınlık kaygıları yönlendirdi. Kuşkusuz bu hükümetlerin hiçbiri genel savaşı önceden tasarlamamıştı. Ama Avusturya-Macaristan ile Almanya, güç kullanmaya dayalı bir harekât planı hazırlamıştı ve bu plan kaygılı Avrupa'da büyük bir çatışma tehlikesi yaratıyordu; üstelik her türlü diplomatik çözümü reddedenler de gene bu devletlerdi; Rusya'nın direneceği belli olunca, planlarından vazgeçecek yerde genel savaşı yeğleyenler de gene onlar oldu.

BİRİNCİ BÖLÜM

O SIRADA AVRUPA'DA BULUNAN GÜÇLER

Savaşın başladığı anda iki Orta Avrupa devletinin (Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu) karşısında İtilaf Devleri vardı: Fransa, Rusya, İngiltere (5 Eylül 1914'te imzalanan bir antlaşmayla biraraya gelen bu devletler "patlak veren savaş sırasında ayrı ayrı barış yapmamayı" taahhüt ettiler), Belçika, Sırbistan. Bir yanda, birbirine komşu topraklarda uzanan, yaklaşık 120 milyon nüfuslu bir blok; öte yanda, coğrafî açıdan birbirine çok uzak üç kütle üzerinde yayılan 238 milyon insan.

Savaşın kaderi, doğrudan doğruya, kara ve deniz kuvvetlerinin gücüne, savaşanların ve komutanlarının niteliğine bağlıydı. Buna karşılık silahların niceliği ve niteliği, üretim gücüne, dolayısıyla da iktisadî kaynaklara bağımlıydı; askerlerin cesareti ve arzusu, büyük oranda toplumun zihniyetinden güç alıyordu; son olarak, tarafların her ikisi de yeni devletleri yanına çekmeye çalışıyordu. Diplomatik çabalar, iktisadî güçler, moral güçler, kara ve deniz kuvvetleri tarihinden ayrılamaz. Bütün bu güçler, savaşın "Avrupa'da" sürdüğü dönemde, yani ABD'nin işe karışmasından ve Rusya'nın güçten düşüp çatışmanın gidişini değiştirmesinden önce nasıl gelişti?

I. Kara ve Deniz Kuvvetleri

Ağustos 1914'te, iki Orta Avrupa devleti, 147 piyade ve 22 süvari tümenini -silah altında bulunan ya da ihtiyat olarak- savaş hattına sürebiliyordu. Büyük nüfusuna karşın İtilaf Devletleri, harekâtın ilk haftalarında 167 piyade (silah altında ve ihtiyat olarak) ve 36 süvari tümeninin üzerinde kuvvet çıkaramıyordu: sürekli beslediği or-

dusu çok küçük olan Büyük Britanya, savaş hattına ancak 5 piyade tümeni gönderebiliyordu; Rusya, demiryolu ağının yetersizliğinden ötürü, Sibirya'da, Türkistan'da ya da Kafkasya'da mevzilenmiş tümenlerini hızla cepheye getiremiyor ve subay-assubay kadrolarının yetersizliği yüzünden, askerlik çağındaki erkeklerin ancak yaklaşık üçte birini askere çağırabiliyordu. Gerçekte, askerlerinin ve subay-assubay kadrolarının niteliği birbirine benzeyen Alman ve Fransız orduları, harekâtların temel yükünü çekiyorlardı: Almanlar'ın 87 piyade, 11 süvari, Fransızlar'ın 72 piyade, 10 süvari tümeni vardı. Ayrıca, ağır sahra topçusu, makineli tüfek, motorlu taşıt araçları bakımından Alman ordusunun açık bir üstünlüğü vardı.

Bu askerî güç oranı kuşkusuz savaşın ilk iki yılında sürekli değişiklikler geçirdi. İttifak Devletleri'nin ihtiyat askerleri vardı ve bunlara kolayca silah sağlayabiliyorlardı. Rusya'nın ihtiyat asker sayısı çok daha fazlaydı, ama kadroların ve silahların noksanlığı nedeniyle bunların kullanılmasında büyük güçlükler çıkıyordu. İngiltere, 1914 Ağustosu ile 1915 Nisanı arasında gönüllü toplama yoluyla bir milyon insanı askere aldı. Savaşın ilk aylarında yükün büyük bölümünü çekmesi nedeniyle, yalnızca Fransa tümenlerinin sayısını hissedilir ölçüde artıramadı.

Silahlı kuvvetlerdeki bu gelişmede, 1916'da, -en azından en büyük çabayı harcayan iki devlet açısından- silah altındaki asker sayısında hissedilir bir düşüş görüldü. Orduları sürekli takviye edilen Almanya, asker toplama konusunda güçlüklerle karşılaşmaya başladı. Fransa, savaş hattında aynı sayıda tümeni tutabilmek için, "askere alma" ve askerlik hizmeti konusundaki önlemleri artırdı; askerlikten muaf tutulanları, çürüğe çıkarılanları ya da yardımcı sınıflara ayrılanları cepheye sürmeye başladı: dolayısıyla orduda, fiziksel durumu iyi olmayan birçok asker görev yapar hale geldi. Buna karşılık Rus ordusu büyük kayıplar vermesine karşın, İngiltere ya da Fransa'dan gönderilen gereçler yaz aylarında kuzey kıyılarındaki limanlar aracılığıyla geldikçe ve dışarıya (Japonya'ya, özellikle de ABD'ye) verilen silah siparişleri Sibirya ötesi demiryolu aracılığıyla ulaştıkça, cephedeki asker sa-

yısını artırdı. İngiliz ordusu önemli ölçüde büyüdü: 1916 ilkbaharında savaş hattında 70 tümeni vardı; ama 1915 sonunda düşüşe geçen gönüllü asker sayısı, daha sonra hızla azaldı. Yeni tümenler kurabilmek için -ulusal geleneklere ve liberal partinin (başkanı hükümetin başındaydı) öğretisine ters düşse bile- artık mecburî askerlik hizmetini koymak gerekiyordu. Parlamento, ancak uzun aralıklı evrelerden geçerek bu kararı almaya razı oldu (bununla birlikte hâlâ askerlikten bağışık tutan birçok madde yürürlükteydi). İki yıldır süren savaş sayesinde, silah gücü, savaşan bütün devletlerde hissedilir biçimde arttı.

Deniz kuvvetlerine gelince, güçler oranı kesinlikle İtilaf Devletleri yönünde ağır basmaktaydı. Rus savaş donanması (8 zırhlı, 22 kruvazör), Karadeniz ve Baltık Denizi'nde hapis kaldığından, gerçekte, pasif bir roloynayabilirdi. Fransa ila İngiltere arasındaki antlaşmalar uyarınca, Fransa hemen hemen bütün deniz kuvvetlerini Akdeniz'de toplamıştı: 21 zırhlı, 30 kruvazör. Geri kalan her yerde, İngiliz donanması -kruvazörleri ve deniz üsleri sayesinde- egemendi: Büyük Armada'da, yani Kuzey Denizi'nde kesin sonuca gidici bir muharebe vermeye hazır olan filolar öbeğinde 28 zırhlı, 4 savaş kruvazörü, 8 zırhlı kruvazör vardı. İttifak Devletleri'nin deniz kuvvetleri muharebeye girmek isteyebilir miydi? Akdeniz'de, iki Alman gemisiyle takviye edilmiş olmasına karşın Avusturya-Macaristan deniz kuvvetleri -zırhlı ve muharebe kruvazörleri sayısı bakımından- Fransız kuvvetlerinin yarısı kadardı. 20. yüzyılın başından bu yana amiral Tirpitz'in çabaları sayesinde çok büyük gelişmeler gösteren Alman donanması gene de İngiliz filosunun çok gerisindeydi: İngilizler'in 64 zırhlısı, 10 savaş kruvazörü, 108 küçük kruvazörüne karşılık Almanlar'ın 40 zırhlısı, 4 savaş kruvazörü ve 50 küçük kruvazörü vardı; emir aldığı gün İngilizler'in Büyük Armada'sıyla boy ölçüşecek açık deniz filosunda 23 büyük birlik vardı (oysa karşı tarafta 32 büyük birlik bulunuyordu). Büyük savaş gemilerinin yapımı için uzun süreler gerektiği düşünüldüğünde, bu güçler oranı çok yavaş değişebilecekti. Ayrıca İngiliz tersanelerinin üretim kapasitesi Alman tersanelerinin kapasitesinden

üstün değil miydi? Bu nedenle Alman deniz kuvvetleri çabalarını denizaltı savaşına yöneltti; ama bu alanda önemli olanaklara sahip olabilmek için iki buçuk yıl gerekiyordu.

II. Diplomatik Ortam

Güçler dengesini kendi lehlerine çevirmek için her iki taraf da, savaşın patlak vermesiyle birlikte Avrupa'nın yansız devletlerinden bazılarını kendi saflarında çatışma içine çekmeyi düşündü. Bu yansız devletlerin hiçbiri, seyircisi oldukları bu büyük savaşa ilgisiz kalamazdı: zira kıtadaki toprak statüsündeki bir değişiklik ve büyük devletler arasındaki dengede ortaya çıkacak köklü gelişmeler, bu devletlerin de güvenliğini ya da çıkarlarını etkilemekten geri kalmayacaktı. Ama bazı devletlerin olayların akışını özel bir dikkatle izlemelerine yolaçan dolaysız nedenleri vardı: çünkü bunlar, ya bir "ulusal azınlığı" yabancı bir ulusun egemenliğinden kurtarmak, ya da halk öbeğinin yaşadığı toprak parçasını kendi egemenliğine almak isteyen devletlerdi. Bu yansız devletlerin ulusal çıkarları, savaşan devletlere hangi olanakları sağlıyordu?

Osmanlı Devleti'nin Rus siyasetinden çekinmesi için birçok neden vardı. "Jön Türkler"in kurduğu hükümet, 2 Ağustos 1914'te, Almanya ile gizli bir antlaşma imzaladı ve antlaşmanın gereklerini yerine getirmek için askerî hazırlıkların tamamlanmasını bekledi. 1 Kasım 1914'te, Osmanlı Devleti savaşa girdi ve Müslüman halklara cihat çağrısı yaparak Fransa ile İngiltere'nin Avrupa dışındaki toprakları için tehlikeli olmak istediyse de, gerçekte, yerel çalkantılar çıkarmaktan öte bir şey yapamadı.

Romanya'nın (7.500.000 nüf.) gözü, Rusya (Besarabya) ile Avusturya-Macaristan (Erdel, Temeşvar ya da Tamışvar, Bukovina)[2] topraklarında yaşayan, Romence konuşan halklardaydı. Savaşın patlak vermesinden beri, İtti-

[2] Erdel'in günümüzdeki adı Transilvanya, Temeşvar'ınki Timişoara'dır. (ç.n.)

fak Devletleri Romanya'ya bir söz vermekteydiler: 1883'-ten bu yana Romanya'yı Avusturya-Macaristan'a bağlayan antlaşmayı bozmadığı takdirde Besarabya Romanya'ya bırakılacaktı. İtilaf Devletleri'yse, kendi saflarında yeralması durumunda Erdel'i elde edebileceği umudunu aşılıyorlardı. 3 Ağustos 1914'te Romanya hükümetinin yansızlığını açıklaması, savaşan her iki öbekle de 1916 yazına kadar sürdüreceği pazarlıklara açık kapı bırakıyordu.

İkinci Balkan Savaşı'nda (1913) yenilen Bulgaristan (4.700.000 nüf.), öç alma umudunu yitirmemişti: Bulgaristan'ın gözü, Romanya'ya bırakmak zorunda kaldığı Dobruca'ya ve özellikle de Yunan ve Sırp Makedonya'sına çevriliydi. Sırbistan kritik duruma düşer düşmez Bulgar politikasının bundan yararlanmaya çalışması hiç de şaşırtıcı değildi. İttifak Devletleri Bulgaristan'a avantajlar sunmaya hazırken, Rusya Slav dayanışmasının tarihsel anılarına başvurmaktan öte bir şey yapamıyordu. Bulgaristan'ın yansızlığı, 1915 sonbaharında sona erecek bir bekleyiş tavrından başka bir şey değildi.

Yunanistan (4.800.000 nüf.), Makedonya'da elde ettiği toprakları, Bulgar isteklerini sonuçsuz bırakarak korumak istiyordu; ama aynı zamanda, Doğu Trakya'ya komşu bölgelerde, Anadolu'da ve Ege Denizi adalarında Türk egemenliği altında yaşayan Rumca konuşan halklara göz dikmişti: bu halkları "kurtarmak", yeni Yunan devletinin kuruluşundan başlayarak milliyetçi iddianın esinlediği "megalo idea" idi. Bu duygular ve çıkarlar Yunan siyasetini İtilaf Devletleri'ne yaklaştırmak zorundaydı: yansızlığı geçici bir çıkar yol olarak gören meclis başkanı Venizelos'un izlediği siyaset işte buydu. Ama, II. Wilhelm'in kayınbiraderi olan kral Konstantin ise Avrupa'daki savaşın Almanlar'ın zaferiyle sona ereceğine, yansız kalmanın Yunanistan'ın temel çıkarlarına uygun düşeceğine inanıyordu.

İtalya'nın tavrı çok başka bir önem taşıyordu: çünkü bu büyük devletin (36 milyon nüf.) bir askerî gücü, Akdeniz'de çok önemli bir stratejik konumu vardı. Bütün siyasal çevreler Avrupa'daki savaşın İtalyanlar'ın milliyetçi

özlemleri için elverişli bir fırsat yarattığına inanıyorlardı: zira sözkonusu savaş, Avustürya-Macaristan İmparatorluğu'nu, İtalyan halkın yaşadığı toprakları terketmek zorunda bırakabilirdi. Ama bazı çevreler Trentino'nun koparılmasını ve belki de Trieste kentinin özerk bir statüye kavuşmasını yeterli görüyorlardı ve bunların da savaş riskine girmeden, bir görüşmeyle elde edilebileceğine inanıyorlardı.

Bazılarıysa, İtilaf Devletleri'nin saflarında müdahaleye geçilmesini savunuyordu: çünkü, onlara göre, "düşmanın elinde" kalmış bütün ülke topraklarını geri almanın ve Adriyatik Denizi'ne egemen olmanın tek yolu buydu. Kamuoyundaysa farklı görüşler vardı: müdahaleden yana olanlar, sağcı liberaller, farmasonlar, Hıristiyan demokratlar (çok küçük bir öbektiler), reformcu ya da muhalif (Mussolini) sosyalistler, cumhuriyetçilerdi; yansızlık taraftarlarıysa, solcu liberaller, Katoliklerin çoğu, sosyalistlerin ve sendikacıların çoğundan oluşuyordu. Parlamento, on iki yıldır siyasal yaşama egemen olan Giolitti'nin etkisindeydi ve bütün gücüyle yansızlık hareketini destekliyordu. Salandra'nın başkanlığındaki hükümet, yalnızca İtalya'nın "kutsal egoizminden" esinlenmek istediklerini açıkladı. Dolayısıyla hükümet, 1915 başında her iki tarafla da görüştü. Dört aylık çetin görüşmelerden sonra karara vardılar. Avusturya-Macaristan hükümetine Adriya Denizi programını kabul ettiremediğinden, İtilaf Devletleri'yle 26 Nisan 1915'te gizli bir antlaşma imzalandı; antlaşmaya göre İtilaf Devletleri, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun İtalyanca konuşulan topraklarının yanısıra, Dalmaçya kıyılarının büyük bölümünü de İtalya'ya bırakmaya söz veriyorlardı. Parlamento çoğunluğu verilen bu sözleri reddetmeye hazır gibi görünürken kamuoyunda ortaya çıkan bir hareket bu direnişi kırdı. Büyük kentlerindeki halk gösterilerinde "Yaşasın savaş" diye bağırılan tek ülke İtalya oldu. 20 Mayıs 1915'te, Parlamento askerî ödenekleri onaylamak zorunda kaldı.

III. İktisadî Güçler

Çatışmanın ilk aylarında, savaşın kısa süreceğini sanan bütün savaşan ülkelerdeki iktisadî etkinlik çok yavaşlamıştı: her devlet, stoklarıyla yaşama hesapları içindeydi. Uzun sürecek bir savaş görünümünün ortaya çıkması birdenbire ciddi sorunları da birlikte getirdi. Çok büyük bir ivedilikle bir savaş sanayisi yaratmak gerekiyordu; zira ordu bütün devletlerde bir cephane ve gereç sıkıntısı çekmekteydi. Ordu gereksinimlerini karşılayan kaynaklar büyük ölçüde tükenmişti; ama, öte yandan, sivil halkın besin maddesi ve yiyecek gereksinimlerinin de karşılanması gerekiyordu. Savaşan ülkelerde hemen kol gücü eksikliği ortaya çıktı: çünkü seferberlik, hem sanayi, hem tarım alanında çalışacak yaştaki erkeklerin büyük bölümünü çekip almıştı. Şu halde temel gereksinimleri karşılamak için, serbest bireysel çıkar işleyişlerine dayanma olanağı yoktu. İktisadî kaynakların büyük bölümünün seferber edilmesi ve devletin bütün üretim biçimlerini denetlemesi gerekiyordu.

Bununla birlikte bu iktisadî seferberliğe katılma payı eşit değildi. Savaşan ülkelerin kimileri ya daha çok kendi kaynakları ya da hemen yanı başlarındaki komşularının kaynaklarıyla yaşamak zorundayken, kimileri de yansız ülkelerin, özellikle de ABD'nin tahıl, hammadde, hattâ sanayi üretimi olanaklarının yarattığı rezervlerden büyük ölçüde yararlanabiliyordu. Avantajı yaratan deniz egemenliğiydi ve bu egemenlik de Büyük Britanya ile Fransa'nın elindeydi.

İngiltere ile Fransa, -deniz kuvvetlerinin üstünlüğü sayesinde- "ablukaya alınmış durumdaki" Orta Avrupa devletlerine savaş açabilir ve bu ülkelerin besin ve hammadde gereksinimlerinin karşılanmasını engelleyebilirdi. Bu iki devlet, limanlardan çıkma cesaretini gösteren düşmanın ticaret gemilerini yokedebilecek olanaklara sahipti; daha savaş başlar başlamaz, -1909'da uluslararası bir konferansla belirlenen kuralları hiçe sayarak- "düşman ülkelere giden" mallara (besin maddeleri dahil) el koymak amacıyla, yansız ülkelere ait ticaret gemilerini açık

denizde denetleme hakkını elde ettiler. Alman hükümeti de, denizaltı saldırılarıyla buna yanıt verdi.

Görüldüğü gibi, iktisadî savaşın yükü "yansız ülkelerin sırtına" yüklenmişti. İskandinavyalı, Hollandalı, Amerikalı armatörler, kargolarına İngiliz kruvazörlerinin el koyması, gemilerinin Alman denizaltılarınca torpillenmesi tehlikesiyle karşı karşıyaydılar. Armatörler özellikle Almanya'yı (çünkü denizaltılar batırılan gemilerdeki insanların canlarını kurtarmıyorlardı) şiddetle protesto ettiler.

Bu iktisadî savaştan en büyük zararı Almanya gördü. Kuşkusuz Almanya, Avrupa'nın en büyük sanayi devletiydi, ama barış zamanında gerçekleştirdiği dışalımların büyük bölümünden artık yoksun kalmıştı. Almanya, 1915'ten başlayarak besin maddelerini karneye bağlamak zorunda kaldı.

IV. Moral Güçler

Askerlerin çabası, ulusun çabasıyla desteklenmeliydi. Uzun muharebeler boyunca yenme arzusunu sürdürebilecek miydiler? Kendilerini ana amaçtan uzaklaştıracak siyasal ya da dinsel çekişmeleri, toplumsal çatışmaları unutmaya hazır mıydılar? Savaşan ülkelerdeki bütün hükümetler, savaş başlar başlamaz ısrarlı bir birlik çağrısında bulundular ve bu çağrı büyük ölçüde başarılı oldu.

Bu "kutsal birlik" uzun ömürlü olabilir miydi? Hükümetin iktisadî alandaki girişimleri ya da savaşı yönetirken benimsediği yöntemler değerlendirildiğinde, elbette - ve kaçınılmaz olarak- görüş ayrılıkları ortaya çıkacak ve bunlar parlamento mücadelelerine de yansıyacaktı; ne var ki parlamentodaki karşı çıkışlar, savaş için çaba harcama zorunluğunu tartışma konusu yapan karşı çıkışlar değildi: tam tersine hükümeti, daha enerjik önlemler alma kararlılığını gösterememekle suçlayan eleştirilerdi. Bu küçük güçlüklerin ötesinde, ulusal birliği tehdit edebilecek iki büyük güç vardı. Birincisi, ülkedeki öbür insanlarla aynı dili konuşmadıkları ya da aynı dinden olmadıkları için, aynı gelenekleri ve tarihsel kalıtı paylaşmadık-

ları için, ya da sözkonusu ülkeye fetih yüzünden bağlandıkları için kendilerini bünyesinde yaşadıkları devlete yabancı sayan halk öbekleri, yani "ulusal azınlıklardı. İkincisiyse, sosyalizmin enternasyonalist ülküsüydü.

"Ulusal azınlıklar" sorunu, savaşın ilk aylarından başlayarak etkin roloynamaya başladı. Savaşan ülkeler arasında bu güçlüklerle karşılaşmayan tek devlet Fransa'ydı. Almanya'nın toprakları üzerinde beş milyon yerli olmayan insan yaşıyordu: Alsace-Lorraineliler, Poznan ve Batı Prusya'daki Polonyalılar, Kuzey Schleswig'deki Danimarkalılar; ne var ki bu azınlıkların sayısal niceliği moral direnişten silahlı direnişe geçmelerine olanak vermeyecek kadar azdı. İngiltere, İrlanda'daki özel durumla uğraşıyordu: burada, İngiliz Parlamentosunun oylayarak aldığı özerklik statüsünün uygulanmaya konması, 1914 ilkbaharında, halkının çoğu protestan olan Ulster iliyle, halkının çoğu katolik olan öbür üç il arasında bir iç savaş tehlikesi yarattı; katolik İrlanda milliyetçileri arasında bulunan aşırı uçlar, uluslararası bunalımdan yararlanarak, yalnızca *Home Rule*'un[3] uygulamaya konmasını elde etmekle yetinmeyip bağımsızlık da istemeyecekler miydi? Rus İmparatorluğu'nda, batı illerine yoğun biçimde yerleşmiş Yahudiler hesaba katılmazsa, yerli olmayan 25-30 milyon insan (Letonlar, Lehler ve Litvanyalılar, Finlandiyalılar, Besarabya'daki Romenler ve Volga boylarındaki Tatar Türkleri) yaşıyordu; oysa en etkin ulusal bilinci taşıyan iki öbek, askerî harekâtların gelişeceği sınır bölgelerinde bulunuyordu. Son olarak, Avusturya-Macaristan en çok sayıda ulus topluluğu kapsayan bir devletti. Ulusal azınlıklar (Bohemya'daki Çekler, Galiçya'daki Polonyalılar [Lehler] ve Rutenler, Erdel'deki Romenler, Kuzey Macaristan'daki Slovaklar, Güney Macaristan'daki Sırplar, Hırvatlar ve Slovenler, Trentino ve Istria'daki İtalyanlar) nüfusun yarısını oluşturuyordu; bu halkların çoğunun etkin bir ulusal bilinçleri ve siyasal bir gelenekleri

[3] Özerklik anlamına gelen İngilizce deyim. 1870 ile 1914 arasında İrlandalılar'ın istediği özerk rejime bu ad verilir. (ç.n.)

vardı; bunlar, uluslararası bunalımdan yararlanarak, Avusturya'daki Almanlar'ın ve Macaristan'daki Macarlar'ın egemenliğinden kurtulmayı düşünemezler miydi?

Görüldüğü gibi ulusal hareketler, hemen hemen savaşan bütün devletler için, düşmanlarının yararlanmak isteyeceği zayıf noktalardı. Ne var ki bundan en kolay İtilaf Devletleri yararlanabilirdi: çünkü Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan kopmak isteyen güçleri kolayca harekete geçirebilirdi.

Uluslararası sosyalist öğreti açık bir iflas halindeydi. Uluslararası Sosyalist Büro, 29 Temmuz 1914'te, savaş tehdidi altında bulunan bütün devletlerdeki sosyalist örgütlerin hepsine, savaşı engellemek için şiddetli gösterilere girişme çağrısı yaptıysa da, hiçbir olumlu sonuç alamadı. Bütün ülkelerde sosyalist kitleler ve hemen hemen bunların bütün liderleri, yurtseverce bir coşku içindeydiler: ulus duygusu doruk noktasına ulaşmış, işçi sınıfları arasındaki uluslararası dayanışma ülküsünü bastırmıştı. Büyük sendika merkezleri ne grev, ne de gösteri yapmayı düşündüler. Sosyalist partiler ülkelerinin hükümetine destek verdiler ve savaş ödeneklerini onayladılar. Parlamento gruplarının "kutsal birlik"e katılımı Paris'te de Berlin'de de eksiksiz gerçekleşti; Londra'daysa -İşçi Partisi'nin lideri Ramsay MacDonald "yansız"lığını ilan ettiği için- katılım eksiksiz olamadı; Sen-Petersburg'da yalnızca birkaç (on kadar) aşırı sosyalist savaş aleyhine oy kullandı: bunlar, şefleri (Lenin) sürgünde yaşayan Rus sosyal demokrat partisinin aşırı ucunun temsilcileri, yani *Bolşevikler*'di. Güçsüzlüğünün bilincinde olan Uluslararası Sosyalist Büro, tepki göstermeye kalkışmadı.

Bununla birlikte uluslararası sosyalist ilişkiler Eylül 1915'te yeniden başladı. Girişimin önderliği, İtalyan sosyalist yöneticilerinden yardım gören (bu yöneticilerden yalnızca biri, ulus duygusunu uluslararası ülküden üstün tutan Benito Mussolini, Ocak 1915'te partiden çıkarıldı) yansız sosyalistlerin elindeydi. Ya İsviçre'de Lenin'in yanına, ya da Paris'te Troçki'nin yanına sığınan Bolşevikler grubu, hemen onları desteklediler. Bu öncüler, "güçsüzlüğü" açıkça ortada olan ve işçi dayanışması öğretisine sa-

dık kalmış sosyalistlere gözdiken yeni bir örgüt oluşturmak istiyorlardı. 5-8 Eylül 1915'te, Bern yakınlarındaki Zimmervald'da toplanan Konferansın amacı buydu. Konferansa az sayıda militan katıldı: Almanya'da bağımsız bir sosyalist grup içinde toplanan otuz kadar üye; İngiltere'de, *Independant Labour Party*'i oluşturan ve İşçi Partisi'nin ayaklanan üyeleri arasında yeralanlar; Fransa'da *La Vie Ouvrière* gazetesinin redaktörlerinden bazıları. Ama Konferans'ın hazırladığı Manifesto büyük yaygınlık kazandı: "Dev bir insan mezbahası" olan savaş, "emperyalizmin ürünü"dür; savaş yalnızca "uygarlığın yokolmasına, iktisadî çöküntüye, siyasal tepkiye" yolaçabilir demekteydi bu Manifesto. "Kutsal birlik"i kabul eden sosyalist partiler ve işçi örgütleri görevlerini yapmamışlardır. Konferansın "işçi sınıfının uluslararası dayanışmasına ve sınıflar arasındaki mücadeleye sadık kalan" üyeleri "halkların kardeşliği için, sosyalizm için" ve aynı zamanda da "barış uğruna mücadele için" yeniden mücadeleye atılmak istiyorlardı. Bu barış "ilhaksız ve savaş tazminatları ödenmeksizin" sağlanmalı, ama "iki ulus arasındaki ilişkiler düzeninin sarsılmaz temeli" olan "halkların kendi kaderlerini çizme hakkı"na da saygı göstermeliydi.

Troçki'nin kaleme aldığı bu metni, "siyasal grevler"i, hattâ "iç savaş"ı başlatmak için söylenmiş bir komut sayan Lenin, "korkaklık" olarak kabul etti. Bununla birlikte Lenin, sürekli organı (*Uluslararası Sosyalist Komisyonu*) Bern'de bulunan yeni harekete katılmayı ve, dahası, Manifesto'yu imzalamayı reddetmediyse de ayrı bir grubu, "Zimmerwald solu"nu örgütledi: Lenin, gazetesi *Sozialdemokrat*'ta, barış için mücadelenin -eğer sınıflar mücadelesine, yani işçi sınıfının "devrimci" mücadelesine bağlı değilse- "boş laf"tan başka bir şey olmadığını yazdı.

Bununla birlikte, ulusal birliği tehdit eden ve halen içinde yaşadıkları ülkeden kopmak isteyen bu güçler, 1914 ve 1915'te çok önemsiz bir roloynadı. "Zimmerwald solu"nun etkisi, devrimci olmaktan çok barışçı olan küçük militan gruplarla sınırlı kaldı. "Ulusal azınlıklar" henüz etkin direniş odakları oluşturmuyorlardı (Avusturya-Macaristan'daki azınlıklar bile). Bu tohumlar ancak 1916

yılının ikinci yarısında yeşerebildi. O tarihe kadar sansür altındaki bir basının etkisiyle oluşmasına karşın, kamuoyunda savaş için çaba harcama konusunda gözle görülür bir çekingenlik gözlenmekteydi. Savaşın temel yükünü taşıyan devletlerdeki siyasal çevrelere, aydınların çoğuna ve büyük iktisadî çıkarların temsilcilerine göre, halkın, savaş için harcanan çabanın başarıya ulaşmasını, bir güç ve saygınlık artışını beklemeye hakkı vardı. Özellikle Almanya'da bir toprak ilhakı programı geniş ölçüde benimsenmiş ve önemli girişimler başlamıştı. Alman Genel Kurmay'ının ilk planının başarısızlıkla sonuçlanmasına karşın, "savaş haritası"nın Reich için çok elverişli olması şaşırtıcı bir olgu sayılabilir mi?

İKİNCİ BÖLÜM

ALMAN SAVAŞ PLANININ BAŞARISIZLIĞA UĞRAMASI (AĞUSTOS-KASIM 1914)

On beş yıl önce belirlenmiş Alman savaş planı, yansız Belçika topraklarından geçerek hemen Fransa'ya karşı yöneltilecek büyük bir saldırıyı öngörüyordu: Fransızlar'ın müstahkem mevki hattının kuzeyinden dolaşacak bu taarruz "altı haftada" kesin bir zafere ulaşabilir, daha sonra da bütün Alman Kuvvetleri Rusya'ya karşı kullanılabilirdi. Bu nedenle Genel Kurmay batı cephesinde 78 tümen topladı; bu Alman tümenlerinin karşısında, üç ayrı komuta altında olan 83 tümen (72 Fransız, 5 İngiliz, 6 Belçika tümeni) bulunuyordu; Almanlar, Fransa karşısında zafer kazanılıncaya kadar, Ruslar'ın harekete geçmesini engelleme konusunda Avusturya-Macaristan'a güvendiklerinden, doğu cephesinde yalnızca 9 tümen bırakmışlardı. Savaşın çok kısa süreceğine (en çok beş ya da altı ay) inanıyorlardı: Fransızlar'ın yenilgiye uğratılmasından sonra, doğu cephesinde sonucu elde etmek için birkaç büyük muharebe yetecekti.

I. Sınır Savaşı

Manevranın birinci bölümü -stratejik kuşatma- Alman Genel Kurmayı'nın öngördüğü biçimde gelişti.

Liège'i aldıktan sonra, 18 Ağustos'ta, Almanlar'ın sağ kanadı Belçika'da Brüksel'e ve Namur'e doğru yayılmaya başlarken, Belçika ordusunun büyük bölümü Anvers'in tahkim edilmiş kampına doğru çekiliyordu. Fransız başkomutanı general Joffre, bir yığınak planı ("plan XVII") yaptı: plana göre birinci hatta yeralan orduların genel karargâhı Rethel, Verdun, Neufchâteau ve Epinal'deydi. Gerçi Joffre, Almanlar'ın yansız Belçika'ya saldıracağını tahmin ediyordu; ama, Alman ordusu sağ kanadının Ar-

dennes'lere girmekle yetineceğini, Meuse'ün (Maas) karşı kıyısına geçmeyeceğini düşünüyordu. İyi ama bu kanıya nereden kapılmıştı? Böyle düşünüyordu çünkü sağ kanadın gücünü, olduğundan az sanmaktaydı: düşman ihtiyat tümenlerinin daha ilk muharebelerden başlayarak savaş hattına sürülebileceğini düşünmemişti. Ayrıca Almanlar'ın biri Lorraine'in bataklık bölgesinden, Vosges'larla Moselle arasından, öbürü Belçika Lüksemburg'undan olmak üzere iki taarruz yapacağını da tahmin etti. Liége'in Almanlar'ın eline geçmesi, Almanlar'ın Brüksel'e doğru ilerlemesi ve sol kanada (5. ordu) komuta eden general Lanrezac'ın uyarıları, yanlışını görmesine yetmedi: yalnızca Lorraine'deki ordularından iki kolorduyu Meuse'ün Marlbork bölgesi kıyılarına göndermekle yetindi. Dolayısıyla, Alman kuvvetlerinin çevirme harekâtı Fransızlar'ın gerçekleştirdikleri düzeni çok aşıyordu; Thionville'in kuzeyinde Almanlar'ın 52, Fransızlar'ın 32 tümeni vardı.

Bununla birlikte Joffre taarruz kararında ısrarlıydı: Joffre'a göre düşman, sağ kanadını Brüksel'e kadar yayabilmek için, cephenin öbür kesimlerini mutlaka zayıflatmış olmalıydı. Ama üç gün içinde umutları yıkıldı: 20 Ağustos'ta, Morhange'da (Lorraine), Castelnan'ın ordusu yarıp geçemeyeceği kadar düzenli mevzilerle karşılaşarak Grand-Couronné de Nancy'e doğru çekilirken, Langle de Cary'nin ordusu 22 Ağustos'ta Ardennes'ler muharebesine girişti: açık bir sayısal üstünlüğü olmasına karşın bu ordu, komuta etme eyleminin güç olduğu ormanlık bir alanda gerçekleştirdiği sonuçsuz saldırılarla eridi gitti ve ertesi gün, Meuse'e doğru çekilmek zorunda kaldı. Fransa'nın saldırı planı başarısız olmuştu.

Aynı anda, Alman komuta heyeti, tasarladığı büyük harekâtı başlattı; çevirme harekâtını başarıya götürecek Charleroi muharebesi (21-23 Ağustos). Alman sağ kanadına komuta eden general von Bülov'un emrinde 30 tümen vardı; dört İngiliz ve bir Belçika tümeniyle desteklenen Lanrezac'ın ordusundaysa toplam 19 tümen bulunmaktaydı. 23 Ağustos akşamı Lanrezac çembere alınmaktan korktu, muharebeye son vererek birliklerini Givet'ye doğru çekti.

Sonuç olarak "sınır savaşları" her yerde Almanlar'ın zaferiyle sonuçlanmış oldu. Fransız ordularının tek sağlam tutunma noktaları Lorraine'deydi; cephenin geri kalan her yerinde Fransızlar tam bir çekilme halindeydiler. Alman başkomutanı von Moltke 27 Ağustos'ta takip emri verdi. Sekiz günlük zorlu yürüyüşle Alman orduları Marne'a ulaştı. Ne var ki Alman komuta heyeti, gene de, en çok önem verdiği konuda beklediği sonucu elde edememişti: düşmanın sol yanını "tutmak". Lanrezac'ın ordusunu ve İngiliz kuvvetlerini ellerinden kaçırmışlardı: Fransız ve İngiliz kuvvetleri, 26 Ağustos'ta Cateau'da, 29 Ağustos'ta Guise'de kurtulmayı başardılar ve Alman öncü kuvvetleri köprüleri tutamadan Château-Thierry'de Marne'ı geçmeyi başardılar (31 Ağustos). Öldürücü bir geri çekilme harekâtını gerçekleştirmekle birlikte, düşman kuvvetleri bütünlüklerini korumayı başardıklarından Almanlar'ın zaferi yarım kaldı.

Bununla birlikte Moltke, Fransız kuvvetlerinin "ana bölümü"nü kuşatma umudundan vazgeçmedi. 2 Eylül'de, ordularına, "Fransızlar'ı Paris'in uzağına, güneydoğu yönüne sürme" komutunu verdi. Paris müstahkem mevkiinin Alman ordusunun yan kesiminde oluşturduğu tehdidi ortadan kaldırmak için, ordusunun sağ kanadına, Kluck'ün 1. ordusuna güveniyordu: 1. ordu, "geriye doğru kademeli" olarak yerleşecek, Marne'ı geçmeden Ourcq hattını tutacaktı. Oysa Kluck, birliklerinden birini yancı bırakmakla yetinerek ilerlemeye devam etti.

II. Marne Savaşı

Fransızlar işte ancak bundan sonra işin bilincine varmaya başladılar. 25 Ağustos'ta Joffre, "sınır savaşları"ndan gerekli dersi çıkardı: sol kanadını güçlendirerek dengeyi kurmaya çalıştı. Cephenin geri kalan kesimlerinden çok sayıda birlik getirerek, garnizonu yalnızca "yedekler"den oluşan Paris müstahkem mevkiinde yeni bir ordu oluşturdu; general Maunoury komutasındaki bu ordu, 1 Eylül'de, on bir tümen kapsıyordu ve -koşullar elverişli olduğunda- ilerlemekte olan Alman ordusuna yandan sal-

dırmakla görevliydi.

Ne zaman? 3 Eylül'de Joffre hâlâ bunu bilmiyordu: cephenin iki ucunda (Paris ve Verdun) bulunan ve yeniden saldırıya geçme olanağı verebilecek destek noktalarını elde tutarak "birkaç gün daha" geri çekilmeye devam etmeyi düşünüyordu. Ertesi gün, yancı kuvvetleri yetersiz 1. Alman ordusunun gerekli önlemleri almadığını öğrendi. Dolayısıyla koşullar elverişliydi. Bundan hemen yararlanmalı mıydı? Joffre, Maunoury'nin ordusunu Marne'ın güneyine getirmeyi düşünürken, Paris müstahkem mevkiinin komutanı Gallieni bu orduyu ırmağın kuzeyine sürmek istiyordu. Birinci durumda muharebe ayın 7'sinde, ikinci durumda 6'sında olacaktı. Komutanlığı Lanrezac'tan alınarak Franchet d'Espérey'ye verilen V. orduyla İngiliz birliği yeniden saldırıya geçebilecek durumda olduğundan Joffre, Gallieni planını kabul etti. 4 Eylül akşamı saat 22'de genel saldırı emrini verdi: "Alman I. ordusu gerekli önlemleri almadığına göre, müttefik ordularının sol uç kuvvetlerini bu ordu karşısında yoğunlaştırma fırsatını kaçırmamak gerekir".

Gene o sıralarda, nihayet Lorraine'deki Fransız kuvvetlerinin kaydırıldığından haberdar olan Moltke, "Paris yönünden gelen fırtınanın" ciddiyetini kavradı. Ordusunun ortadaki bölümünün ilerlemeye devam etmesine izin verirken, sağ kanattaki iki ordusuna (Kluck ile Bülov'un orduları) "doğuya dönme" emrini verdi. Ne var ki savunma cephesi birdenbire oluşturalamazdı; zira Alman tümenlerinin çoğunun Marne'ı geçmiş olmasına karşılık, Maunoury'nin birlikleri Marne'ın kuzeyinde harekâta hazırdı.

Marne savaşının başlayacağı sırada iki tarafın savaş hattındaki kuvvetleri hemen hemen eşitti: Moltke'nin 75, Joffre'un 79 tümeni vardı. Ama stratejik veriler bu kez Fransız ve İngiliz kuvvetlerine avantaj sağlamaktaydı. Charleroi'da Fransız ve İngilizler'in 19 tümeni karşısında Almanlar'ın sağ kanadındaki iki orduda 30 tümen vardı; oysa şimdi, Fransız ve İngilizler'in 30 tümenine karşılık Almanlar'ın yalnızca 20 tümeni bulunmaktaydı. Kesin sonuç almakla görevli bu iki ordu neden olanaklarının büyük bölümünden yoksun kalmıştı? Belçika kuvvetleri-

nin gerçekleştirdiği savunma nedeniyle takviye gereksinimi doğuran Anvers hattına dört tümen gönderildi; bölge kuşatmasını sağlamak için Maubeuge önlerinde üç tümen bırakıldı; son olarak da, 26 Ağustos'ta, Başkomutanlık Karargâhı'nın emrine dört tümen bırakılması gerekti (bu kuvvetler, daha sonra, Doğu Prusya'ya takviye olarak gönderildi). Buna karşılık eksilenlerin yerine, belki de Lorraine ordularından bazı birlikler kaydırılabilirdi. Ama Moltke, Joffre'un gerçekleştirdiği yer değiştirmeleri 4 Eylül'den önce öğrenemedi ve bu konuda hiçbir girişimde bulunamadı. İlk başarılardan gözleri kamaşan ve Fransa'nın yenilgisine artık kesin gözüyle bakan Moltke, yaklaşmakta olan tehlikenin büyüklüğünü göremedi ve sağ kanadını zayıflattı.

5 Eylül günü, öğleden sonra, Maunoury'nin ordusu Ourcq'un batısındaki yüksekliklerde Kluck'un yancılarına saldırınca büyük savaş başladı ve 9 Eylül gününün öğleden sonrasında Fransızlar zafere ulaştı. Gerçekte, iki ordunun bütün güçleriyle çarpıştıkları, Paris'ten Verdun'e ve Vosges'lardan Verdun'e doğru ilerleme eylemlerinin gerçekleştiği bu dört günde birbirinden iyice ayrı iki harekât alanı ortaya çıktı:

Argonne, Meuse yükseklikleri, Grand-Couronné de Nancy cephesinde, Mailly kampının doğusunda, Almanlar güneye doğru saldırıya geçtiler; ayrıca, Moselle ve Meurthe hattı üzerinde doğudan batıya doğru da ilerlediler; bu iki saldırı başarıya ulaşacak olsa, Fransızlar'ın Verdun cephesinde elde bulundurdukları bütün çıkıntılar kuşatılma tehlikesiyle karşılaşacaktı. 8 Eylül'de, birkaç saat için Alman komuta heyeti başarının kazanıldığını sandı: Revigny bölgesinde, Fransızlar'ın 3. ile 4. orduları arasında bir gedik açıldı; ama, üç gün önce Lorraine cephesinden kaydırılmaya başlanan kuvvetler savaş hattına girince gedik hemen tıkandı.

Cephenin batı bölümünde, Fransız orduları ve İngiliz birliği saldırıya geçti. Birdenbire sağ kanattaki iki Alman ordusunun durumu güçleşti. Maunoury'nin saldırısını önlemek için tümenlerini hızla Marne'ın kuzeyine getiren Kluck, kendi ordusuyla Bülov'unki arasında geniş bir ge-

dik açtı: Petit-Morin hattı, kolayca yerinden koparılabilecek basit bir süvari perdesiyle tutuluyordu. İki Alman generali bu tehlikeyi biliyorlardı, ama muharebe cephelerinin iki ucunda gerçekleştirilecek güçlü bir harekâtla, gedik açık kalmadan zafere ulaşılabileceğini umuyorlardı. Ourcq kıyısındaki Kluck, Maonoury'nin ordusunu kuzeyden kuşatmayı denedi; başka yerlerdeki birliklerini Saint-Gond bataklıklarından geçiren Bülow, bütün kuvvetlerini Foch'un tümenleri karşısında bulunan sol kanadında topladı. Ama Almanlar'ın bütün bu çabaları boşunaydı. Çünkü 8 Eylül'de Petit-Morin hattı yarıldı; 9 Eylül sabahı, İngiliz kuvvetleri Marne'a geçti. Artık Alman I. ordusu arkadan, II. orduysa yandan saldırıya uğrama tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Bu iki ordunun geri çekilmesi kaçınılmaz hale gelmişti.

Sağ kanadında meydana gelen bu bozgun Moltke'yi Lorraine'deki saldırıyı durdurarak orta kesimdeki ordularını geri çekmek zorunda bıraktı. 10 Eylül'de, bütün Alman cephesi geri çekildi. Ama Joffre'un verdiği takip emri sonuna kadar yerine getirilemedi, çünkü piyadeler ve süvariler sınır savaşlarından beri aralıksız sürdürdükleri çabadan ötürü tükenmişler, topçularsa mühimmat sıkıntısı çekmeye başlamışlardı. Lorraine'den kaydırılan tümenlerden ve Maubeuge'ün ele geçirilmesi (8 Eylül) sayesinde, kullanılabilir hale gelen tümenlerden oluşan yeni bir Alman ordusunun savaş hattına girmesi, Fransız takibini Aisne hattında durdurdu.

Bunun üzerine her iki tarafın başkomutanları da kuvvetlerini yanlara kaydırarak muharebe cephelerini kuzeybatıya, sonra da kuzeye yaymak için acele etmeye başladılar. Her iki taraf bazen birbirlerini yandan kuşatmaya çalışıyor, bazen bu tehlikeye karşı koymaya çabalıyordu. "Denize doğru koşu" başlamıştı.

Joffre, Amiens'in güneyinde yeni bir orduyu savaş hattına soktu (daha sonra, 25 Eylül'de, bu ordu Somme kıyısına çekildi); birkaç gün sonra Arras ile Béthune arasına yeni kuvvetler gönderdiyse de başarı kazanılamadı; hemen Lille bölgesinde, kısa süre önce Anvers'i boşaltmış Belçika tümenlerinin yardımıyla yeni bir saldırı hazırla-

dı. Moltke'nin görevini devralan Falkenhayn da saldırıya geçti; amacı Pas-de-Calais köprülerini ele geçirmekti: çünkü bu köprülerin ele geçirilmesi hem İngiltere'yi doğrudan tehdit etme olanağı verecek, hem de yeni İngiliz birliklerinin Fransız topraklarına gelmesini engelleyecekti. 19 Ekim'de, "Belçika birliklerinin henüz yerleştiği Yser hattında saldırı emri verdi. Üç hafta boyunca, önce Dixmude'e, sonra da -Belçikalılar Nieuport eklüzlerini açıp Yser vadisinin sular altında kalmasına neden olunca- Ypres ve Messines'e saldırı üstüne saldırı gerçekleştirdi; ama boşuna.

Tarafların orduları artık karşı karşıyaydı ve klasik stratejiye göre büyük bir başarı sağlayabilecek tek yöntem olan kuşatma manevrasına girişebilme olanağı da yoktu. Denizden İsviçre sınırına kadar kesintisiz bir cephe oluştu. Alman komuta heyeti, bir tek büyük savaşla Fransız direncini yokedebileceklerine kesinlikle inanıyordu: onlara göre önceleri altı hafta, daha sonraları birkaç ay Fransız direncini kırmak için yeterliydi; ama sonunda yanıldıklarını kabul etmek zorunda kaldılar. Alman komuta heyetinin hazırladığı savaş planı bütünüyle fos çıkmıştı.

Ortaya çıkan bu kesin sonuca Rus ordusu da katkıda bulundu. Genel Kurmay başkanlıkları arasında yapılan ve Fransız-Rus askerî uzlaşmasını tamamlamayı amaçlayan antlaşmalar, Fransız ordusunun katlanmak zorunda kalacağı baskıyı azaltmak için, Rus ordusunun seferberliğin on dördüncü gününden başlayarak saldırıya geçmesini öngörüyordu. Bu vaad tutuldu: Rus komuta heyeti, hattâ yığınağın sonuçlanmasını bile beklemeden, ordularından birini Doğu Prusya'ya soktu; Rus ordusunun Prusya'ya girmesi öngörülen sonucu sağladı, çünkü Moltke asıl harekât alanından dört tümen çekerek doğu cephesine göndermek zorunda kaldı. Dolayısıyla Rus saldırısı Marne zaferini kolaylaştırdıysa da Tannenberg muharebesinde çabucak kırıldı. Eylül sonunda, Fransa cephesinde "denize doğru koşu"nun başladığı sırada, Vistül ırmağı büklümünde Ruslarla Avusturya-Alman kuvvetleri zaman zaman üstünlüğü ele geçirdiler: taraflar zaman zaman kuşatma harekâtlarına giriştilerse de hiçbiri önemli üstün-

lükler elde edemediler. Alman komuta heyeti Fransız birliklerini "saf dışı" bırakmayı başaramadıkları için, bütün bu çabaların boyutu birinci derecede önem kazanamadı.

III. 1914'teki Savaşın Bilançosu

1914'teki savaşların kesin sonuca ulaştığı an olan Marne muharebesindeki belirleyici etkenler nelerdi? Mevcutlar nelerdi? Her iki tarafta da hemen hemen aynıydı. Askerlerin niteliği nasıldı? On iki günlük öldürücü yürüyüşten sonra yapılan bu dört günlük muharebede, her iki tarafın piyadeleri olağanüstü çaba harcadılar ve aynı değerde görüldüler. Savaşın başından itibaren zafer keyfini süren Alman piyadeleri bu coşkuyu taşımaktaydılar; geri çekilme deneyimi yaşayan Fransız piyadeleriyse, cephe oluşturma emrini alınca canlılık kazandılar. Karşı tarafı en çok şaşırtan da işte bu toparlanma oldu. Silah durumu nasıldı? Yürüyüş halinde yürütülen bu savaşta Alman ağır topçusunun üstünlüğü pek önemli roloynayamazken, 75 mm'lik Fransız topları, 77 mm'lik Alman toplarına üstünlük sağladı (hız ve atış isabeti açısından). Savaş yönetimi nasıldı? Belki de açıklamayı burada aramak gerekir. Moltke, aklı başında, titiz bir komutandı, ama riski sevmiyordu: 26 Ağustos'ta, Doğu Prusya'ya takviye gönderme kararı alarak ordunun yürüyüş halindeki kanadını zayıflatarak bunu kanıtladı. Muharebe sırasında, Başkomutanlık Karargâhı'nı cepheden çok uzakta, Lüksemburg'da tuttu ve bilgileri öylesine büyük bir gecikmeyle alabildi ki, ordu komutanlarına çok geniş bir girişim yetkisi tanımak zorunda kaldı ve komutanlardan en azından birine (Kluck) tehlikeli girişimlerde bulunma fırsatı verdi. Son anda, komuta heyetindeki yardımcılarından biri, albay Heutsch, sağ kanat ordularının durumunu yerinde değerlendirmekle görevlendirildi ve geri çekilme emrini de bu komutan verdi. Kısacası, Moltke muharebeyi yönetmedi. Savaşın başında büyük yanlışlar yapmasına ve büyük bozgunlara uğramasına karşın, Joffre soğukkanlılığını korudu. Ordusu tam çekilme halindeyken yeniden toparlanma planını yapmayı başardı. Muharebe

saatini önceden belirlememişti, ama çevresindeki komutanlar elverişli zamanın geldiğini gösterince karar vermeyi bildi. Muharebenin sonucunu belirleyen son dört gün boyunca ordu komutanlarını yönetti ve onlar arasında sıkı bir dayanışma sağladı. İleri görüşlülükten, büyük savaş adamlarına özgü çevresine aşırı güven verme ve düşüncelerini çevresindekilere yayma gücünden yoksun olmasına karşın, soğukkanlılığıyla, aklı başında tutumuyla, kararlılığıyla olaylara egemen oldu.

Alman savaş planının başarısızlığa uğraması, bütün savaşan ülkelerde, tüm ulusça çaba harcama zorunluğunu getiren uzun bir savaşın içinde oldukları kanısının doğmasına yolaçtı. Alman Genel Kurmayı, uzun süredir tehlikesini gördükleri "iki cephede savaş" yürütme zorunluğuna boyun eğmek zorunda kaldı. İktisadî kapasite artık hem saldırıda, hem de savaşanların direnişinde önemli roloynayacaktı ve bu bakımdan İngiltere ile Fransa (denizlere egemen olduklarından) avantaj sağlayacaklardı.[4] Buna karşılık Almanya'da kamuoyu hâlâ bu uzun vadeli tehditlerin bilincine varamamıştı. Elde edilen askerî sonuçlar umutlara bütünüyle yanıt vermemişse de, gözler harekât haritasına takılıp kalmıştı: Bütün Belçika, Kuzeydoğu Fransa ve Rusya'nın elindeki Prusya'nın bir bölümü işgal edilmişti. Yönetici çevreler güvenlerini yitirmemişlerdi. Bunu anlamak için, "savaş amaçları"nı nasıl tasarladıklarına bakmak yetip artmaktaydı.

"Ilımlı" bir siyaset adamı olmakla birlikte Alman imparatorluk şansölyesi Bethmann Hollweg, Marne muharebesi sürdüğü, ama henüz sonucun belli olmadığı sırada bile, büyük sanayicilerin telkinlerine kapılarak, büyük ölçüde ilhakcı bir barış programı hazırlamıştı. Fransa, Belfort'u, Lorraine müstahkem mevki hattının Verdun'den Toul'a ve Epinal'e kadar uzanan bölümünü, Boulogne'daki Dunkerque kıyısını ve özellikle de Alman metalürji sanayisinin gelişmesi için vazgeçilmez olan Bricy-Longwy demir filizi havzasını bırakmalıydı; ayrıca Fran-

[4] Birinci bölümdeki "iktisadî güçler" bölümüne bakınız.

sa, kendisini "iktisadî açıdan Almanya'ya bağımlı kılacak" bir ticaret antlaşması imzalayacaktı. Belçika, Liège'i, hattâ belki de Anvers'i vermeliydi; Belçika, Alman garnizonlarının bulunduğu "bağımlı" bir devlet olacak ve Alman "iktisat sistemi"ne katılacaktı. Lüksemburg Alman İmparatorluğu'na bağlanacaktı. Hollanda ilke olarak bağımsız kalacak, ama Alman İmparatorluğu ile "sıkı ilişkiler" kuracaktı. Doğuda, "Rus olmayan" halklar (Lehler, Litvanyalılar, Rutenler) Rus İmparatorluğu'ndan kopacak, Rusya'yı Alman sınırlarından "uzak" tutacak bir tampon devletler kuşağı oluşturacaktı. Orta Avrupa'da, Almanya, yalnızca Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu değil, Fransa, Belçika, Hollanda, Danimarka ve Polonya topraklarını da içine alacak bir gümrük birliği kuracaktı. Orta Afrika bir Alman sömürgesi olacaktı.

Marne muharebesinin yitirilmesine karşın, Alman yöneticiler hâlâ bu programdan vazgeçmiyorlardı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Berlin büyükelçisi 6 Ekim tarihli raporunda, bu çevrelerde hiç kimsenin Almanya'nın yalnızca Fransa'yı değil, Rusya ve İngiltere'yi de yenebileceği kanısından vazgeçmediğini belirtiyordu.

Paris'te Londra'da, Sen-Petersburg'da Marne zaferi, "denize doğru koşu"nun sonuna kadar devam eden umutlar yarattı. Paris'te Fransa Dışişleri bakanı Delcassé ile Rusya büyükelçisi arasında, Sen-Petersburg'da II. Nikola ile Fransa büyükelçisi arasında yapılan görüşmeler, tutulan sözler, gönüllerde yatan sayısız düşe tanıklık etmekteydi. Delcassé, Fransa yalnızca Alsace-Lorraine'i geri almakla yetinmek istemiyor demekteydi: Fransa "Alman İmparatorluğu'nun yıkılmasını" da istiyordu. Rusya, Doğu Prusya'nın bir bölümünü, Poznan'ı, Galiçya'yı, Bukovina'nın kuzeyini almak arzusundaydı; Osmanlı boğazları sorununu da kendi çıkarları doğrultusunda çözmeyi umuyorlardı; Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun "dağılması" da beklentileri arasındaydı.

Muharebe cephesinde kurulan güçler dengesine karşın, -karşılıklı olarak birbirlerinin etkisini ortadan kaldıran birçok olaydan sonra- Fransa ve Rusya'da hiç kimse barışı düşünmüyordu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MEVZİ HARBİ

1914-1915 kışında, askerî mücadele, kurmayların öngörülerini aşan ve stratejik kavramları büyük ölçüde felce uğratan yeni biçimlere büründü. Bununla birlikte, her iki tarafta da çabalar -en ağır fedakârlıklar pahasına bile olsa- aynı ateşli özveriyle sürdürüldü. On sekiz ay boyunca Alman saldırıları ağır basmaya devam etti; 1916 Temmuz'undan başlayarak, İtilaf Devletlerinin orduları üstünlüğü ele geçirme çabasına giriştiler. Ama taraflardan hiçbiri kesin bir üstünlük sağlayamadı.

I. Yeni Muharebe Biçimleri

Saldırıya geçen kuvvetleri makineli tüfek ateşi altında yürümek zorunda bırakmakta olan ve avcı hendekleri, siperler kazarak ateşe karşı korunan bir mevzi savunmasını düzenleme (yani, özellikle demir teller ağı gibi engeller kurma) zamanını bulmuş bir düşmana karşı, ne kadar şiddetli olursa olsun piyade saldırısının kırılmaya mahkum olduğunu, "denize koşu" deneyi açıkça göstermişti. Tarafların mevcut ordularında sürekli bir savunma cephesi düzenleme, hemen gerçekleştirilmesi gereken bir uğraş oldu; yoğunluk ve derinlik açısından yaratılan giderek daha yetkin koşullar sayesinde sözkonusu savunma cephesi hızla oluşturuldu. Birbirinden 3 ya da 4 km uzaklıkta ve birbirine paralel olarak düzenlenen iki mevziyle istenen amaca yavaş yavaş ulaşıldı. Savunma sistemi direnme merkezleriyle tamamlandı; sözkonusu merkezlerde savunmayı yapan kuvvetler, eğer birinci mevzide tutunmayı başarabilirlerse, düşman piyadelerinin iki yanından saldırıya geçebileceklerdi.

Bu koşullarda yapılacak saldırı büyük güçlüklerle

karşılaşacaktı. Piyade saldırısının başarıya ulaşabilmesi için, piyadelere geçiş yolu açmak amacıyla demir tel ağında bir deliğin oluşturulması, düşman siperlerinden açılan ateşin geçici olarak etkisiz kılınması, siperlerde birikmiş düşman askerlerine buradan çıkma fırsatının verilmemesi gerekiyordu. Bu saldırı hazırlıklarını da topçuların gerçekleştirmesi gerekiyordu. Ne var ki tahkimatlarda sağlanan gelişmeler, kısa sürede siperleri hafif obüs ateşine karşı korunaklı hale getirdiyse de, sahra topçusunun yatık mermi yollu atışları demir tel ağının ya da avcı hendeklerinin yokedilmesi için pek yeterli değildi. Ağır topçuyu geliştirmek ve silahların yatık mermi yollu atışlarından yararlanan bir "avcı hendeği imha topçusu" yaratmak gerekiyordu. Hattâ piyade silahları bile yeni muharebe koşullarına artık uygun değildi: kısa mesafede, avcı hendeğine sığınmış düşmana ulaşmak için el bombası vazgeçilmez bir silahtı. Son olarak 1914'deki savaşlarda yalnızca keşif görevlerini yerine getiren havacılık yeni çabalara kalkışmak zorundaydı. Artık düşman mevzilerinin fotoğraflarını çekmeli, top atışlarını düzenlemeli, düşman cephesinin arkasında yeni bir saldırının belirtisi olabilecek göstergeleri gözlemeli, araç gereç depolarının, ikmal konvoylarının ve, elbette, gündüz yer değiştirmek zorunda kalan düşman birliklerinin bombalanması görevlerini yüklenmeliydi.

Saldırının başarıya ulaşabilmesi için, önce silahların yapım ve tekniğinde yeni çabalar (bunların sonuçları çok yavaş alınabilmektedir) gerçekleştirmek gerekiyordu.

Dolayısıyla, temel sorun, düşman cephesinin geri hatlarla ilişkisini "kesmek"ti. Mevzilerde bir "gedik" nasıl açılabilirdi? Takviyelerin gelip bu gediği tıkamasına fırsat vermeden bu başarıdan nasıl yararlanılabilir? Daha sonra, bu mevzilerin gerisine, ikmal ve haberleşme merkezlerine ulaşmanın yolları nelerdir? (bu harekâtın başarılması, düşmanı geniş bir cephede geri çekilmek zorunda bırakacak, "kuşatma harekâtı"nı, yani askerlik sanatının temel kuralını uygulama olanağı verecektir). Bu sorular, yüksek komuta heyetinin ve teknisyenlerin işini güçleştiriyordu; ama, özellikle de, "yakın döğüş" tekniklerini öğ-

renmek ve kanlı yarma harekâtları gerçekleştirmek zorunda kalan piyadeler, ağır fedakârlıklarda bulunmakla yükümlü hale geliyorlardı.

II. 1915 Savaşları

Harekâtların genel yönetimini elinde bulunduranlar, öncelikle, düşman mevzilerinin sağlam bir düzene kavuşturulamamış yerlerine saldırmayı yeğlerler. Yser kıyısında geçirdikleri acı deneyden sonra, Alman yüksek komuta heyeti Fransa cephesinde bir savunma düzeni almayı kabul etti: mevzi harbi, Almanlar'a kısıtlı kuvvetlerle bu cepheyi tutma olanağı veriyordu. Tersine, Rus cephesinin son derece uzun olması nedeniyle burada sürekliliği olan savunma mevzileri düzenlemek olanaksızdı; Rus cephesindeki mevzileri, ne yoğunluk, ne derinlik, ne de donanım bakımından doğu cephesindeki mevzilerle karşılaştırma olanağı vardı. Dolayısıyla "gedik açma" sorununun çözümü daha kolaydı. Fransız yüksek komuta heyeti, sonuçsuz kalan iki girişimden sonra, Alman mevzilerinde yeterince derin ve geniş bir gedik açamayacaklarını anladılar; onların gözü artık yeni harekât alanlarındaydı.

1915 savaşlarının temel özelliği, yeni Alman savaş planının (Rusya'ya karşı büyük bir saldırı) uygulamaya konmasıydı. 1914 yılı Kasım'ının sonundan başlayarak Falkenhayn, batı cephesinde uygulanmaya başlayan mevzi harbi sayesinde, ihtiyaç olmaktan çıkan birlikleri doğu cephesine göndermeye başladı. 1915 Nisan'ında, burada toplanan kuvvetler otuz tümeni buluyordu. Bu cephedeki Alman orduları başkomutanı Hindenburg ve levazım dairesi başkanı Ludendorff kesin bir sonuç almayı umuyorlardı. Tarihsel anılar (1812 seferinin anıları) güvenlerini sarsmıyordu. Hindenburg'un ileri gelen komutanlarından biri "eğer Napoléon'un demiryolu, telefonu, otomobil konvoyları, telgrafı ve uçakları olsaydı, bugün hâlâ Moskova'da olurdu" diyordu. Amaçlanan sonuçların büyüklüğü karşısında Falkenhayn'ın belki de kuşkuları vardı, ama gene de Rus hükümetini görüşmelere razı etmeye yetecek kadar başarılı olacağına inanıyordu.

İlk saldırı 2 Mayıs'ta, Vistül ile Karpatlar arasındaki 80 kilometre uzunluğundaki bir cepheden başladı. Kırk sekiz saat içinde düşman cephesi "yarıldı". 6 Mayıs'ta, bütün bu cephe boyunca Ruslar çekilmeye başladılarsa da, kuşatılmaktan kurtuldular ve San ile Dniester arasındaki hatta tutunmaya çalıştılar. Ama Haziran ayında bu hat düştü: Avusturya ve Alman ortak kuvvetleri Przemysl'i, sonra da Lemberg'i ele geçirdi; iki ay içinde bütün Galiçya Rus işgalinden kurtarıldı.

Bunun üzerine Alman komuta heyeti, Varşova'nın batısında Vistül dirseğini tutan Rus kuvvetlerini kuşatmak için, aynı anda giriştikleri iki koldan saldırıya geçtiler: harekâtlardan birincisi kuzeyden güneye doğru, Varşova yönünde ve Narev kıyısında, ikincisi Vistül'ün orta çığırı boyunca, güneyden kuzeye doğru, Ivangorod yönünde gerçekleştirildi. 13 Haziran'da başlatılan harekâtların taktik başarısı büyük oldu; bununla birlikte Rus ordusu, hızla geri çekilerek bu kez de kuşatılmaktan kurtuldu, ama Varşova ile Novogeorgievsk müstahkem mevkiini bırakmak zorunda kaldı. Bütün Polonya artık Avusturya ve Alman kuvvetlerinin elindeydi.

8 Ağustos'ta, cephenin kuzey ucunda, Niemen hattında, hemen üçüncü bir saldırı başlatıldı. Bu saldırı, altı hafta içinde Alman birliklerine Kovno'yu, Vilno'yu ele geçirme ve Beresina hattına ulaşma olanağı verdi. Bütün Litvanya işgal edilmişti. Komuta heyeti, bir an, düşmanın Vilno'nun doğusundaki ulaşım yollarını ele geçirme umuduna kapıldıysa da, düşman hattının yarılan kesimine gönderilen süvariler geri püskürtüldü.

Eylül sonunda, Avusturya-Alman orduları saldırılarına son verdikleri sırada, Baltık'tan Dniester'e kadar uzanan, hemen hemen düz çizgi biçiminde bir cepheyi ellerinde tutuyorlardı; cephenin ortasında 150 km.'den fazla ilerlemişlerdi. Rus ordusu bu beş ay içinde büyük kayıplara uğramıştı: 151.000 ölü, 638.000 yaralı, 895.000 esir (yani Rus ordusu, cephedeki askerlerinin yarısını -ya da hemen hemen yarısını- yitirmişti). Birçok aylık bir dönem boyunca yeni harekâtlarda saldırıya geçebilme olanakları yoktu. Her üç saldırıda da Avusturya-Alman kuvvetleri

gedik açmayı başarmışlardı, çünkü karşı tarafın siperleri iyi düzenlenmemişti ve çünkü Rus komuta heyeti -hava kuvvetlerindeki olanak yetersizlikleri nedeniyle- karşı tarafın asker yığınaklarını öğrenememişlerdi. Avusturya-Alman kuvvetleri bu gediklerden yararlanabilirlerdi, çünkü Ruslar arkadaki depolarda bol miktarda bulunan tüfekleri -önemli genel kaynaklardan yoksun olmaları nedeniyle- askerlerine veremiyorlar ve demiryollarının yeterli olmaması yüzünden tüfekleri hassas noktalara hızla taşıyamıyorlardı. Gerçekte Rus Genel Kurmay'ı manevra yeteneğinden yoksun görünüyordu: karşı tarafın zayıf noktalarını bulmayı başaramadan, yalnızca kendi muharebe cephesinde açılan delikleri tıkamaya çalışmakla yetiniyordu. Bununla birlikte, Avusturya-Alman kuvvetleri -birçok zafer kazanmalarına karşın- karşı tarafı bütünüyle "yoketme" olanağı verecek geniş çaplı bir harekâtı gerçekleştirememiş, Rus orduları, yeni bir cephe kurarak tutunmayı başarmıştı. Dahası, Avusturya-Alman kuvvetleri, Falkenhayn'ın öngördüğü siyasal sonuçları da elde edemediler: Rus hükümeti barış istemek zorunda kalmamıştı.

Kesin askerî sonuçlar neden elde edilememişti? Avusturya-Macaristan ordusu, bu büyük saldırının daha ilk haftalarından başlayarak, yeni bir düşmanla mücadele etmek zorunda kaldı: hatlara 37 piyade tümeni süren İtalya'nın müdahalesi, Avusturya-Macaristan ordularını Isonzo ve Carso kıyısında bir savunma cephesi kurmak zorunda bıraktı. Bunun için gerekli kuvvetler, daha çok Sırbistan'a karşı kullanılan bazı kuvvetlerin kaydırılmasıyla sağlandı; bununla birlikte Galiçya cephesinden de bazı tümenler getirildi. Eğer bu İtalyan müdahalesi olmasaydı, Rus ordularının göğüs germek zorunda kalacakları baskı çok daha ağır olacaktı. Ayrıca, üçüncü saldırı sırasında Alman ordusu bütün harekât olanaklarına sahip değildi, çünkü Falkenhayn Hindenburg'un istediği takviyeleri doğu cephesine vermemişti: Ekim ayında, bu iki komutan birbirlerine sitemlerde bulundular. Temelde, geri çekilerek gizlenen bir düşmanın yokedilebileceğine Falkenhayn'ın aklı yatmamıştı.

Ne var ki, Rus cephesindeki harekâtların askıya alın-

ması, Avusturya-Alman kuvvetlerinin saldırıdan vazgeçtikleri anlamına gelmiyordu: Falkenhayn bütün gücüyle Sırbistan'a yüklenerek, -Bulgaristan'ın da yardımıyla- altı haftada bu ülkeyi bütünüyle ele geçirdi.

Almanya ve Avusturya-Macaristan zafer üstüne zafer kazanırken ve Fransa bazı başarılarla buna yanıt verirken, İngiltere ve yeni bağlaşık İtalya, Almanya ile Avusturya-Macaristan'a karşı koymaya çalışıyorlar mıydı? Joffre, Fransız birliklerini, birçok kanlı ve sonuçsuz yerel harekâta sürükledi; bununla birlikte, Fransızlar iki kez (9 Mayıs'ta Artois'da ve özellikle de 25 Eylül'de Champagne'da) düşman cephesini yarmayı denediler, yerel başarılar elde ettiler, ama gediği büyütmeyi başaramadılar. İtalyan birlikleri, Temmuz'da Carso kıyısında, Ekim'de Gorizia kesiminde saldırıya geçtiler. İngilizler'le Fransızlar, Rusya ile sürekli bağlantı sağlamak amacıyla, Çanakkale Boğazı'nda önce denizden, sonra karadan harekâta giriştilerse de başarı kazanamadılar; ayrıca, Sırplar'a yardım etmeye de çalıştılar, ama bundan da sonuç alamadılar. Bütün bu çabalar kısa vadede önemli sonuçlar yaratmadıysa da, Fransız birliklerinin Selanik'te bulunması gelecek için önemliydi.

İtalya'nın işe karışmasına ve yeni İngiliz tümenlerinin savaş hattına girmesine karşın, 1915'teki savaşlarda Avusturya-Alman orduları parlak zaferler elde ettiler. "Savaş haritası", birlikleri Belçika'yı, Kuzeydoğu Fransa'yı, Rus Lehistanı'nı ve Litvanya'yı, Sırbistan'ı elinde tutan Orta Avrupa devletleri için giderek elverişli hale geliyordu (oysa Haute-Alsace'daki Thann vadisi, Avusturya-İtalya sınırındaki İsonzo vadisinin bir bölümü İtilaf Devletleri'nin elindeydi). Bununla birlikte kesin sonuç almaya yetecek başarılar kazanılamadı: ne Rus, ne de Sırp ordusu saf dışı bırakılabildi, Almanlar'ın tek tek barış yaparak düşman birliğini bozma umudu (Alman hükümetinin iki kez Rus hükümetiyle ilişkiye geçme denemesine karşın) boşa çıktı. Berlin ile Viyana arasında görüş ayrılıkları belirdi. Almanya, iki imparatorluk arasında sıkı bir siyasal, iktisadî ve askerî bağ kurulmasını istiyor, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun rolünü "Al-

manlar'ın doğuya ilerleyişi"ni sağlama görevine indirgeyerek, Lehistan sorunu için bir çözümü Viyana'ya zorla kabul ettirmeyi umuyordu. İtilaf Devletleri'nin uyguladığı abluka, İtalya'nın savaşa girmesi, 1915 yılının tarım ürünleri bakımından kötü geçmesi, iktisadî alandaki tıkanma tehlikesini arttırdı.

Öte yandan, İtilaf Devletleri de büyük güçlükler ve acı düş kırıklıklarıyla karşılaşmışlardı; 1915 yazında, Genel Kurmay daireleri arasında etkili bir eşgüdüm kurmayı başaramadılar; hattâ bir sonraki yıl için kesin bir plan bile yapmadılar: 1915 Eylül'ünde Chantilly'de toplanan askerî konferanslar, 1916 yazında İtilaf Devletleri'nin aynı anda bir saldırı gerçekleştirebilecekleri umudunu dile getirmekle sınırlı kaldı; ama, ordusunu yeniden düzenleyebilmek için ne kadar süre gerektiğini hesaplayamayan Rusya, bu saldırının tarihini belirleyemedi. Bununla birlikte İtilaf Devletleri'nin Rusya'da, İngiltere'de önemli miktarda ihtiyat askerleri vardı ve denizlere egemen olduklarından iktisadî kaynaklarının tükenebileceği korkusunu taşımıyorlardı; dolayısıyla bir "yıpratma savaşı"nı sürdürebilirlerdi.

III. 1916 Savaşları

Bu "yıpratma stratejisi", 1916 savaşlarının temel özelliğiydi; Fransa cephesinde, iki tarafın komutanları da bu stratejiyi uyguladılar. 1916 yılının ilk yarısı boyunca, girişim üstünlüğü hep Avusturya-Alman ordularının elinde kalmaya devam etti: Rus ordusunun nekahet döneminde bulunduğu aylardan yararlanmak istedilerse de, yoğun bir harekât gerçekleştirmeyi başaramadılar. Daha sonra, Temmuz ayından başlayarak, İtilaf Devletleri orduları ilk kez aynı anda taarruza kalktılar. İtalya cephesinde, İtalyan saldırısı Gorizia'nın alınmasıyla başarıya ulaştıysa da, on gün içinde hızı kesildi. Doğu cephesinde büyük harekâtlar daha uzun sürdü (on hafta) ve bir ara "yarma harekâtı" görünümü aldı. Ama Fransa cephesinde savaş, Şubat'tan Ekim'e kadar, aralıksız ve o güne kadar görülmedik bir şiddetle devam etti: bu cephede yapı-

lan iki muharebeden ilki dört, ikincisi üç ay sürdü. 1916 yılındaki savaşlarda, Verdun, La Somme, Loutzk muharebeleri çok önemliydi.

1. Verdun Muharebesi - Verdun muharebesine girerken Falkenhayn'ın planı neydi? 1915 yılı Aralık ayında imparatora sunduğu bildirisinde bunu açıkladı. İtilaf Devletleri'nin asıl gücü İngiltere'dir, Fransız ordusuysa onun "maşa"sıdır. Almanya, çok sayıda denizaltıya sahip olduktan sonra Britanya adalarını da tehdit edebilir. Ama, bu arada, kara harekâtlarında bile yükün büyük bölümünü taşımak zorunda bırakmak koşuluyla bu düşman yıpratılabilir. Ama bu amaca ulaşabilmek için Fransız ordusunu "yenilgiye uğratmak" gerekiyordu; ne var ki, düşman cephesinde kopukluk yaratmayı amaçlayan bir saldırıya girişmek boşunaydı: çünkü Fransız ordusunun 1915'teki deneylerine göre böyle bir sonuç şu anda olanaksızdı. Bu nedenle başkomutanın öngördüğü yol bir "yıpratma muharebesi"ydi: Fransız komuta heyeti, bu muharebe sırasında yavaş yavaş bütün yedeklerini kullanmak zorunda kalacaktı.

Buna nasıl engel olunabilirdi? Yalnızca stratejik bir önem taşımakla kalmayıp, Fransız toplumunun duyarlı olduğu bir değeri de temsil eden bir amaç seçerek. Şu halde, Fransız komuta heyeti kısmî bir geri çekilmenin ardına gizlenemezdi; yurtlarını, -verilen kayıplar hangi boyuta ulaşırsa ulaşsın- adım adım savunmak zorundaydılar. Almanların amacına en uygun yer Verdun'du: çünkü, Fransız cephesi bu müstahkem mevki çevresinde her iki yandan da saldırıya açık bir çıkıntı oluşturduğundan ve Fransız birliklerinin ikmali, sağladığı ulaşım olanakları sınırlı olan ve yalnızca yerel boyutlarda önem taşıyan bir demiryoluyla (Bar-le-Duc'ü Verdun'e bağlayan hat) yapılacağından Alman saldırısı elverişli koşullarda gerçekleşecekti.

Falkenhayn'ın asıl amacı "Verdun'ü almak" değildi. Önemli olan, düşman kuvvetlerini, "bütün kaynaklarını kurutan" bu muharebe alanında tutmaktı. Bu plan, kuşkusuz Alman kuvvetlerinin Fransız kuvvetlerinden çok daha az yıpranacakları varsayımına dayanıyordu. Fal-

kenhayn, çok yoğun bir top ateşiyle desteklenen piyadelerin, düşmanın başlıca destek noktalarını fazla zorlanmadan ele geçirebileceğini ve düşmanın hiçbir sonuca ulaşmayan karşı saldırılarla tükeneceğini düşünüyor, Alman kayıplarının, Fransız kayıplarının beşte ikisini bile aşmayacağına inanıyordu.

Alman başkomutanının kafasındaki "yıpratma muharebesi" işte böyle gelişecekti.

Muharebenin ilk evresinde, 21 Şubat ile 10 Mart arasında, Alman saldırıları öngörülen amaçlara ulaştı: Fransız mevzilerinin başlıca destek noktaları ele geçirildi: Meuse'ün sağ kıyısındaki Douaumont müstahkem mevkii, sol kıyısındaki le Mort-Homme, Avocourt ormanı. Ama savunma, Joffre'un 25 Şubat'ta komutanlığa atadığı general Petain'in yönetiminde düzenleniyordu. İki ayı aşkın süredir, Almanlar ve Fransızlar destek noktalarını ele geçirmek ya da geri almak için sırayla kısmî saldırılara geçiyor, ama kesin sonuca ulaşamıyorlardı.

Büyük muharebenin ikinci kritik evresi Haziran ayında başladı. Emrindeki ordunun mevcudu yirmi tümene ulaşan Kronprinz, yeni başarılar kazandı: büyük bir direniş gösteren Vaux müstahkem mevkii 7 Haziran'da alındı; 11 Haziran'da Thiaumont destek noktası düştü; 21 Haziran'da, Verdun ile Souville müstahkem mevkiini kapsayan son direniş noktası tehdit edilmeye başlandı. Bununla birlikte, 22 Haziran'da, Fransızlar'ın Somme'a saldıracağını tahmin eden Falkenhayn, saldırıya ara vermek zorunda kaldı: Verdun hattına sürdüğü askerlerin sayısını azalttı.

Büyük muharebenin kaderi belirlenmişti. "Yıpratma stratejisi" başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Almanlar'ın kayıpları yaklaşık 240.000 kişiyi bulurken, Fransız ordusu 275.000 asker kaybetmişti. Falkenhayn'ın hesaplarını yanıltan da işte buydu.

Dört ayı aşkın süredir devam eden şiddetli savaşlar, birliklerin çok kahramanca çaba harcamalarına neden oldu. Topçu ateşiyle alt üst olmuş bir muharebe alanında, avcı hendekleri ve siperleri yıkılmış piyadeler, obüslerin açtığı deliklerde yere yapışarak korunuyorlardı; bağlantı-

lar kopmuştu; aman vermez bir bombardımanla dövülen kesimler boyunca yapılan ikmal ve mevzi değiştirme etkinlikleri sırasında verilen kayıplar, bazen, cephedeki birliklerinki kadar ağır oldu. Topçu baraj ateşi yüzünden çevreyle ilişkisi kesilen askerler, komuta heyetinin harekât planına katkıda bulunamıyorlardı. Olay, tabur, bölük komutanlarının, hattâ bazen birlikleriyle bütün bağları kopmuş grupların savaşına dönüşüyordu. Askerin dayanıklılığı, özverisi, sinirsel direnci hiçbir yerde buradaki kadar acımasız bir deneyden geçmemiştir. Hiçbir yerde piyadeler bu kadar acı çekmemiştir.

2. La Somme Muharebesi - 1 Temmuz'da Fransız komuta heyeti karşılık vermeye başladı. Joffre, Şubat ayında, La Somme'un kuzey ve güneyine, 70 km'lik bir cephe boyunca gerçekleştirilecek büyük saldırının planını hazırlamıştı; Joffre, 18 Şubat'ta (Verdun muharebesinin başlamasından üç gün önce), yeni İngiliz başkomutanı Douglas Haig'in onayını aldı. Top üretimindeki gelişmeleri beklemek istediğinden, aslında bu planı yazdan önce uygulamaya koymayı düşünmemişti. Kaldı ki Ruslar'la İtalyanlar da daha önce hazır olamıyorlardı. Taarruz, Foch'un önerdiği bir yönteme göre yönetilmek zorundaydı: kısa aralıklarla gerçekleştirilecek, sınırlı amaçlı bir dizi saldırı, birçok hafta boyunca aynı cephede tekrarlanacaktı; topçu hazırlıkları yeterli olursa, bu saldırılar az kayıpla başarıya ulaşabilir, yavaş yavaş karşı tarafın direncini kırabilirdi; aralıksız hırpalanan, topçu ateşiyle ezilen, açılan gedikleri tıkamak için hatlar yakınında çok sayıda asker tutmak zorunda kalan düşman bir şaşkınlık anı yaşayacak, bu da bir "yarma" saldırısı için elverişli bir fırsat yaratacaktı. Dolayısıyla, Verdun'daki gibi, La Somme muharebesi de bir "yıpratma muharebesi" oldu; buna karşılık cephe çok daha genişti ve amaç yalnızca düşmanın yedeklerini tüketmek değil, onu geri çekilmeye zorlamaktı. Topçu ateşi yoğunluğu, Almanlar'ın birinci Verdun saldırısı sırasında gerçekleştirdikleriyle aynı olacaktı; yani, cephenin genişliği de hesaba katıldığında, cephede yerleştirilen bataryaların toplam sayısı çok daha fazla olmalıydı.

Verdun muharebesinde alınan kötü sonuca karşın Joffre'un bu planı tuttu. Pétain'in zaman zaman şiddetli karşı çıkışlarına rağmen Joffre, Meuse kıyısında girişilen mücadelenin beklenmedik olaylarından etkilenmemeyi başardı. Nisan sonunda, Verdun ordusunun 24 tümenle sınırlı kalmasına karar verdi ve yalnızca Haziran'daki bunalım sırasında dört tümenlik bir takviye verdi. Dolayısıyla, saldırı cephesini 40 kilometreye indirmek ve cephenin büyük bölümünü İngiliz kuvvetlerine bırakmak koşuluyla La Somme muharebesine hazırlanmak için yeterli olanakları elinde tuttu: 15 kilometrelik bir cephe boyunca La Somme'un güneyine saldıran Foch'un ordusunda 14 tümen, 900 parça ağır top, 1.100 hafif top vardı. Bu "araç-gereç muharebesi"nde Fransızlar ile İngilizler bütün olanaklarını kullanabilirlerdi; oysa Ruslar'ın büyük saldırılara geçtikleri doğu cephesine takviyeler göndermek zorunda olan Alman komuta heyeti büyük saldırılara kalkışamıyorlardı.

Bununla birlikte, bu kez de, Alman cephesinde bir yarık açılamadı.

Muharebenin ilk günü Fransız saldırısının La Somme'un güneyinde açtığı gedik hızla tıkandı. On beş gün boyunca en küçük bir ara vermeden uygulanan dövme taktiği, İngiliz ve Fransız kuvvetlerine yalnızca bazı destek noktalarını (Thiepval, Blanches, Mametz ormanı) ele geçirme olanağı verdi. Kısa bir aradan sonra savaş, aynı kasabalar çevresinde, yavaş yavaş yeniden başladıysa da, saldırılardan en küçük bir sonuç bile elde edilemedi. 22 Ağustos'ta İngiliz ve Fransız komuta heyeti saldırıya son vermek üzereydiler. Ama son bir çaba daha harcamaya karar verdiler: Eylül'ün ilk haftasında, Cléry, Bouchavesnes ve Sailly-Saillisel'e üç önemli saldırıda bulundular, küçük başarılar kazandılar. Nihayet Ekim ayında, üç ay süren çarpışmalardan sonra, saldırılar durdu.

Sonuç olarak Foch'un yöntemi, Falkenhayn'ınkinden daha etkili sonuçlar vermemişti. Bu yıpratma muharebesinden çıkan sonuç şuydu: asker sayısındaki üstünlük ve araç-gereç bolluğu ancak kısmî başarılar getirebilir; ama, ne kadar sık tekrarlanırlarsa tekrarlansınlar bu başarı-

lar cephede yarık açmaya yetmez. Bununla birlikte Alman ordusu çok güç durumlara düştü. Cephe, birliklerin kahramanca çabaları sayesinde ayakta tutulabildi ve ağır kayıplar verildi: 267.000 asker, 6.000 subay. Personelinin çoğu ölmüş Alman topçusu, La Somme muharebelerinden sonra eski niteliğine kavuşamadı. Ekim sonunda, bir Fransız saldırısı Douaumont müstahkem mevkiini ve - çok daha güç olmakla birlikte- Vaux müstahkem mevkiini ele geçirmeye yettiğinde, Verdun'de elde edilen sonuçları (büyük ölçüde etkisi kaybolmuştu) unutmak mı gerekiyordu?

3. Lutzk Taarruzu - Avusturya-Alman kuvvetleri doğu cephesinde ilk kez geniş çaplı bir düşman saldırısına tanık oluyordu. Rus ordusu, bağlaşıklarının yardımı ve yabancı ülkelere verilen siparişler sayesinde, topçu gereçleri bakımından çekilen sıkıntıları aştı. Başkomutan general Alekseyef, general Brusilov komutasındaki dört orduyu güneybatı cephesinde topladı.

4 Haziran'da, 150 kilometrelik bir cephe boyunca saldırı başladı. Lutzk çevresinde, 50 kilometrelik bir genişlik boyunca, düşman siperleri ele geçirildi ve Avusturya-Macaristan kuvvetleri Sereth hattına ve Güney Karpatlar'a doğru geri çekilme zorunda bırakıldı: 100 kilometrelik bir geri çekiliş. Alman tümenleri, ancak Temmuz başında, Kovel'de, VIII. Rus ordusunun yanlarından bir karşı-taarruza kalkabildi, ama sonuç alamadı: Alman birlikleri Stockod'a geri püskürtüldü. 28 Temmuz'da Ruslar'ın, Brodi'de, cephenin ortasından başlattıkları yeni saldırı gene başarılı oldu, Avusturya-Macaristan kuvvetlerini yeniden geri çekilmek zorunda bıraktı. Bunun üzerine Rus komuta heyeti, cephenin iki ucundan çift kuşatma harekâtı gerçekleştirmeyi denedi: Kovel bölgesindeki kuzey kanadında, en iyi birlikler ileri sürüldü; güney kanadında, Karpatlar'daki Tatar geçidinde bir gedik açmak için çaba harcandı. Ama hava kuvvetlerindeki noksanlık nedeniyle topçu hazırlık ateşi başarılı olamadı. Bu saldırıların başarısızlığa uğraması, Brusilov'u, Ağustos ortasında taarruzu durdurma kararı almaya itti. Brusilov iki ay süren saldırısı sırasında Bukovina'yı ve Galiçya'nın

bir bölümünü ele geçirdi, 378.000 Avusturya-Alman askerini esir aldı.

Bu başarılar Rus komuta heyetinin umduğunun çok üstünde olmasına karşın, kesin sonuç için yetersizdi. Bununla birlikte siyasal bir sonuç yarattı: 17 Ağustos'ta, Rusya, Fransa ve İngiltere ile antlaşma imzalayan Romanya, İtilaf devletleri'ne katıldı. Ne var ki Almanya, bir yıldırım harekâtıyla Romen topraklarının büyük bölümünü ele geçirdi.

Fransa cephesindeki bütün saldırı çabalarının hiçbir sonuç vermemesine karşılık, büyük bir sürprizin -Rus ordusunun "yeniden dirilişi"- ortaya çıktığı 1916 savaşlarının sonunda, savaş haritası Orta Avrupa devletleri için eskisinden daha da elverişliydi. Bununla birlikte, savaşın genel yönetim planı bakımından gelecek, Orta Avrupa devletleri açısından kaygı vericiydi.

Alman ordusu asker sıkıntısı çekme tehlikesiyle karşı karşıyaydı, çünkü Verdun ve La Somme muharebelerinde verilen kayıplar, 1914 ve 1915 savaşlarındakinden daha fazla oldu; ayrıca bir araç-gereç sıkıntısı da vardı: La Somme kıyısında, Alman topçusu ilk kez düşman topçusuna göre güçsüz durumdaydı. Bu tehditleri ortadan kaldırmak için, 2 Aralık 1916'da çıkarılan "yardımcı yurttaşlık hizmeti" yasası, askerlik yaşını aşmış ya da henüz askerlik çağına gelmemiş bütün erkeklere, yönetim hizmetlerinde ya da fabrikalarda görev alma yükümlülüğü getirdi; bu yedek iş gücü, savaş üretim programının sürmesine, hattâ geliştirilmesine, tecilli olan çok sayıda işçinin orduya katılmasına olanak verdi.

Abluka ciddi bir tehdit olarak sürmekteydi. Alman deniz kuvvetleri komutanlığı İngiliz deniz kuvvetlerini sarsmayı denedi: kuvvetler arasındaki eşitsizliğe karşın, Alman açık deniz donanmasının Kuzey Denizi'nden çıkmasına ve İngiliz donanmasının yalnızca bir bölümüyle karşılaştıklarında savaşa girilmesine karar verdi. 31 Mayıs 1916'daki Jutland muharebesinde Alman kuvvetleri İngiliz kuvvetlerinin büyük bölümünün baskınına uğradı. Alman deniz kuvvetleri için bu belki de göreceli bir zaferdi: çünkü düşmana kendi uğradığından çok daha büyük

zarar verildi. Ama Alman donanması hemen üslerine dönmek zorunda kaldı ve yeni tehlikelere atılmayı bir daha göze alamadı.

İngiltere ile Fransa işte bu tarihten sonra (1916 yazı) ablukayı sıkılaştırdı: o zamana kadar Almanya'ya besin maddeleri sağlayan yansız Avrupa devletlerinin dışalımlarını kotalara bağladılar. Ayrıca, yiyecek kartlarından anlaşıldığına göre, günlük yiyecek payı Berlin'de 200 gram ekmek, 40 gram et ve 400 gram patatese indirildi (ağır işçiler dışında). Kentli halkın acı çektiği kesindi. Bu güçlükler kentlerle kırsal kesimler arasında şiddetli gerilimlere yolaçıyordu. Savaş salması olarak yiyeceklere el koymak, fiyatları denetim altında tutmak ve yiyecekleri hakçasına paylaştırmakla görevli Savaş İaşe Dairesi, umulan sonuçları elde edemedi. Yiyeceklere el koyma ve toplama işlemleri, sanayiye vazgeçilmez hammaddelerini sağlamıyordu. Fabrikalarda, gereksinim duyulan mallara benzeyen, ama niteliği düşük mallar üretiliyordu. Kömür, dökme demir filizi üretimi hızla düştü: böylece savaş sanayilerinin çabaları da tehlikeye girdi. Demiryolları bütün gereksinimleri karşılayamıyordu.

Buna karşılık İtilaf Devletleri'nin Rusya'da ve İngiltere'de hâlâ bol miktarda yedek askeri vardı. Denizlere egemen olmaları sayesinde, hem halkın beslenmesi, hem de savaş üretiminde kullanılmak üzere bütün dünyadan iktisadî kaynak sağlayabiliyorlardı. ABD'den yaptıkları alımları karşılamak için gerekli parasal kaynakları Amerikan bankalarından bulabiliyorlardı.[5] Bunlar, savaş uzadıkça önemi daha da artan avantajlardı.

[5] Bu konu için V. bölümdeki "ABD'nin işe karışması" alt başlıklı bölüme bakınız.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SAVAŞAN AVRUPA ÜLKELERİNİN 1916 SONUNDAKİ DURUMU

Savaş içinde geçen iki buçuk yıl boyunca uzun sınavlardan geçen, giderek ağırlaşan özverilere katlanan ("yıpratma savaşı" benzeri görülmedik ölçüde kanlı oldu) savaşan Avrupa uluslarını, sonuç hiç kimse tarafından bilinmeyen bu çabanın anlamı ya da etkisi üzerinde düşünmeye itti. Genel Kurmay daireleri hangi yeni yöntemle "sonuca ulaşabileceklerini" araştırıyorlardı. Her iki tarafta da hükümetler, bu savaştan ne beklediklerini belirleyebilmek ve kamuya yapılan açıklamalarda ilk kez "barış"tan sözedildiğinde bu amaçları sıralayabilmek için düşünme gereksinimi duyuyorlardı.

I. Ortak Düşünceler

Yaşanan deneylerin ağırlığı savaşanların ruhsal dayanıklılığını sarsmadı. 1914'te askerlerin yüreğinde yanan yurtseverce coşku belki biraz azalmış, yerini, bir çeşit kaderci bir boyun eğişe bırakmıştı; ama yıkılmışlığa ender raslanıyordu. Savaş arkadaşlığı, birlikler arasında, kişisel eyleme güç veren bir dayanışma duygusu, bir görev bilinci, bazen de "profesyonelce" bir özsaygı yaratıyordu. Bitip tükenmeyen bir sıkıntıyı giderek artan biçimde içlerinde duyan bu askerlerin aileleriydi (çünkü birçok aile daha şimdiden üyelerinden birini savaşta yitirmişti): sürüp giden bu savaş içinde, şans eseri o güne kadar yaşamayı başaranlar, bundan sonra yaşamlarını sürdürmeyi nasıl becereceklerdi? "Cephe gerisi" moral açısından yorgunluk belirtileri göstermeye başlamıştı.

Kamuoyunda (en azından düşüncelerini açıklayan kesimde: çünkü çiftçi kitleleri yalnızca boyun eğmekle yetiniyordu) iki akım görülüyordu.

Bazıları sabırsızlıklarını dile getiriyor, devlet adamlarının savaşın askerî ve diplomatik yönetiminde izledikleri yöntemleri eleştiriyorlardı. Dolayısıyla eleştirilerini hükümetlere yöneltiyorlardı. Onlara göre, daha etkili sonuçlar almak, yaşanan deneylerin, acıların süresini kısaltmak için, daha kesin, daha kararlı girişimlerde bulunmak yeterliydi. Bu kimselerin daha enerjik davranmaya çağrıda bulunmalarının altında belki de bir düş kırıklığı, bir şaşkınlık ve hattâ derin bir kaygı yatmaktaydı. Bunlar, en azından, zafere kadar savaşa devam etme isteğini belirtiyorlardı.

Savaşan ülkelerin çoğunda henüz azınlıkta kalan öbürkülerse, bu çok büyük çabanın gerekli olup olmadığı konusundaki kuşkularını dile getiriyorlardı; hattâ bu çabanın varlığı nedenini bile tartışıyorlardı.

Sabırsızlık belirtileri bütün siyasal çevrelerde ortaya çıktı ve Başkomutanlık Karargâhı'ndan destek gören sağ partilerin şansölye Bethmann-Hollweg'i "zayıflığından" ötürü kınadıkları Alman parlamentosunda tartışmalara yolaçtı; Fransa'da, gizli komite halinde toplanan Millet Meclisi, on oturum boyunca, hem askerî harekât yöntemlerini, hem dış siyasetin yürütülüş biçimini eleştirdi; İngiltere'de, başbakan Asquith görevden uzaklaştırılarak, yerini, 5 Aralık'ta bir koalisyon kabinesi kurarak iktidara gelen Lloyd George'a bıraktı.

Yalnızca Rusya'da savaşın yönetiliş biçimine ve hükümetin yöntemlerine ilişkin eleştiriler ciddi bir durum yaratmaktaydı.

Duma'daki[6] liberal muhalefet, 1915'ten başlayarak, Savaş dairesinin yaptığı hizmetlerin yetersizliğini ve hattâ satılmışlığını, bakanlık bürolarındaki "yumuşak anarşi"yi, hükümetin görevini yerine getiremeyişini açık açık eleştirmişti. 1915 Eylülü'nde, parlamentodaki bu muhalefet, üç partiyi (anayasacı-demokratlar, ilericiler ve "Ekim Partisi") "ilerici blok" adı altında birleştirdi; milletvekillerinin üçte ikisini bünyesinde toplayan ilerici

[6] Rusya'da, çarlık döneminde meclislere verilen ad. (ç.n.)

blok, Parlamento üyelerinden oluşan bir bakanlığın kurulmasını istedi. Bu siyasal gruplar Zemstvo'lar[7] Birliği'nin ve Kentler Birliği'nin (yani bölgelerin ya da "hükümetlerin" yönetim organlarının ve belediyelerin seçtiği merkezî komiteler) desteğini sağlamıştı. Bu "burjuva" muhalefetine, tüccarlar ya da sanayiciler, aydınlar ve bazı kırsal kesim soylularının desteklediği serbest meslek sahipleri de katıldılar. Ama çar iktidarını Parlamento ile paylaşmaya razı olmadı.

Siyasal bunalım 1916 Kasımı'nda patlak verdi: iktidarın gevşekliğine karşı, çarın çevresinde etkili olan "gizli güçler"e (özellikle de bir maceracıya, saraydaki varlığıyla imparatorluk ailesinin saygınlığına gölge düşüren papaz Rasputin'e) karşı, Duma'da şiddetli saldırılar oldu. Muhalefet, "savaşı yönetebilecek" yetenekte ve Parlamentoya karşı sorumlu bir bakanlığın kurulmasını istiyordu. Bu isteği görüşmek üzere İmparatorluk Konseyi 9 Aralık'ta, Soylular Meclisi 14 Aralık'ta toplandı. Bu muhalefet belki de buraya kadar yasal çerçeve dışına çıkmamıştı. Ama, 29 Aralık'ta, prens Yusupov Rasputin'i öldürdü: öfke tehlikeli boyutlara ulaşmıştı.

İktidarın "yozlaşması" bütün yabancı gözlemcilerin dikkatini çekiyordu. Çar muhalefeti güç kullanarak mı kırmayı deneyecek, yoksa bir darbeyle kendisi mi devrilecekti? Aralarında "Ekim Partisi"nin başkanı Guçkov'un da bulunduğu bazı Duma üyeleri bu darbeyi düşünmeye başladılar.

Gene aynı dönemde, ama başka çevrelerde, yarışma konusu savaştı. Zimmervald Konferansı[8] sırasında enternasyonalist sosyalistlerin izledikleri tutum sayesinde, bu muhalefet giderek daha bilinçli olarak yapılmaya başlandı. Enternasyonal Sosyalist Komisyon'un girişimiyle 1916 Nisanı'nda Kienthal'de (İsviçre) toplanan yeni bir konferans yalnızca ilkeler belirlemekle yetinmedi; yalnızca bütün sosyalist partilere değil, doğrudan eylemi öğütlemek

[7] Rusya'nın Avrupa topraklarında yeralan illerinde yerel yönetimi gerçekleştiren meclis. (ç.n.)

[8] Birinci bölümdeki "moral güçler" alt başlıklı bölüme bakınız.

için "tahrip edilen ve öldürülen halklara" da çağrıda bulundu: kimin tarafından yapılırsa yapılsın, hükümetin işlerine karışılmasını kabul etmeyin; askerî ödeneklerin meclisten geçmesi için oy vermeyin; hemen bir ateşkes ilan edin; "toprak ilhakına ve tazminat ödemeye yer vermeyen" bir barışı kabul ettiriniz. "Gücünüzün bütün olanaklarını kullanarak dünyadaki bu kasaplığa son veriniz". Görüldüğü gibi bu Komisyon devrimci bir parolayı yaymaya çalışıyordu; Lenin'in ana düşüncesini benimsemekten de geri kalmıyordu: uluslararası çatışmaya son vermek için iç savaşa hazırlanmak.

Bu Kienthal manifestosu, sosyalist militanlar ve işçi kitleleri arasında çok farklı yankılar uyandırdı.

Rusya'da, sosyalistler iki eğilime ayrıldılar: Marksçı "sosyal demokratlar"; programı daha çok toprak sorunuyla ilgilenen "devrimci sosyalistler. Sosyal demokrat grupta uzlaşmazlarla (Bolşevikler) ılımlılar (Menşevikler) arasında çok büyük anlaşmazlıklar vardı. Lenin ve İsviçre'de Lenin'in çevresinde yeralanlarla gizli ilişkileri sürdüren Bolşevik liderler, "Zimmervald Solu"nun programını benimsediler; başka sosyalistlerse bu kadar ileri gitmiyor, ama ülkelerinin siyasal durumuna uygulayabildikleri ölçüde devrimci parolayı destekliyorlardı: ilerici blokun yürüttüğü muhalefet nedeniyle sarsılan çarlık rejimini devirmek için koşullar elverişli görülüyordu. 29 Aralık 1916'da sosyalist partilerin "burjuva" partilerine yaptığı çağrının anlamı işte şuydu: "Bu hükümetle mücadeleye yasal yollarla devam ederseniz, yeldeğirmenleriyle savaşan Don Kişot'a benzersiniz. Bugün yurttaşın görevi, yasaya uymamaktır."

İtalya'da, sosyalist parti savaşa girilmesine karşı olduğunu açıklamış ve milliyetçi düşüncedeki üyelerini - Mussolini ile birlikte- partiden atmış, "sorumluluklarını yönetici sınıfların sorumluluklarından ayırdığını, ama ulusal savunmayı "sabote etmeyeceğini" ilan etmişti. 1916-1917 kışında, bu göreceli ılımlı hava iyice ağırlık kazandı: Parti kongresinde, Zimmervald'cılar 17.000'e karşı 14.000 oy aldılar.

Almanya ve İngiltere'de, tersine, sosyalistlerin çoğu

ulusal birlik siyasetini destekledi. İşçi Partisi 1916 Aralığı'nda Lloyd George'un oluşturduğu kabineye destek verdi. Almanya'da, Sosyal Demokrat Parti, hükümetle işbirliği yapmaya çağırılmamış olmakla birlikte, "kutsal birlik"e sadık kaldı. Ama, her iki devlette de, ulusal birliğe karşı bir parti ortaya çıktı: "Bağımsız İşçi" partisi, Zimmervald Konferansı'nda temsil edildi; Almanya'da "bağımsız" parti 1916 Mayıs'ında oluşmuştu ve bu partinin *Spartakusbund*'da toplanan aşırı uç üyeleri, Liebknnect'in ağzından, savaşa karşı etkin bir direnişi öğütlediler.

Birleşik sosyalist partinin hükümetle işbirliği yaptığı ve parçalanmadan varlığını sürdürdüğü Fransa'da durum farklıydı; ne var ki, 1914 Ağustosu'ndan bu yana benimsenen tutum, 1916 sonunda, militanların çoğunca açık açık eleştirildi. Aralık ayındaki Ulusal Sosyalist Kongre'de, bütün ülkelerdeki sosyalist partilerle yeniden ilişkiye girilmesi için 1.407 oy (1.537'ye karşılık), parti üyelerinin ulusal birlik hükümetine katılması aleyhine 1.372 oy (1.637'ye karşılık) kullanıldı. "Azınlıkta" olan sosyalistler, Zimmervald programının bütün maddelerine katılmamakla birlikte, "ilhaksız ve tazminatsız" barış düşüncesini benimsediler. Ama gene de parti disiplinine boyun eğdiler. Yakında "çoğunluğu" elde edebileceklerini umut edip dururken, bir parçalanmanın öncülüğünü neden yapacaklardı?

Savaşan büyük devletler arasında, sosyalist partinin önemli bir siyasal eylemde bulunamadığı tek devlet Avusturya-Macaristan'dı. Sosyalist partinin Macaristan'da çok yandaşı vardı. Avusturya'da, parlamentoda belli bir gücü bulunmaktaydı, ama parlamento yoktu. 21 Ekim 1916'da, sosyalist parti sekreterinin Avusturya Meclis başkanını öldürmesi, dostlarını kınayan bir sosyalistin tek başına gerçekleştirdiği bir eylemdir.

Bütün olarak ele alındığında, ulusal birlik içinde sosyalist bir muhalefetin artması ve savaşa karşı olanların çoğalması açık bir gerçekti. Militanların eylemlerine yön verense, öğretisel inançlardı, işçi sınıfının uluslararası dayanışma düşüncesine bağlılığıydı. İşçi kitlelerine gelince, onlar, belki de, daha çok savaşın sonucu olan acılara

karşı duyarlıydılar. Bütün ülkelerde iaşe ve ibate konusunda güçlükler vardı ve enflasyon hayat pahalılığını artırıyordu (üstelik, buna paralel olarak ücretlerde hayat pahalılığına eşit düzeyde bir artış görülmüyordu). Hayat pahalılığıyla ücret artışları arasındaki uçurum özellikle Almanya'da çok belirgindi: Almanya'ya abluka uygulanmaya başlanmasından sonra, 1914-1916 arasında, yiyecek maddelerinin fiyatı yüzde yüzden fazla artarken, birçok meslekte ücretler ancak yüzde 25 arttı. Benzeri bir durum İngiltere için de geçerliydi: gerçi İngiltere'de yiyecek sıkıntısı çekilmiyordu, ama yiyeceklerin Amerika Birleşik Devletleri'nden alış fiyatı ve taşıma giderleri hızla artmıştı. Yiyecek maddeleri dışalımına çok daha az başvurulan Fransa'da, fiyat göstergesi (1914=100) yiyecek maddeleri arasında farklılıkları görülmek koşuluyla, 1916'nın ikinci yarısında 145-165 arasında değişti (oysa aynı dönemdeki ücret artış göstergesi 125 oldu). Hayat pahalılığı bunalımının daha yavaş ağırlaştığı İtalya'da, "gerçek ücretler"deki aşınma daha azdı. Bu iktisadî güçlükler yurtseverlik bağlarının gevşemesinde temel roloynadı ve savaşa son verme isteğini artırdı. Hâlâ doğrudan bir bağ kurma çabasına girmek gerekli miydi: enternasyonalist ülkünün gelişmesi İtalya ve Fransa'da Almanya'dakinden daha güçlüydü; buna karşılık fiyat artışları ve yiyecek sıkıntısı Almanya'da çok daha ciddi boyutlara ulaşmıştı.

II. Savaşın Amaçları

İşte 1916 sonunda, yani savaşan ülkelerde düş kırıklıkları yükünün ulusal birliği sarstığı anda, hükümetler barışa karşı tavırlar aldılar. Orta Avrupa devletleri bu konuda girişimde bulundular: 12 Aralık'ta, İtilaf Devletleri'ne görüşme önerisi getirdiler, ama görüşme koşullarını belirtmediler; büyük olasılıkla girişimin amacı, Almanya'nın yansız devletlerin ve özellikle de bunların en önemlisi olan ABD'nin gözündeki ahlâksal saygınlığını yükseltmekti. Birkaç gün sonra, 20 Aralık'ta, daha önce iki kez (Ocak 1915 ve Şubat 1916'da) düşünme fırsatı

aramış olan ABD Cumhurbaşkanı Wilson, bu düşünceyi önemsemedi: savaşan ülkelerden barış koşullarını bildirmelerini istedi (çünkü bu koşullar, belki de, Wilson'ın da umduğu gibi, "bağdaşmaz" nitelikte olmayabilirdi). Ne var ki, halklardaki bıkkınlığa karşın, savaşan ülke hükümetlerinden hiçbiri barış olasılığını gerçekten gündeme getirmeyi düşünmüyordu: Almanya, *statu quo ante*'ye[9] dönüşü kabul edemeyecek kadar çok zafer kazanmıştı; İtilaf Devletleri'yse "sonuçsuz barış" düşüncesine yanaşmaya hazır değillerdi. Barış görüşmeleri, sözkonusu hükümetlere kendi "savaş amaçları"nı kabul ettirme olanağı verdiği ölçüde önem taşıyordu.

İtilaf Devletleri, 10 Ocak 1917'de ABD Cumhurbaşkanına verdikleri ve hemen kamuoyuna açıklanan bir noktayla kendi koşullarını belirledi:

Orta Avrupa devletleri ve bağlaşıkları, Belçika, Sırbistan ve Karadağ, Lehistan, Litvanya ve Kuzeydoğu Fransa'yı boşaltacaklar, uğranılan zararlara karşılık parasal ödünler vereceklerdi: Alsace-Lorraine'i Fransa'ya geri verecekler, Slav, İtalyan ve Romen halkları Avusturya-Macaristan egemenliğinden, Türk olmayan halkları Osmanlı egemenliğinden kurtaracaklardı; "büyük devletler gibi küçük devletlerin de" güvenliğini ve iktisadî gelişme özgürlüğünü sağlayacak "yeni bir Avrupa düzeni"ni kabul edeceklerdi.

Görüldüğü gibi bu nota yalnızca "savaş haritası"nın yok sayılmasını zorunlu kılmakla yetinmiyor, Almanya'dan "İmparatorluk Toprakları"ndan parçalar vermesini, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluklarının[10] yıkılması arzusunu da belirtiyordu. Nihayet, bir ay sonra, Fransa-Rusya görüşmesi başladı; görüşmeler, 11 Mart 1917'de, kesin zafere ulaşılması durumunda, iki

[9] "Önceki statüko" anlamında Latince deyim. (ç.n.)

[10] Mart-Nisan 1915'te, Rus hükümeti, zaferden sonra İstanbul'u ilhak edebileceği ve Osmanlı boğazlarının "tam mülkiyetini" ele geçirebileceği konusunda Büyük Britanya ve Fransa'dan söz almıştı. Ayrıca, Fransa-İngiltere-Rusya arasında 1918'de yapılan gizli antlaşmalar Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarının paylaşılmasını öngörüyordu.

devletin savaş amaçlarını tanımlayan bir gizli antlaşmayla son buldu:

Fransa, Alsace-Lorraine'in yanısıra "Saar vadisindeki taşkömürü havzasını" da alabilecek, Ren'in sol kıyısındaki toprakları ("özerk ve yansız bir devlet" oluşturacaktı) Alman İmparatorluğu'dan koparacaktı: Rusya "batı sınırlarını dilediği gibi belirlemekte özgür olacak", başka bir deyişle, Lehler'in Barış Konferansı'nda seslerini duyurma olanakları hiç bulunmayacaktı.

Rusya'nın ayrı bir barış antlaşması imzalanmasından çekinen Fransız hükümeti, çarın koalisyonda kalmayı çıkarına uygun bulması için, bu ülkeye oldukça önemli avantajlar verme zorunluğuna inanıyordu. 12 Ocak 1917'de, Briand'ın İngiliz Bakanlar Kurulu'nda kararlaştırılmış bir mektubu Fransa'nın Londra büyükelçisi Paul Cambon'a vermesiyle daha ılımlı, ama temelde birbirine çok yakın düşünceler karşılıklı olarak aktarıldı.

26 Aralık 1916'da Alman hükümeti savaş amaçlarını açıkça belirtmeyi kabul etmediyse de, bir ay sonra ABD başkanı Wilson'a bildirdi:

Almanlar, elbette, hemen hemen tümü İngilizler ve Fransızlar'ca işgal edilen sömürgelerinin geri verilmesini (yalnızca Doğu Afrika ellerinde kalmıştı) istiyorlardı. Bütün Doğu Rusya toprakları üzerinde dolaylı ya da dolaysız olarak hak iddia ediyorlardı: Orta Avrupa devletleri, 5 Kasım 1916'da, 1915'ten beri işgalleri altında bulunan Lehistan toprakları üzerinde, savaş bitince "bağımsız" bir devlet kurulacağını ve bu devleti kendilerine bağımlı kılan bir statüyle donatılacağını açıkladılar; ayrıca, "Almanya ve Lehistan'ı iktisadî ve stratejik açıdan Rusya'ya karşı korumak için" doğuya doğru uzanan bir toprak parçası gerekli olacaktı. Lorraine'deki Fransa-Almanya sınırında bir "değişiklik" yapılmasını, Briey maden havzasının Almanya'ya katılmasını istiyorlardı. Son olarak da, Belçika hükümetinin "Almanya'nın güvenliği için özel güvenceler vermesi koşuluyla" (Liège ve Namur müstahkem mevkilerinin sürekli Alman işgalinde olması, demiryollarının Alman denetiminde olması, Belçika ordusunun lağvedilmesi) Belçika'nın yeniden kurulmasını kabul ediyorlardı.

Bunlar, Almanlar'ın ulaşmak istedikleri hedeflerin doruk noktalarıydı ve Bethmann-Hollweg'e göre ancak barış görüşmeleri sırasında ve görüşmelerin akışına göre kesinleştirilebilir ve belki de değiştirilebilirdi. Aynı zamanda, düşmanları gibi Almanlar da savaş sonrasında sürecek iktisadî mücadele için hazırlanıyorlardı: Berlin'in ortaya attığı *Mitteleuropa* (ya da Orta Avrupa gümrük birliği), Haziran 1916'da Paris İktisat Konferansı'nda taslağı hazırlanan müttefiklerarası iktisadî yakınlaşma düşüncelerine yanıt veriyordu.

Biri, gerçekte, büyük fetihler gerçekleştirmiş, oysa öbürü daha çok istilalara uğramış savaşan iki öbekte de, hükümetler ilhakçı programlar ileri sürüyorlardı. Bu savaş amaçlarına ulaşabileceklerine içtenlikle inanıyorlar mıydı?

Fransız kamuoyu, bir ilhaktan çok geri alma gibi görünen Alsace-Lorraine üzerindeki iddialara gönülden bağlıydı; buna karşılık, -kamuoyunun bir bölümünün gerçekten düşman olmasına karşın- Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılmasını gerçekten istemiyordu; Fransız kamuoyunun, Rheinland topraklarının özerkliği konusunda yönetici çevrelerin düşüncelerini hangi noktaya kadar desteklediğini kestirmek güçtü. İngiliz kamuoyu bu iddialara hiç ilgi göstermemişti. Fransız hükümeti geniş bir toprak aktarımı programı belirlerken, belki de, uğranılan düş kırıklıklarına karşın zaferden emin olduğunu göstermek istemişti.

Almanya'da, tersine, kamuoyunun büyük bölümü (siyasal partiler, iktisadî amaçlı topluluklar, yurttaş dernekleri; özellikle de, yardımcısı Ludendorff ile birlikte 26 Ağustos'ta Falkenhayn'dan görevi devralan Hindenburg'un iş başına gelmesinden beri, Başkomutanlık Karargâhı bu programı canla başla savunuyordu) ilhakçı tasarıları destekliyordu. Şansölye Bethmann-Hollweg'in vicdanında rahatsızlıklar vardı, ama ülkeye egemen olan akıma karşı çıkamıyordu.

Sonuç olarak, taktik açıdan aşırılıklara kaçılsa bile, Başkan Wilson'ın dile getirdiği umutlara karşın, tarafların savaş sonucuna ilişkin beklentileri açıkça "bağdaş-

maz" nitelikte görülüyordu. Yönetici çevreler uzlaşmacı bir barış olasılığına kesinlikle sıcak bakmıyorlardı.

III. "Cesaret" Arayışı

Taraflardan her biri isteklerini düşmana zorla kabul ettirmeyi nasıl umabiliyordu?

1916 yılının son aylarında İtilaf Devletleri askerî güce güvenirken, "karada" güçler dengesinin kendilerine zafer ummak olanağı vermediğinin bilincine varan Orta Avrupa devletleri, denizaltı silahını ön plana çıkaran yeni bir savaş biçimini başlatmaya karar verdiler.

İtilaf Devletleri'nin savaş planı, 18 Kasım 1916'da Chantilly'de toplanan konferansta belirlendi: İtilaf Devletleri orduları, 1917 Şubatı'nın ilk on beş günü içinde, bütün Alman saldırılarına göğüs gerebilecek biçimde, hep birlikte ve aynı anda taarruza geçmeye hazır olmak zorundaydılar. Doğruyu söylemek gerekirse, bu tarihte karlar Rus ve İtalyan cephelerinde hâlâ harekâtları köstekleyecekti; ama İngilizler, eğer hava koşulları uygun olursa, Somme cephesine bir taarruz başlatma niyetinde olduklarını bildirdiler; bu durumda Fransız ordusu da on beş gün sonra Aisne cephesine, Craonne ile Reims arasına saldırmak zorundaydı. Yoğun topçu ateşiyle "Dövme" harekâtından beklenen sonuçlar alınamadığından, yeni bir yıpratma muharebesinin başlatılması sözkonusu değildi. Aralık ayında Joffre'un yerine Fransız ordularının başına geçen general Nivelle'in önerdiği yöntem, Ekim ayında, Verdun'de, Vaux ile Douaumont müstahkem mevkilerini Almanlar'dan geri aldığı sırada uyguladığı yöntemdi: kısa bir topçu ateşinden sonra başlatılacak cesur bir saldırı, bir anda düşman mevzilerini ele geçirme olanağı verebilirdi; saldırı, düşmana yedeklerini muharebe hattına sürme fırsatı vermeyecek kadar hızlı yapılabilirse, her iki taraf kurmaylarının 1914 sonbaharından bu yana Fransa cephesinde gerçekleştiremedikleri kadar önemli sonuçlar doğurabilirdi. Fransız ordusunun yeni başkomutanı Nivelle, 14 Ocak 1917'de yazdığı bir notta, "düşmanın en güçlü noktasından saldırmamak ve yirmi

dört ya da kırk sekiz saat içinde ani ve baskın biçiminde bir harekât yürütmek koşuluyla, Alman cephesini istediğimiz an yarabiliriz" diyordu. Nivelle, İngiliz ordusu başkomutanı Douglas Haig'in de onayını aldı. Birçok general bu güçlü inanca katılmıyordu. Gerçekte, İtilaf Devletleri ordularının batı cephesinde kesin bir sayısal üstünlüğü vardı: 152 Alman tümenine karşılık, İtilaf Devletleri'nin 180 tümeni bulunmaktaydı. Ama, belki de bir başarı şansı olan bir tasarıya kesin biçimde karşı çıkmaya hiç kimse cesaret edemedi.

Orta Avrupa devletlerinin planını Alman Genel Kurmayı hazırlamış, önce başbakan Bethmann-Holweg'e, sonra Avusturya-Macaristan hükümetine zorla kabul ettirilmişti. Almanlar'ın 1915'te misilleme olarak yürüttüğü denizaltı savaşı, ablukayı hafifletecek bir yöntem izlenimi bırakmıştı.[11] Denizaltı savaşı amacına ulaşamadıysa da, yansız devletlerle ilişkilerde önemli sonuçlar doğurmuştu: İngiliz *Lusiyania* (7 Mayıs 1915) ve *Sussex* (24 Mart 1916) gemilerinin torpillenmesi Amerikan yurttaşlarının da ölümüne neden olmuş ve ABD hükümeti diplomatik ilişkileri kesme tehdidini savurmuştu. Alman hükümeti bu tehdit karşısında, 4 Mayıs 1916'da, denizaltı komutanlarına "uyarıda bulunmadan" gemi torpillememe emrini vermek zorunda kaldı: gerçekte bu, denizaltı savaşını askıya almaktı. Oysa, emirlerinde artık yüzü aşkın denizaltısı bulunan[12] Alman Deniz Kuvvetleri kurmayları 1916 Ekimi'nden sonra, denizaltı savaşına yeniden başlama ve bu kez "yoğun biçimde" uygulama isteğini dile getirdiler; kara ordusu kurmayları da bu isteği hararetle desteklediler. Alman başbakanı, öncelikle dış politikanın yönetimini ilgilendiren (çünkü ABD ile ilişkileri ilgilendiren bir konuydu) bir sorunda Kurmayların bu müdahalesini protesto etti; ne var ki Reichstag'daki çoğunluk ona hak vermedi.

Deniz Kuvvetleri kurmayları, bu denizaltı savaşını,

[11] Birinci bölümdeki "iktisadî güçler" alt başlıklı bölüme bakınız.
[12] 1917 Şubatı'nda yüz altı, Martı'nda yüz yirmi.

İngiltere çevresindeki ve Fransız kıyıları açıklarındaki - ister yansız devletlere, ister düşmana ait olsun- bütün ticarî gemilere karşı yürütmeyi düşünüyordu. Yapılması gereken, İngiltere'ye yiyecek girişini felce uğratmaktı. Uzmanlar, Alman denizaltıları her ay 600.000 tonluk gemi batıracak olursa bu amaca ulaşılacağını söylüyorlardı: altı ay içinde İngiltere, ticaret filosunun üçte birini yitirmiş olacaktı; ayrıca, torpillenme tehlikesini göze almak istemeyen yansız devletlerin deniz ticaret filolarına da güvenemeyecekti. Besin maddeleri ikmalindeki bu sıkıntılar "ulama dönemi"yle, yani ürünün pazarlanmasından önceki dönemle çakışacak olursa, İngiliz halkı açlık çekecekti. Sanayi hammaddelerinin, özellikle de Amerikan pamuğunun gelmemesiyle durum daha da ciddileşecek ve birçok işçi işsiz kalacaktı. Dolayısıyla 1917 Şubatı başında denizaltı savaşı bütün şiddetiyle başlamalıydı: Ağustos'ta İngiltere teslim olma noktasına gelecekti. Bu noktada ABD'nin denizaltı savaşına boyun eğip eğmeyeceği pek önemli değildi, çünkü ABD'nin ordusu yoktu ve en azından bir yıldan önce Avrupa savaşında görev alabilecek nitelikte bir orduya sahip olması olanaksızdı. ABD'nin yapacağı bu müdahalenin askeri harekâtların kaderini değiştirebilmesinden önce savaş sona erecekti. İşte uzmanların öne sürdüğü sav buydu.

Ama, denizaltı savaşının "verimi" bu hesaplara uyacak mıydı? İngiliz halkı, açlıktan kırılıyor olsa bile hemen teslim olacak mıydı? Alman şansölyesi bu kuşkuları dile getiriyordu. Bu işte kesin gördüğü bir tek şey vardı: ABD'nin savaşa gireceği. Helfferich ve Ballin gibi iş adamları İngiliz deniz kuvvetlerinin bir savunma yolu bulacağını düşünüyorlardı.

İmparator, 9 Ocak 1917'de kararını verdi ve emirleri imzaladı: denizaltı savaşı 1 Şubat'ta yeniden başladı ve "hiç kısıtlamasız" olarak sürdürüldü; tarafsız devletlere denizaltı savaşının yeniden başlayacağı bir gün önce haber verildi.

BEŞİNCİ BÖLÜM
"SAVAŞIN DÖNÜM NOKTASI"

1917 yılının 16 Martı ile 2 Nisanı arasında gerçekleşen birbirinden bütünüyle bağımsız iki olay, yani çarlık rejiminin devrilmesi ve ABD'nin müdahalesi, kurmayların öngörülerini bütünüyle alt üst etti. Çar Nikolay II'nin tahtan vazgeçmesi, dokuz ay sonra Rusya'nın teslim olmasına yolaçacak bir devrimci hareketin ilk perdesi oldu. ABD'nin savaşa girmesi, İtilaf devletleri açısından, uzun vadede savaşın sonucunu etkileyen katkılar getirdi. İşte Birinci Dünya Savaşı tarihinde bu iki olayın önemini iyi kavramak gerekir.

I. Birinci Rus Devrimi

1916 sonunda Rusya'daki siyasal muhalefet ciddi boyutlara ulaşmıştı.[13] İngiliz büyükelçisine göre "alevler, her an kendisini örten ateşten dışarı fışkırabilirdi". Nitekim rejimi devirecek devrimci hareket 1917 Martı'nda patlak verdi.

1. Çarlık Rejiminin Sonu - Devrimci karışıklıkların başlangıç noktası yiyecek için yapılan bir ayaklanma oldu.

Şiddetli kış, taşıma güçlüklerini artırmış, başkentteki un stokları hemen hemen tükenmişti. Hükümet, Şubat ayı sonunda, katı bir karne sistemini uygulamaya koymak zorunda kalmıştı; ne var ki fırıncılar bütün kuponları "onurlandıracak" halde bile değillerdi. İlk hareketler, açlık nedeniyle sokakta halkın toplanması biçiminde gerçekleşti. Aynı zamanda ve aynı nedenlerden ötürü, kömür stokları fabrikaların çalıştırılmasına yetmeyecek ha-

[13] Bölüm IV'ün "ortak düşünceler" bölümüne bakınız.

le geldi ve fabrikalar binlerce işçiyi işten çıkardılar. İşçi gösterileri sokakta işsizlerden oluşan kortejlerle, ve - hâlâ çalışmaya devam eden savaş için gerekli ürünler üreten fabrikalarda- grev tehditleriyle sürdürülüyordu; ne var ki Putilov'daki büyük metalürji kurumlarının yöneticileri bu hareketlere lokavt kararıyla yanıt verdiler. 9 Mart'ta,[14] grevcilerle polis arasında ilk çatışmalar gerçekleşti.

Ertesi gün, büyük bir olasılıkla sosyalist militanlar yönetimi ele aldıklarından hareketin karakteri değişmeye başladı: göstericiler artık, ikmal bunalımını çözmeyi başaramayan dairelerin savsaklamasını protesto etmekle yetinmemeye, siyasal rejime çatmaya başladılar: "kahrolsun mutlakiyet!". Bunun üzerine, burjuva muhalefet liderleri bir parlamento bakanlığının kurulmasını sağlamak için olaylardan yaralanmayı denedi; hükümetse Duma'yı erteleyerek buna yanıt verdi. Bu güç denemesiydi.

İki günde çözüme ulaşıldı: büyük bölümü militanların propagandasına karşı duyarlı yedek askerlerden oluşan Petrograd garnizonunun gelmemesi, kamu güçlerinin direnişini felce uğrattı. 12 Mart akşamı bütün bakanlar istifa etti. Mohilev'deki Başkomutanlık Karargâhı'nda bulunan çar hiçbir önlem almadı.

Hükümet çekilince, başkentte, birkaç duraksamadan sonra (zira kazandıkları başarıdan ötürü devrimciler de şaşkına dönmüşlerdi), iki güç oluştu. Birincisi, liberal muhalefetin görüşlerini temsil eden ve önce çara parlamenter rejimi kabul ettirmeyi düşünmüş olan Duma'nın "Geçici komitesi". İkincisiyse sosyalist görüşlü bir güç: "işçi ve asker Sovyet"in görüşlerini dile getiren ve 1905'teki devrimci öbeklere benzeyen "Geçici Yürütme Komitesi"; bu komite hemen monarşi rejiminin sona erdiğini ilan etti. İki güç pazarlığa oturdular ve 14 Mart akşamı geçici bir hükümet kurulması konusunda anlaşmaya vardılar.

15 Mart'ta, Pskov'daki Kuzey cephesi genel karargâ-

[14] Burada belirtilen tarihler "Batı" takvimine göredir.

hında, çar, kendisinden tahtı bırakmasını istemeye gelen iki Duma delegesini kabul etti. Çarın direnişe geçmeyi deneyebilmesi için birliklerinin ve onlara komuta eden subayların sadakatinden emin olması gerekiyordu; bu konuda belli bir güvence alınca başkente doğru askerî harekâta girişti: bu bir iç savaş demekti. Genel Kurmay başkanı ve ordu grup komutanları oybirliğiyle bu olasılığı ortadan kaldırmak ve ulusal birliği yeniden sağlayabilmek için çara tahtı bırakmasını öğütlemek kararını aldılar. Çar boyun eğdi; ama gene de monarşiyi kurtarmaya çalışarak Kardeşi Büyük Dük Mihail'i halef seçti; ama, Duma başkanının görüşünü alan büyük dük tahtı kabul etmedi. 17 Mart'ta Rusya gerçek bir Cumhuriyet haline geldi.

2. Devrimin Önemi - Bu olayın Avrupa savaşının kaderi üzerindeki önemi ne olacaktı? Savaşan bütün devletlerdeki ve öncelikle de Rusya'nın bağlaşıklarındaki yöneticilerin hemen aklına takılan soru buydu.

İlk anda, ne askerî örgüte güçlü bir atılım kazandırabilmiş ne de ülkenin canlı güçlerini çevresinde toplayabilmiş bir rejimin çökmesi, iç bunalımdan doğan tehditlerden kurtulmak ve tahtını kurtarmak için, hattâ ayrı bir antlaşmayla bile olsa savaşa son vermek için çarın girişimlerde bulunabileceğinden korkan Rusya'nın bağlaşığı durumundaki hükümetlerde güven duygusu uyandırdı. Temelde halkın onayını almış ve geniş bir kamuoyu desteği gören Cumhuriyet hükümeti, ülkenin yeniden büyük çabalar harcaması konusunda güçlükle karşılaşmayacaktı. Dolayısıyla Paris ile Londra, Rusya'nın çok daha güvenilir, çok daha etkili bir bağlaşık olacağı umudunu taşıyordu. Geçici hükümetin dışişleri bakanı büyük yoldaş Miliukov değil miydi? "İlerici blok"un Duma'daki önde gelen hatiplerinden olan Miliukov, bir yandan hükümetin yöntemlerini acımasızca eleştirirken öte yandan çarlık Rusyası'nın savaş amaçlarını ateşli biçimde savunmamış mıydı? Miliukov, 17 Mart'ta İtilaf Devletleri'ne verilen bir notada, "yıkılan rejimin yaptığı antlaşmalardaki uluslararası yükümlülüklere sarsılmaz biçimde saygı göstermek" niyetinde olduklarını, saygı gösterilecek antlaşmalar arasında Fransa ve İngiltere ile yapılan gizli antlaş-

maların da bulunduğunu[15] ve ortak düşmanla sonuna kadar ve duraksamadan savaşılacağını bildirdi. Dolayısıyla, bağlaşma bozulmamıştı ve Rus hükümeti çok kararlı görünüyordu.

Ne var ki bu düşlerin yıkılması için birkaç gün yetti de arttı. Devrim, uzun süre işbirliği yapamayacak iki gücün, liberal burjuvaziyle sosyalizmin eseriydi. Bu iki güç arasındaki düşünce ayrılıkları kısa sürede bağdaşmaz hale geldi: 24 Mart'ta Petrograd Sovyeti, barış görüşmelerinin hemen başlatılmasını ve her çeşit ilhakçı programdan vazgeçilmesini isteyen bir önergeyi kabul etti. Nisan başındaysa, Dışişleri Bakanlığıyla Sovyet arasında, savaş ve barış konusunda bir mücadele başladı. Oysa Miliukov bütün arkadaşlarının desteğinden bile yoksundu, zira, sosyalizmin sınırında bulunan ve zaten kısa süre sonra da Devrimci-Sosyalist Parti'ye giren Adalet bakanı Kerenski, bu konuda Sovyet ile aynı görüşleri paylaşıyordu. Dahası Miliukov'un ardından kitle desteği de yoktu, çünkü işçi nüfusu Sovyet'in talimatlarına uyuyor, köylülerse yalnızca bir tarım reformu umuduyla "savaşı unutmak" istiyorlardı.

Bu güç ikiliğinden hükümet galip çıkabilecek miydi? 4 Mayıs'ta ayaklanma başladı. Geçici hükümet bu hareketi bastırdı, ama yeni bir güç denemesinin risklerini göğüsleyebilecek güçte hissetmiyordu kendini; bu yüzden 15 Mayıs'ta Miliukov'u görevden uzaklaştırma kararı alındı; 19 Mayıs'taysa "ulusların kendi kaderlerini belirleme haklarına dayanan, ilhaksız ve tazminatsız" bir genel barış dileği açıklandı.

Aynı dönemde, ordu, çarlık rejimine bağlı general ve subayların istifa etmesi yüzünden ve özellikle de yeni ortaya atılan "asker hakları" kavramı nedeniyle derinden sarsılmıştı. 15 Mart'ta, Sovyet, *Petrograd garnizonuna yönelik olarak aldığı bir kararda,* birliklerde, ordunun "siyasal eylemleri"ni denetlemek ve "subaylarla askerler arasındaki anlaşmazlıklara" çözüm getirmekle görevli Asker Komiteleri'nin kurulmasını kararlaştırdı. Bu ön-

[15] Bölüm IV'teki "savaşın amaçları" bölümüne bakınız.

lem, devrimci hareketin başkentte başarılı olmasını sağlamak için alınmıştı; ama kısa süre sonra, subay kadrolarının otoritesini yıkan kırsal kesim birliklerine uygulandı. İtilaf Devletleri başkomutanı, o sırada, birliklerine bir saldırı emri vermeyi düşünemeyeceğini bildirdi. Çünkü Rus ordusu artık güvenilebilecek bir güç değildi.

Fransa, İngiltere, İtalya, çarın devrilmesinden sonra bir ay bile geçmeden, Rus devriminin henüz tamamlanmamış olduğunu kavradılar. Hemen ortaya çıkacak sonuçları kestirebiliyorlardı: Rus ordusunun katkıları olası görülmediği, hattâ gerçekdışı sayıldığından, 1917'de gerçekleştirilmesi düşünülen büyük sefer planı ancak kısmen uygulamaya konabilecekti, 1916 Aralığı'nda İtilaf Devletleri'nin kararlı biçimde ufuklarından silip attıkları barış konusu, Batı devletlerinde "savaş amaçları" gibi terimlerde kendini güçlü biçimde hissettirmeye başlarken, Rus kamuoyu bunu yadsımaya devam ediyordu. İtilaf Devletleri'nin bünyesinde derin görüş ayrılıkları ve bağlaşıkları olan Rusya'da aşırı güç kaybı görülmeye başlanmıştı.

Orta Avrupa devletleri için Rus devrimi hayırlı bir olaydı: böylece ayrı barış antlaşmaları yapma umudu yeniden canlanıyordu. Rusya ile ayrı barış imzalama, 1915-1916'da Alman siyasetinin sürekli kovaladığı bir amaçtı, ama çar bağlaşıklarına sadık kalmaya devam etmişti.[16] Almanya, artık, güç ikiliği ve Sovyet'in etkisi alanlarında oyunlara girişebilirdi ve bunu yapmaktan da geri kalmadı. 23 Mart'ta Bern'deki Alman büyükelçisi Lenin ile İsviçre'ye yerleşmiş Bolşevik grubun olabildiğince çabuk Rusya'ya dönmek istediklerini öğrenince, Alman hükümeti ve Başkomutanlık karargâhı, Lenin ile Bolşeviklere Alman topraklarından geçme izninin verilmesi ve onları taşıyacak vagona yabancı toprak statüsünün tanınması konusunda hemen fikir birliğine vardı. Alman dışişleri bakanı "devrimcilerin radikal kanadının Rusya'da yönetimde söz sahibi olması bizim yararımızadır" diyordu. Gerçekten de Lenin 16 Nisan'da Petrograd'a varır var-

[16] Bölüm III'teki "1915 savaşları" ve bölüm IV'teki "savaşın amaçları" bölümlerine bakınız.

maz bir barış parolası ortaya attı. Alman basını, hükümetin, bütün uluslara "varolma, onur ve gelişme özgürlüğü" sağlayacak bir barışı geçici Rus hükümetiyle görüşmeye hazır olduğunu bildiriyordu.

II. ABD'nin Müdahalesi

Avrupa savaşının başında ABD başkanı Wilson, 19 Ağustos 1914'te, *Amerikan halkına hitaben yaptığı konuşmada*, kesin bir yansızlık siyaseti güdüleceğini açıklamış ve hattâ halkından savaşan taraflardan biri lehine bir tercih beyanında bulanmamalarını istemişti. Arabuluculuk yapma umutlarının da etkisiyle, "Rusya'nın Avrupa kıtasında bir hegemonya kurması" ile sonuçlanabilecek bir İtilaf Devletleri zaferinden çok, Alman zaferinin arzu edilmesinde hiçbir sakınca görmemekteydi. Ama en çok da Amerikan kamuoyunda büyük görüş ayrılıkları doğmasından çekiniyordu: doğu bölgelerinde İtilaf Devletleri'ne karşı bir sempati akımı görülüyordu; orta kesimde, Avrupa sorunlarına karşı bir ilgisizlik gözlenmekteydi, Alman kökenli Amerikalılar'ın, İngiltere'ye düşman İrlandalı göçmenlerin ya da Rusya'ya düşman Polonyalı göçmenlerin yaptığı propagandalar ters yönde etkiler yapmaktaydı. Bu nedenle Başkanın önerdiği yansızlık ilkesine hiç kimse karşı çıkmadı. Evet ama ABD otuz ay sonra savaşa girecek noktaya nasıl geldi?

1. Yansızlık Uygulaması - Yansızlık siyaseti 1914 Ağustosu'nda doğal olarak iktisadî ve parasal açıdan da yansız kalınması sonucunu doğurdu: hükümet, bankalara, savaşan ülkelere parasal kolaylıklar sağlamamalarını salık verdi. Savaşan ülkeler ilk aylarda savaşın kısa süreceğine inandıklarından ve kendi stoklarıyla yaşadıklarından bu talimata önceleri kolaylıkla uyuldu.[17] Ama 1914 sonbaharından başlayarak Amerikalı dışsatımcılar giderek artan bir hızla savaş gereçleri, hammadde ve besin maddeleri siparişleri aldılar: Almanya'ya karşı ablu-

[17] Bölüm I'deki "iktisadî güçler" bölümüne bakınız.

ka uygulanmakta olduğundan, gerçekte bu ticaret akımı hemen hemen yalnızca Fransa ve İngiltere ile kuruldu. 1915'te, Amerika'nın dışsatımında olağanüstü bir gelişme oldu ve bütün tarım ve sanayi üreticileri bundan büyük ölçüde pay aldı. Oysa ABD hükümeti parasal yansızlık ilkesini uygulamaya devam etmesiydi, böylesi bir gelişme olanaksız olurdu, çünkü Avrupalı alıcılar ödeme olanaklarından yoksun kalırlardı. Bu nedenle ABD başkanı, Amerikan bankalarının, Avrupalı alıcılara kredi açmalarına izin verdi. 1915 Ekimi'nde, İngiltere ile Fransa'nın Amerikan pazarlarından yüklü bir borç alımı yapmalarını bile kabul etti. Dolayısıyla ABD, savaşan taraflardan birine, hem dışsatım yapmış, hem de kredi açmıştı. Amerikalı dışsatımcılar İngiltere ve Fransa ile iktisadî ve parasal bağlar kurmuş ve bu sayede Amerikan halkının büyük bölümüne gönenç sağlamıştı. Sözgelimi Fransa, ordusunun ve halkının gereksinimlerini karşılamak için, bu dışsatımcılara giderek daha bağımlı hale gelmekteydi. 1916'dan başlayarak ABD Fransa'nın en çok dışalım yaptığı ülke oldu: Fransa dışalımlarının yüzde 30'unu ABD'den yapıyordu. Borçlanma pazarlıklarında Fransa, Amerikan bankalarının giderek daha ağır koşullarını kabul etmek zorunda kalıyordu.

Bu ticaret ilişkilerinin yoğunluğu siyasal güçlüklerin doğmasına yolaçtı. ABD'nin Atlas Okyanusu'nun deniz ulaşımına açık tutulması, büyük dışsatımcılara büyük çıkarlar sağlıyordu: bu nedenle büyük dışsatımcılar "denizlerin serbestliği" ilkesini ortaya attılar. Aynı zamanda başkan Wilson, Fransızlar ile İngilizler'in uyguladıkları ablukayı, "ziyaret hakkı"nın uygulanmasını engellediği için ve özellikle de denizaltı savaşı insan yaşamını hiçe saydığı için protesto etti; Almanya'yı diplomatik ilişkileri kesmekle tehdit etti ve 1916 Mayısı'nda Atlas Okyanusu'nda denizaltı savaşının askıya alınmasını sağladı. Ne var ki bunlar Alman Amirallik dairesinin sürekli karşı çıktığı geçici bir sonuçtu.[18]

[18] Bölüm IV'teki "cesaret arayışı" bölümüne bakınız.

Bu siyasal güçlükler, ortaya çıkan ciddileşme belirtileri ve bunları önleme isteği, başkan Wilson'ın Avrupa savaşının sona erdirilmesi isteğini desteklemesine neden oldu. Eğer savaş uzarsa ABD yansızların haklarını korumak için askerî müdahalede bulunmak zorunda kalmayacak mıydı? Wilson bunun bilincindeydi, ama bu olasılığı ortadan kaldırabileceğini umuyor ve, hem ABD'yi "savaş dışında tutmayı", hem de Atlas Okyanusu'nda deniz ulaşımının serbestçe sürmesini sağlayarak iktisadî gönenci de sağlayabileceğine inanıyordu. 7 Kasım 1916'da yeniden başkanlığa seçildiğinde, tıpkı cumhuriyetçi rakibi Huges gibi "yansızlığı" sürdürmekte çok kararlı olduğunu açıkladı. 22 Ocak 1917'de Senato'ya gönderdiği bir mesajda, savaşanlardan hiçbirinin rakibini "ezememesi" ve savaşın "zafersiz bir barış"la sona ermesi dileğini belirtti. Dostu albay House ise şu açıklamayı yaptı: "Biz savaş dışında kalmayı başarmış tek günahsız büyük ulusuz; bu savaşta yeralmak uygarlığa karşı işlenecek bir cinayet olurdu."

2. Müdahale Kararı - ABD'nin karar değiştirmesine neden olan olay, Almanlar'ın uygulamaya koyduğu denizaltı savaşı oldu; çünkü denizaltı savaşı her çeşit ticareti ve her çeşit arabuluculuğu yasaklar gibiydi. Kasım 1916'daki başkanlık seçimleri sırasında Amerikalı seçmenler "yansızlık"larını kesin biçimde ortaya koymuşlardı; ama seçimleri, iktisadî gönenci sağlamakla böbürlenebileceklere kazandırmıştı; oysa Alman denizaltıları Atlas Okyanusu'ndaki ticaret ulaşımına karşı "şiddetli" bir savaş açınca, toplam ABD dışsatımlarının beşte üçünü oluşturan İngiltere, Fransa ve bağlaşıklarına yönelik dışsatımlar ciddi biçimde engellenmiş oluyordu. Ama özellikle de ulusal saygınlık yara alıyordu: ABD Almanya'nın 4 Mayıs 1916'da verdiği sözden dönmesini ve Amerikan deniz taşıtlarını yoketmesini kabul edebilecek miydi? Temel çıkarları tehlikeye düşen ABD "değerli ve gönençli yansızlık"tan vazgeçti. Taraflardan birinin zaferi kazanması durumunda tehlikeye düşecek Avrupa dengesinin yeniden sağlanmasında ve hem Avrupa'nın hem de dünyanın Amerikan ülkülerine göre yeniden yapılanmasında görev

bu sav doğruysa, bankacıların çıkarlarının, başlangıçta kararsız olan orta ve batı bölgelerinin basını üzerinde etkili olamaması nasıl açıklanabilir? Ayrıca başkan Wilson'ın, yakın yardımcılarınca da gözlemlenen uzun duraksamasının nedeni ne olabilir?

3. Amerikan Müdahalesinin Önemi - Başkan Wilson Kongre'de ABD'nin "bütün gücüyle savaşa girdiğini" söylüyordu. Avrupa savaşı açısından bu olayın anlamı neydi?

Savaş eskiye oranla daha topyekun ve dünyayı kucaklar hale geliyordu. Artık Avrupa siperleri ve kıyılarıyla sınırlı değildi; okyanus kesin sonuç getirecek oyunların oynandığı bir savaş alanı haline geldi. ABD'nin insan kaynağı, sanayi alanındaki gücü ve tarımsal zenginlikleri savaşın terazisinde çok ağır basmakta gecikmeyecekti.

Askerî açıdan, ABD müdahalesi savaş koşullarını değiştirdi; zira İtilaf Devletleri'nin insan kaynağı İttifak Devletleri'nden çok fazlaydı ve bütün silahları kolaylıkla yapabiliyorlardı. Şu halde Avrupa'daki güç dengesinin bozulacağı kesin bir gerçekti. Ama bu görüntü ancak bir yıl ya da on beş ay sonra ortaya çıkabilirdi: çünkü, mecburi askerlik hizmeti koyabilmek, askere alma listelerini hazırlayabilmek, kadrolar kurabilmek, birlikleri eğitebilmek, kurmay personelle donatılmış büyük birlikler oluşturabilmek ve ordunun ilk öğeleri olan bu kuvvetleri Alman denizaltılarına karşın Avrupa'ya taşıyabilmek için bu süre gerekliydi.

Kısa vadede ABD müdahalesi İtilaf Devletleri'ne dört önemli yarar sağladı.

Deniz kuvvetlerine sağladığı yarar: Amerikan Deniz Kuvvetleri'nin savaşa katılması, Atlas Okyanusu'ndaki denizaltılara karşı sürdürülen savaşın olanaklarını artırdı; çünkü Haziran ayından başlayarak, 35 Amerikan torpilsavarı, yüz kadar İngiliz devriye gemisine, konvoylara eşlik etme ve devriye görevlerinde yardım etmeye başladı.

İktisadî yarar: Washington hükümeti yansız devletlere giden mallara ambargo koydu; böylece Almanya'ya uygulanan ablukayı güçlendiriyor, özellikle de Norveç, İsveç, Danimarka ya da Hollanda ticaret gemilerinin, tor-

pillenme tehlikesine karşın, İngiltere ve Fransa hesabına çalışmasını engelleme olanağı veren bir baskı yöntemi oluşturuyordu; son olarak, Peru, Bolivya, Brezilya, Uruguay ve küçük Orta Amerika Cumhuriyetlerinin ABD'nin tutumundan örnek alarak savaşa girmelerine ve deniz ticaret filolarıyla savaşın başından bu yana limanlarına sığınan Alman gemilerini İtilaf Devletleri'nin emrine vermelerine yolaçtı. Bu gemi yardımı Alman deniz kuvvetleri kurmaylarının denizaltı savaşının etkisi konusundaki hesaplarını alt üst etti.

Parasal yarar: İngiltere ile Fransa artık savaş gereçleri, hammadde ve ABD'de yetişen yiyecek maddeleri alımı için gerekli parayı bankalardan değil, Amerikan hükümetinden sağlayacaktı; böylece her özel kredi başvurusunda artarak karşılarına çıkmaya devam eden güçlüklerden artık kurtulacaklardı.

Moral yarar: ABD'nin müdahalesi kolektif düşünceyi büyük ölçüde etkiledi, zira ilk kez bir yansız devlet önceden pazarlık etmeden ve bir karşılık vaadi olmaksızın savaşa giriyordu. Yansız devletlerin haklarını "insanlığa meydan okuyan" savaşın yöntemlerine karşı savunmak ve "Almanlar'ın egemenlik kurma isteği"yle mücadele etmek, başkan Wilson'a göre Amerika'nın başlıca amaçlarıydı. Böylece İtilaf Devletleri'nde bir moral üstünlüğü uyandıran da işte buydu.

Wilson'un idealleri, tersine bu ulusların "savaş amaçları" konusundaki girişimlerini köstekleyebilirdi. ABD 5 Eylül 1914'te imzalanan pakta[20] girmedi; ABD, İtilaf Devletleri'nin "bağlaşığı" değil "ortağı"ydı ve uygun görürse savaştan çekilme hakkını elinde tutuyordu. Başkan Wilson, elbette, savaşan Avrupa ülkeleri arasında eskiden imzalanmış antlaşmalara uymak zorunda değildi; toprak ilhakı programını dışladı; Almanya'da henüz düşüncelerini açığa vuramamış "liberal" bir akımın, temelde, "askerî klik" ile aynı görüşleri paylaşamadığına inanıyordu. Dolayısıyla başkan Wilson ile İtilaf Devletleri ara-

[20] Bölüm I'in başına bakınız.

sında keskin görüş ayrılıkları vardı. Başkan Wilson 21 Temmuz 1917'de albay House'a yazdığı mektupta, "savaş sona erdiğinde görüşlerimizi onlara kabul ettirebiliriz" diyordu. Amerikan müdahalesi karşılıksız değildi. 1917 sonbaharında ABD'nin bazı niyetleri ortaya çıkmaya başladı: City'nin egemenliğinden kurtulmak, Wall Street'in önemini artırmak, doları güçlendirmek, savaş sonrasında ortaya çıkacak ticaret savaşına hazırlanmak.

İttifak Devletleri'nin artık zafere ulaşabilmesi için, Amerikan ordusunun savaşa girmesinden önce kesin başarılar elde etmesi gerekiyordu. Alman hükümeti denizaltı savaşına umut bağlamıştı; ama ABD'nin Avrupa'daki yansız devletlere yapabileceği baskı, bu savaş biçiminin olası sonuçlarına bağlanan umutları kısa sürede suya düşürdü. Artık geriye bir tek umut kalmıştı: Rus ordusunun dağılması ve Rusya ile ayrı bir barış antlaşması imzalayabilme. Rusların ittifaktan kopma olasılığı Fransa ile İngiltere'nin artık temel kaygısı haline gelmişti. 2 Haziran 1917'de Millet Meclisi Gizli Komitesinde gensoru önergesi veren eski Deniz Bakanı Victor Augagneur, bunu ısrarla vurguluyordu: Rusya artık savaşmak istemiyor; Rusya "tükenirse", ya da ancak çok sınırlı bir askerî destek sağlarsa, "zafere kadar savaşa devam etme umudunu sürdürebilir miyiz? Bunu hangi olanaklarla yapabiliriz?". Elbette, "ABD de hesaba katılabilir" di. Ama Fransa, "ne zaman ve hangi ölçüde" ABD ordusunun yardımlarına güvenebilecekti.

ALTINCI BÖLÜM

1917 BUNALIMI

Bu yeni görüşler gündeme geldiği sırada, savaşın asıl yükünü taşıyan büyük Avrupa devletlerinde kamuoyu henüz sonuçları kestirebilecek düzeyde değildi. Nisan 1917'de, Amerikan birliklerinin fiilî müdahalesi, Fransa, İngiltere ve İtalya'daki kaygılara ve çekilmekte olan sıkıntılara kısa vadede son veremezdi; Alman ulusu, hâlâ Rusya ile ayrı bir barış antlaşması imzalama umudunu taşıyordu. Kamuoyunun her kesiminde bu umudun kısa vadede gerçekleşebileceği düşüncesi vardı: İngiltere'de ve özellikle de Fransa'da, kamuoyu, yüksek komuta heyetinin söz verdiği "kesin" zaferi getirecek büyük taarruzu bekliyordu; Alman kamuoyuysa denizaltı savaşının sonuçlarına umut bağlamaya devam etmekteydi. Ama bu umutlar yıkılınca, bütün ülkelerde kaygı ve kızgınlık belirtileri ortaya çıkmaya başladı. 1917 yılının ilkbahar ve yaz mevsimlerindeki bu karışık dönemlerinde, Rus devriminin geçirdiği evrimler önemli, hattâ bazen temel roloynadı. Siyasal bunalım, aynı zamanda toplumsal bir bunalım niteliğindeydi. Savaşa katılan bütün Avrupa ülkelerindeki hükümetler bir barış görüşmesi fırsatı kollamaya başlamışlar, ya da en azından, barış görüşmeleri fikrine karşı kesin bir tavır koymaktan vazgeçmişlerdi. Stratejik düş kırıklıkları; toplumsal ve siyasal güçlükler; barış girişimleri, bu bıkkınlık döneminin en belirgin özellikleriydi.

I. Stratejik Düş Kırıklıkları

General Nivelle, aynı anda gerçekleştirilecek bir Fransız ve İngiliz saldırısıyla Alman cephesinin kesinlikle yarılacağını açıklamıştı. Amiral Hotzendorff, denizaltı

savaşının altı ayda İngiltere'yi teslim olmak zorunda bırakacağına inanıyordu. Bu umutlar nasıl ve neden bu kadar farklı olabiliyordu?

1. 16 Nisan 1917 Muharebesi - İtilaf Devletleri'nin hep birlikte taarruzu öngören savaş planı, çarlık rejiminin yıkılması yüzünden bozuldu. Fransız başkomutanı, İngiliz başkomutanının çekine çekine razı olmasına karşın, düşmanın "tam bozguna uğraması"yla son bulacağını umduğu taarruz için emir verilmesinden yanaydı. 6 Nisan'da, Fransız hükümeti, Savaş bakanı Paul Painlevé'nin direnmesine karşın, taarruzdan vazgeçme sorumluluğunu duraksamadan üstüne aldı ve, taktik başarı hazırlıklarına "stratejik umutlar"dan vazgeçmeksizin, hareket serbestliğini başkomutana bıraktı. Bu taarruzun kaderi on günde belli oldu.

9 Nisan'da büyük bir saldırıya geçen İngiliz birlikleri Viny tepesini ele geçirdi, ama Alman savunma sistemini yıkamadı. 12 Nisan'da, Fransız birlikleri, Saint-Quentin yönünde, daha dar bir cephede, Alman birliklerinin bir ay kadar önce gerçekleştirdikleri savunma amaçlı geri çekilme harekâtının olup bittiği bölgedeki mevzilerin sağlamlık derecesini araştırmak için bir harekâta giriştiler. Son olarak 16 Nisan'da, Oise'dan Reims dağına kadar uzanan 70 kilometrelik bir cephede, otuz Fransız tümeni, general Nivelle'in çok büyük sonuçlar beklediği bir taarruzu başlattı: seçilen başlıca hedefler Cambrai, Douai ve Vervins'di. Saldırı sonucunda hemen her yerde ilk Alman mevzileri ele geçirildi; ama bir yer dışında ikinci mevziler karşısında başarısız olundu; Craonne ile Berry-au-Blanc arasında açılan dar gediği genişletmek için yeni bir silahın, yani zırhlı araçların harekâta katılması da işe yaradı. Elde edilen sonuçlar öngörülenin çok altında olduğundan, general Nivelle ihtiyatta tutulan tümenleri savaşa sokmaktan vazgeçti. 19 Nisan'da büyük taarruzu durdurma emri verildi; yalnızca 4 ve 5 Mayıs'ta birkaç yerel saldırı düzenlendi ve ufak tefek başarılar elde edildi.

Görüldüğü gibi Nivelle'in planı büyük bir başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Başkomutanın yanlışı, iki Alman mevziinin mutlaka ele geçirileceğini hesaplaması ve daha

çok yarma harekâtından "yararlanma" evresi üzerinde durmasıydı. General Nivelle bu hesapları yaparken, 1916 sonbaharında Verdun önünde gerçekleştirdiği baskın saldırının kazandığı başarıyı örnek almıştı. Oysa o harekâtlar, çok büyük bir topçu yığınağı yapabilme olanağı veren, çok dar cephelerde (birkaç kilometre) gerçekleştirilmişti. 70 kilometre uzunluğundaki bir saldırı cephesinde koşullar çok farklıydı. Doğruyu söylemek gerekirse bu başarısızlık, ne Fransız ve İngiliz hükümetlerini, ne de bazı kuşkuları dile getirmekten geri kalmayan birçok önemli komutanı şaşırttı. Ama kamuoyu, özellikle de Fransa'da olaydan çok etkilendi ve ilkbahardaki grevler daha çok toplumsal niteliklere büründü. Bununla birlikte "cephe gerisi"ndeki bu düş kırıklıkları gene de önemli sorunlar yaratmadı: asıl önemli olan, savaşanların, gösterdikleri çabanın ne kadar boş olduğunu anlamaları sonucu uğradıkları moral çöküntüydü. 20 Mayıs ile 10 Haziran arasında geçen üç hafta boyunca, cephe gerisinde hareketsiz kalan alaylara "cepheye dönüş" emri geldiğinde itaatsizlik olaylarıyla karşılaşıldı: orduda bir moral çöküntüsü tehdidi yaratan bu başkaldırışlar, taarruzun büyük bir başarısızlıkla sonuçlanmasına yolaçtı ve bu başarısızlık da barışçı propaganda yapanlara bir koz vermiş oldu. Bu güven bunalımının ve askerî bıkkınlık bunalımının ortaya çıkışında en önemli rolü barışçılık ya da devrim temaları oynadı: 1917 Fransa'sı Rusya'ya hiç benzemiyordu. Askerler dövüşmeyi reddetmiyorlardı, yalnızca kendilerini intihar taarruzlarında feda etmek istemiyorlardı. Moral çöküntü ve 16 Nisan'da verilen kayıplar nedeniyle yeni başkomutan general Pétain, Fransız ordusunun 1917'de yeni bir saldırı gerçekleştiremeyeceğini düşünmeye başladı. Pétain, "Amerikalılar'ı ve tankları bekliyorum" diyordu; en az kayıp vererek "düşmanın yıpratılması gerektiğine" inanıyordu. Başkaldırı olaylarından sonra, Fransız askerî saldırıları, harekâtların yürütülmesinde büyük farklılıklar sergilemeye başladı.

Fransa cephesinde, taarruz harekâtlarını İngiliz ordusu gerçekleştirdi; bunların en önemlisi -22 Temmuz'da başlatılan ve Flandres'da gerçekleştirilen saldırı dizisi-

bazı yerel başarılardan öte sonuçlar yaratamadı. İtalyanlar'ın Mayıs ayında Carso cephesinde, Haziran ayında Isonzo cephesinde gerçekleştirdikleri saldırılarda, önceleri iyi sonuçlar elde edildiyse de geldik açılamadı. Selanik'teki yurtdışı sefer kuvvetlerinin Çerna'nın büklümünde Mayıs ayında başlattıkları saldırılardan da kesin sonuç alınamadı. 1917 yazı boyunca askerî bakımdan gerçekleşen en önemli olay, General Brusilov'un 1 Temmuz'da 23 tümenle Zlota Lipa cephesinde Lemberg yönünde giriştiği taarruzdu; Zlota Lipa taarruzu, askerlerindeki savaşma ateşini yeniden canlandırmak isteyen geçici Rus hükümetinin iyi niyetini kanıtladıysa da, yapılan çabanın boşuna olduğunu da gösterdi: başlatılan saldırı, düşmanın ilk mevzileri ele geçirildikten kısa süre sonra durdu, çünkü takviye tümenleri ateş hattına gitmeyi reddediyorlardı. İngiliz askerî ataşesine göre Rus ordusu "artık savaş teşkilatı olarak hiçbir değer taşımıyor"du.

2. Denizaltı Savaşı - 1 Şubat 1917'de başlayan şiddetli denizaltı savaşı Alman Genel Kurmayı'na göre, eğer her ay batırılan gemilerin tonajı 600.000 t'u bulması durumunda İngiltere'nin teslim olmasıyla son bulacaktı. Oysa elde edilen sonuçlar Şubat'ta 540.000 t, Mart'ta 578.000, Nisan'da 874.000, Mayıs'ta 591.000, Haziran'da 695.000, Temmuz'da 550.000 t, aylık ortalamaysa öngörülen ortalamanın üzerinde oldu: 638.000. Nisan ayında, yani henüz savunma yöntemlerini uygulamaya başlamadıkları sırada, İngiltere acınacak duruma düşmemişti. Alman uzmanların tahmini neden doğru çıkmamıştı? Çünkü yansız ülke armatörlerinin, torpillenme tehlikesini göze alamayarak İngiltere hesabına çalışmaktan vazgeçeceklerini hesaplamışlardı. Bu umut Şubat ve Mart aylarında bir ölçüde gerçekleşti. Nisan ayında Alman denizaltılarının elde ettiği büyük başarılardan sonra (batırılan 874.000 t'luk geminin 192 000 t'luk bölümü "yansız" ülkelerin gemilerine aitti), bu umudun daha da artması gerekmez miydi? ABD hükümetinin Amerikan dışsatımlarına koyduğu ambargo, Avrupa'nın yansız ülkelerini İngiltere'nin çağrısına cevap vermeye it-

ti. Öte yandan, Güney Amerika hükümetlerinin kendi limanlarında bulunan Alman gemilerine el koyması, Almanya'ya düşman ülkelerin emrindeki yararlanılabilir gemi tonajını artırdı.[21] Gerçekte, dünya deniz ticaret filosunun altına beşi İtilaf Devletleri'nin hizmetindeydi, ya da hizmetinde olabilirdi.

Temel amacına ulaşamamış olmakla birlikte Almanya, belki de uzun süreli bir harekâtla düşmanın iktisadî güçlüklerini artırmak için denizaltı savaşına devam etti. Ama bundan böyle denizaltı savaşından beklentisi ne olabilirdi? İngiliz Amirallik Dairesi'nin uygulamaya koyduğu yöntemlerin (Kuzey Denizi'ndeki mayın engelleri; 8.000 hafif karakol gemisinin devriye görevini sürekli sürdürmesi; torpil gemilerinin refakatinde ticaret gemileri konvoyları oluşturulması) etkisi, şaşkınlık dönemi geçer geçmez, her geçen ay biraz daha arttı: Ağustos ayında, denizaltı savaşının "verimi" (508.000 t.) Şubat'tan düşüktü; Eylül ayındaysa hızla düştü (351.000 t). Denizaltı savaşı veriminin 300.000 t. dolayına oturduğu sırada, yararlanılabilecek deniz ticaret filosu 30 milyon tonilato dolayındaydı ve denizaltı silahının artık bir zafer aracı olamayacağı anlaşılmıştı.

Merkez partinin önemli üyelerinden milletvekili Erzberger, 6 Temmuz'da, Reichstag Ana Komisyonu'nun gizli oturumunda Deniz Kuvvetleri Kurmay Dairesi'ne karşı açılan soruşturmanın ana öğelerini bu gözlemlere dayandırdı ve konuşmasını şöyle bağladı: "Burada, 1914 koşullarına göre barış yapmaya hazır olduğumuzu hükümete bildirmek için toplanmadık mı?" Erzberger ile sosyal demokratların önerileri geniş yankı uyandırdı; 19 Temmuz'da, Reichstag üyelerinin çoğu, toprak fetihlerini bir yana bırakarak "uyuşma ve uzlaşma barışı" isteyen bir önergenin lehinde oy kullandı. Ne var ki bir hükümet bunalımından sonra oylanan bu önerge yönetici çevrenin görüşünü yansıtmıyordu.

[21] Bölüm V'deki "Amerikan müdahalesinin önemi" bölümüne bakınız.

II. Ulusal Birliğe Yönelik Tehditler

Bir yandan karada ve denizlerde sonuçsuz savaşlar sürüp giderken, öte yandan savaşan ülkelerin iç siyasetinde karışık dönemler yaşanıyordu.

Moral, toplumsal ve siyasal bunalımın en ciddi boyutlara ulaştığı ülke, elbette Rusya'ydı. Miliukov'un istifasından sonra,[22] çoğu liberal burjuvalardan oluşan bakanlar kurulunda sosyalistler de yeraldı. En etkili bakan, "Devrimci Sosyalist Parti" üyesi, Savaş bakanı Kerenskiy'di. Kerenskiy Marksçı değildi; oysa Petrograd Sovyeti, "sosyal demokratlar"ın, Menşeviklerin ve Bolşeviklerin birbirleriyle karşıtlaşan girişimlerine sahne oluyordu. Petrograd Sovyeti, müttefiklerin "demokratik" bir barışı, yani "toprak ilhakları"na yer vermeyen ve halkların "kendi kaderlerini çizme" hakkına saygı gösterilmesini temel alan bir barış programını kabul etmesi koşuluyla, Rusya'yı savaş içinde tutmak istiyordu. Ama hükümet tarım sorunlarıyla ve iktisadî sorunlarla uğraşmaktaydı ve bunlara bir çözüm öneremiyordu. Hattâ, temel reformlarla ilgilenme görevi 30 Ekim'de toplantıya çağırılması kararlaştırılan Kurucu Meclis'e bırakıldı, yani sözkonusu reformlar beş ay süreyle ertelendi.

Bu güçsüzlük, iktidara katılmayı kabul etmeyen Bolşeviklerin işine yaradı. Bolşevik propaganda işçi sınıfının yüreğindeki devrimci ateşi alevlendirdi ve işçi sınıfı 17 Temmuz'da gerçekleştirilen büyük bir ayaklanma hareketiyle "bütün iktidarın Sovyetlere bırakılmasını" istedi. Hükümet, ordu sayesinde ve belki de bu hareketi erken bulan Bolşevik önderlerin tutumu sayesinde duruma egemen oldu. Ama, bakanlığın yeni bir düzenlemesinden sonra (24 Temmuz), Kerenskiy başkanlığındaki geçici hükümette "devrimci sosyalistler" çoğunluğu ele geçirdiler. İktisadî ve parasal bunalımı ve tarım alanındaki karışıklıkları önleme konusunda, bu hükümet de öncekinden başarılı olamadı.

[22] Bölüm V'teki "Devrimin önemi" bölümüne bakınız.

Bolşeviklerin ekmeğine yağ sürme tehlikesi yaratan bu bölünmelere karşın, sağcı güçler birleşmeye çalıştılar. Sanayiciler, çarın düşmesinden sonra saf dışı bırakılan eski siyaset adamları ve ileri gelen kişiler generallerden ve *Subayların Panrus Birliği*'nden destek gördü. 9 Eylül'de başkomutan Kornilov hükümet darbesi yapmayı denedi ve bir kazak süvari kuvvetini Petrograd üzerine gönderdi. Ne var ki, birliklerin büyük bölümü yardım etmeyi kabul etmediğinden, bu *darbe* bir hafta sonra başarısızlıkla sonuçlandı. Ama, hem sağ ayaklanmaya, hem de sol ayaklanmaya kafa tutmayı başarmasına karşın, geçici hükümet gücünü yitirdi.

Rus devriminin etkisi, yarattığı düşünce hareketleri ve umutlar bütün savaşan ülkelerde hissedildi.

"Kutsal birlik"i hiç gerçekleştiremeyen devletlerin kaygılı dönemler yaşaması hiç de şaşırtıcı değildi. Denizaltı savaşı nedeniyle ortaya çıkan deniz taşımacılığı bunalımı, İtalya'da besin maddeleri sıkıntısı yarattı, Mayıs ayında Milano'da başlayan işçi gösterileri, valilerin yiyecek sağlama işinden çıkar sağladıkları yolundaki sosyalist propaganda nedeniyle, Ağustos ayında, Torino'da ciddi boyutlara ulaştı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndaysa, Rusya'dan gelen haberler Slav halklarda derin yankılar uyandırdı; Franz-Jozeph'in yerine geçen imparator Karl I, siyasal ve yönetimsel yapıda reformlar yaparak "ulusal azınlıklar"ı tatmin etmek istediyse de, bu amacı gerçekleştirebilecek yetenekte insanlar bulamadı.

Fransa, İngiltere ve Almanya'da karşılaşılan güçlükler -buralarda da işçi gösterileri olmasına karşın- daha az ciddiydi: Mayıs ayında Fransa'da patlak veren grevler sırasında, 100.000 erkek ve kadın işçi Paris'te toplandı ve özellikle besin maddeleri fiyatlarındaki artışı protesto etti; İngiltere'deki, özellikle de savaş gereçleri üreten fabrikalardaki grevlerde, 230.000 "nitelikli" işçi, "nitelikli olmayan" işçilerin yoğun biçimde çalıştırılmasına karşı çıkmak istediler; Nisan ayında, besin maddelerinde çekilen sıkıntı nedeniyle, savaş gereçleri üreten Alman fabrikalarında grevler başladı. Karşılaşılan güçlüklerin siyasal sonuçları da çok farklı oldu. Almanya'da, Merkez milletve-

killerinden destek gören sosyalistler, 19 Temmuz'da, "halklar arasında uzun ömürlü, uyuşmaya ve uzlaşmaya dayanan bir barış" öngören ve "güç kullanarak toprak fethini" kabul etmeyen bir kararı Reichstag'tan çıkardı. Fransa'da (hükümet, Hollandalı, İskandinav ve Rus sosyalistlerince Stockholm'da toplantıya çağırılan Sosyalist Enternasyonal Konferansı'na katılmaları için sosyalistlere izin vermedi), 7 Eylül'de Sosyalist Parti iktidara katılmayı reddedince "kutsal birlik" bozuldu. Buna karşılık İngiltere'de, gene benzeri bir durumda, İşçi Partisi hükümette kalmaya devam etti.

Bu karışıklıklar bir moral bozukluğunun belirtisiydi. Hükümetler içinde bulunulan sorunu göğüsleyebilecek gibi görünüyorlar mıydı? Bu güç saatleri yalnızca İngiliz başbakanı Lloyd George, otoritesini sarsmadan atlatmayı başardı. İtalya'da, hükümet başkanı Boselli, günü gününe yaşamakla yetindi; Almanya'da Başkomutanlık Karargâhı'nın istifa etmek zorunda bıraktığı Bethmann Hollwegin yerine geçenler, Michaelis ve daha sonra da Hertling gibi pek güçlü kişiler değildi; buna karşılık Fransa'da, 13 Eylül'de, Alexandre Ribot'nun yerine geçen Paul Painlevé sağ ile sosyalistlerin geçici bir koalisyonunca devrilince, kamuoyunun büyük bölümünden destek gören Georges Clemenceau iktidara geldi: yeni başbakan birkaç hafta önce, barışçı propagandaya karşı aciz kalmakla suçladığı içişleri bakanı Malvy'nin düşürülmesini sağlamıştı; G. Clemenceau, "tarihte benzeri görülmemiş bir bunalımın içinde bile Fransız halkının moralini yüksek tutmak" ve "çabaları bir misli artırarak savaşı sürdürmek" istediğini belirtti.

III. Barış Girişimleri

Silahların gücünü yitirdiği, halkların kaygılarını ve bıkkınlıklarını gösterdiği, savaşan ülke hükümetlerinden birinin "ilhaksız" bir barış programı sunduğu bu dönemde, diplomatik etkinliklerin gelişme göstermesi hiç de şaşırtıcı değildir. Yapılan barış girişimlerinden özellikle dördü önemlidir.

İmparator Karl I, Almanya'nın tutumu sonucu, kayınbiraderi Bourbon-Parma prensi Sisto aracılığıyla üç kez Fransız hükümetiyle ilişki kurdu; 24 Mart'ta, barış istediğini ve "Fransa'nın Alsace-Lorraine konusundaki haklı savlarını" Alman hükümetine karşı desteklemek için "kişisel etki"sini kullanacağını açıkladı; Ama Avusturya-Macaristan konusunda 9 Mayıs'ta yaptığı açıklamada, yapılacak barış antlaşmasının Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bütünlüğünü bozmaması gerektiğini ve ödünleme dışında İtalya'ya toprak aktarılmasını kabul edemeyeceğini belirtti. 1915'te yapılan vaatlerden güç alan İtalyan hükümeti[23] hiçbir görüşmeye yanaşmadı. Ayrıca Fransa ile İngiltere de imparatorun sunduğu olanakları yanıtsız bıraktılar.

Alman hükümeti iki girişimde bulundu. Haziran ayında, Zimmerwald hareketinin önemli üyelerinden İsviçreli sosyalist Robert Grimm aracılığıyla Petrograd'a bir görüşme önerisi iletti; geçici Rus hükümetinin dile getirdiği "ilhaksız" barış ilkesini kabul etmeye hazır gibi görünüyor ve "halkların kendi kaderlerini çizme hakkı"nı gözönüne alarak Lehistan, Litvanya ve Kurzeme'ye bir "dostluk antlaşması" öneriyordu. Ama bunlar *ayrı* bir barış antlaşması olacaktı. Ne var ki geçici Rus hükümeti, bağlaşıklarına verdiği sözlere sadık kalmayı yeğledi ve Grimm'i ülkesinden çıkardı. Eylül ayında, Belçikalı önemli kişilerin gerçekleştirdiği yavaş bir hazırlıktan sonra, Alman Dışişleri Bakanlığı işgal altındaki Belçika'da kurulmuş Alman hükümetinin siyasal bölüm başkanı Lancken ile, o sıralarda Fransız hükümetinde hiçbir doğrudan sorumluluğu bulunmayan, ama eski bir başbakan olarak siyasal çevrelerde büyük bir etkisi bulunan Aristide Briand arasında bir görüşme yapılmasını gündeme getirdi. Görüşmenin Alsace-Lorraine sorununa çözüm getirme olanağı vereceğine inanan Briand, buluşmayı kabul ettiyse de, bu olayın barışçı propagandayı destekleyen bir görüşme denemesi olmasından çekinen ve Alman-

[23] Bölüm I'deki "diplomatik görünümler" bölümüne bakınız.

ya'nın Alsace-Lorraine'i terketmeye hazır olduğuna inanmayan dışişleri bakanıyla cumhurbaşkanının karşı çıkışları sonucu buluşmaya gitmedi.

Son olarak, barış için çalışmak niyetini birçok kez ortaya koyan Papa Benedictus XV, 14 Ağustos'ta savaşan ülke hükümetlerine yönelik bir nota yayımladı. Denizlerin serbestliği ilkesinin kabul edilmesini, Fransa ile İtalya'nın isteklerinin "mantıklı uzlaşmalar"la düzene konulmasını, Belçika'nın "siyasal, askerî ve iktisadî açıdan tam bağımsızlığının" korunmasını ve "eski Lehistan krallığının sınırları içindeki topraklar"a ilişkin sorunların bir "hakkaniyet ve adalet duygusu içinde" çözülmesini istedi. Sadece İngiliz hükümeti Belçika sorununun önemini vurgulayarak Papalık önerisine kulak verdiğini gösterdi. Ama Alman hükümeti Belçika'ya gerçek anlamda bağımsızlık tanımayı kabul etmek istemiyordu. Dolayısıyla Benedictus XV'in girişimi sonuçsuz kaldı.

Bu girişimlere hayat veren düşünce neydi? Papa, hem insanlık açısından, hem katolik kilisesinin evrensel görevini vurgulamak için, hem de milliyetçiliğin azmasıyla ortaya çıkabilecek büyük acılara son vermek için genel bir barışı içtenlikle istemekteydi; ayrıca, barışçı bir eylemin parçasını toplamayı uluslararası sosyalizme bırakmak da istemiyordu. Reichstag'ın "barış kararı" almasına karşın Alman hükümeti toprak ilhakı amaçlarından vazgeçmek istemiyordu; girişimlerinin tek amacı, Fransızların ve Ruslar'ın ruhsal durumu üzerine bilgi toplamak ve belki de Ruslar'la ya da Fransızlar'la ayrı barış görüşmelerine yolaçmaktı. İmparator Karl I barışı hararetle istiyordu ve birliklerinin işgal ettiği toprakları terketmeye hazırdı. Sözkonusu olan genel bir barış mıydı? Yoksa Almanya'ya rağmen yapılacak ayrı bir barış mıydı? Prens Sisto "ayrı barış" diyor ve, inandırıcı olmak için, Viyana'da kendisine verilen bir belgenin doğru olmayan bir çevirisini 9 Mayıs'ta Paris'e vermekten çekinmiyordu. Avusturya-Macaristan hükümeti, bağlaşığı Almanya'yı, Fransa'yı tatmin edecek bir barış önerisine razı etmekten başka bir şey düşünmüyordu: Almanya Alsace-Lorraine'i verecek, buna karşılık Avusturya-Macaristan'ın bütünüy-

le kendisine bırakacağı Rus Lehistanı'nı alacaktı. Ama Alman hükümetini kandırmayı başaramadı. Belki de imparator, temelde, ayrı barış imzalama fikrinden kopamıyordu; ama bu konuda hiçbir şey söylememişti. Fransız hükümetine gelince, Fransız hükümeti, Poincaré ile Ribot'nun etkisiyle, hep olumsuz tutumunu sürdürdü ve, Papalık notası konusu bir yana bırakılırsa, hep İngiltere ile tam fikir birliği içinde oldu. Doyurucu bir barış antlaşması imzalama fırsatını kaçırmış mıydı? Bunu düşündürecek hiçbir belirti yoktur. Fransız kamuoyunun büyük bölümü Alsace-Lorraine'in geri alınmasını istiyordu. Oysa Alman hükümeti, hiçbir dönemde Alsace-Lorraine'den vazgeçmeye hazır olmamıştı: günümüzde elde bulunan Alman belgeleri bunu tartışılamayacak kadar açık biçimde göstermektedir. Alman yöneticilerin gözönüne almaya hazır oldukları sadece Alsace'ın güneybatı köşesinde (yani 1914 Eylül'ünden beri Fransız birliklerinin işgalinde bulunan Thann vadisinde) bir "sınır düzeltmesi" yapmaktı (üstelik Fransa'nın Briey demir filizi havzasını Almanya'ya bırakması koşuluyla). Alsace-Lorraine'in geri alınması kararında ısrarla direnen Fransız hükümeti, aslında, Amerikan kuvvetlerinin savaş hattına girmesinden önce Rusya'nın çökmesi tehlikesini göze alıyordu. Fransız hükümeti bu tehlikeyi bilinçli olarak göze almaktaydı.

1917 Ekimi'nde "barış girişimleri"ne son verildi. İlkbaharda sarsılmış gibi görünen Avusturya-Almanya dayanışması yeniden kuruldu. Şimdi Viyana'nın dışişleri bakanı, "nasıl Almanya Trieste için savaşıyorsa, biz de Alsace-Lorraine için savaşıyoruz" diyordu. Rusya'daki iktidar parçalanmasının ayrı barış antlaşması imzalama konusunda yeni umutlar doğmasından bu yana, Avusturya-Macaristan hükümeti özgüvenini yeniden kazanmıştı. İmparator Karl I, bağlaşmaya sadık olduğunu açıklar açıklamaz, o zamana kadar İtalyan cephesine birlikler göndermeyi hep reddetmiş olan Alman yüksek komuta heyeti, bu davranışını yeniden gözden geçirmeye ve bu cephede büyük bir Avusturya-Alman taarruzu hazırlanmasına karar verdi. Yirmi dört saat içinde İtalyan savunma sistemi Caporetto'da çökertildi (24 Ekim 1917). Geri

çekilme bozguna dönüştü. İtalyan ordusu ancak on beş gün sonra, 293,000 esir verdikten, 3.000 top kaybettikten ve 140 kilometre çekildikten sonra, birkaç Fransız ve İngiliz tümeninin desteğiyle, Piave kıyısında yeni bir cephe kurmayı başarabildi; İtalyan ordusu tam bozgundan kurtulmuştu, ama en azından altı ay süreyle taarruz harekâtlarına katılamayacak duruma düşmüştü.

YEDİNCİ BÖLÜM

BOLŞEVİK DEVRİMİ VE RUSYA'NIN SAF DIŞI KALMASI

Rusya'nın saf dışı kalma olasılığı, geçici hükümetin güçsüzlüğünün ciddi boyutlara ulaşmasından başlayarak,[24] askerî ve diplomatik durumların ana öğesi haline gelmişti. İkinci Rus devrimi Bolşevikleri iktidara getirince, 1917 Kasımı'nda, bu olasılık neredeyse gerçeğe dönüştü.

I. Bolşevik Hükümet Darbesi

Liberal burjuva üyeleri geçici hükümeti terketmişlerdi: hükümet 9 Ekim'den beri yalnızca devrimci sosyalist ve Menşevik üyelerden oluşuyordu; geçici hükümet, Petrograd Sovyeti'nde çoğunluğu ele geçiren Bolşeviklerin düşmanca tutumlarına göğüs germek zorundaydı ve üst kademeler Kurnilov'a sempati duyan orduya da artık güvenemiyordu. Kerenskiy, anarşinin tırmanmakta olduğunu anladı. Kerenskiy, nihayet 6 Aralık'ta yapılması kararlaştırılan ve belki de iktidarına daha sağlam bir dayanak oluşturacak olan Kurucu Meclis seçimlerine kadar duruma egemen olmaya devam edebilecek miydi?

Lenin "karar anı"nın yakın olduğunu düşünüyordu. Lenin, 17 Temmuz ayaklanma hareketinin başarısızlığa uğramasından sonra, Finlandiya'dan kaçarak 23 Ekim'de Petrograd'a gitti. Partisinin Merkez Komitesi'ne, Kurucu Meclis "elbette bizimle birlikte olmayacak" diyordu. Dolayısıyla Bolşeviklerin Kurucu Meclis'in toplanmasından önce güç kullanarak iktidarı ele geçirmesi gerekiyordu. Parti, hemen "yarın" barış yaparsa askerlere, "hemen"

[24] Bölüm VI'nın "ulusal birliğe yönelik tehditler" bölümüne bakınız.

toprakları paylaştırırsa köylülere güvenebilirdi. İşçi kitlelerine gelince, onların geçici hükümetin kaderiyle ilgilenmediklerini söylüyordu. 1 Kasım'da *yoldaşlara mektup* adıyla yayımladığı makalede hükümet darbesine açık bir çağrı yapıyordu.

Geçici hükümet, Petrograd garnizonunun Bolşeviklerin eline geçtiğini biliyordu. Savaş Bakanı Verhovski, 2 Kasım'da, Bolşevik propagandayı en etkili silahından yoksun bırakabilmek için, barışın yakın olduğunu ilan etmek gerektiğini öbür bakanlara açıkladı. Kerenskiy bunu kabul etmedi ve *son anda* direniş hazırladı: cepheden getirilmesi gereken süvari alaylarına çağrıda bulundu ve Bolşevik gazete matbaalarının kapatılmasını emretti; 6 Kasım'da, her çeşit ayaklanma girişiminin "hemen, kesin ve kararlı biçimde yokedilmesi" isteğini açıkladı. Aynı günün akşamı Lenin, garnizonun Bolşevik müfrezelerine, "ne pahasına olursa olsun" hükümetle savaşma emrini verdi. Aynı gece ve 7 Kasım günü (Rus takvimine göre 25 Ekim) hükümet darbesi başarıya ulaştı: bütün "stratejik noktalar" (garlar, telefon santralları ve telgrafhaneler, elektrik fabrikaları) hemen hemen hiç kan dökülmeden Bolşeviklerin eline geçti: çünkü 17 Temmuz'da hükümeti kurtarmış olan Kazak alayları yürümeyi kabul etmedi ve cepheden gelmesi beklenen süvari takviyesi gelmedi; geçici hükümetin merkezi olan, askerî öğrencilerin savunduğu Kışlık Saray, ancak akşama kadar dayanabildi. Sovyetler Kongresi yeni bir hükümet kurma kararı aldı: Leninin başkanlığa getirildiği "Halk Komiserleri Kurulu". Kerenskiy kentin banliyölerine ulaşmayı başararak, bir karşı saldırı düzenlemeye çalıştı; aynı sıralarda Petrograd belediyesi de Bolşeviklerin düşmanlarını biraraya getirmeyi deneyen bir Halk Kurtuluş Komitesi kurdu. Ne var ki ordu başkomutanı ve kuzey orduları grup komutanı (başkente en yakın ordu grubuydu), bu girişimi desteklemeyi kabul etmedi ve demiryolu işçileri Kerenskiy'e yardıma gelen bazı birlikleri taşımak istemediler. Bunun üzerine geçici hükümetin başı Güney Rusya'ya sığındı. İktidar tümüyle ele geçirilmişti.

Yeni hükümet, durumunu sağlamlaştırmak ve halk

kitleleriyle işçi kitlelerinin desteğini (ya da hiç değilse yansız kalmalarını) sağlamak ve yapıyla ilgili ilk kararnameleri çıkarmak için acele etti: devletin, kilisenin ve "zengin toprak sahipleri"nin topraklarını "küçük kırsal yerleşim birimleri tarım komitelerinin ve Köylü sovyetlerin denetimine" bıraktı; "fabrikaların denetimi"ni işçilere verdi; ve özellikle de 9 Kasım'da yayımlanan bir kararnameyle "hakçasına ve demokratik bir barış için görüşmelerin hemen başlatılması" (yani ilhaksız ve tazminatsız bir barış için) isteğini açıkladı. Bununla birlikte sözkonusu kararnameyle, eğer üzerinde yaşayan halk "kesin biçimde ve hiçbir baskı altında kalmadan" Rusya'dan ayrılmak isterse, Rusya'nın bu toprakları bırakabileceği kabul ediliyordu. Bu barış programının gerçekleşmesi, dünya savaşının kaderinde hayati roloynadı.

II. Rusya'nın Bağlaşıklarından Ayrı İmzaladığı Barış Antlaşması

Halk Komiserleri Kurulu'nun ilk düşünülmesini istediği şey bir genel barıştı. 25 Kasım'da İtilaf Devletleri'nin diplomatik temsilcilerine ateşkes görüşmeleri için toplanma çağrısı yapıldıysa da bir yanıt alınamadı. Fransa, İngiltere ve İtalya başkomutan Duhonin'e başvurarak, "Rus ordusunun ortak düşmana karşı direnmesi"ni istediler. Sonuç olarak, sözkonusu ülkeler, iktidarını tanımadıkları yeni hükümete karşı Başkomutanlık Karargâhı'nı çıkardılar. Duhonin bu çağrıya olumlu yaklaşarak birliklerinden "bağlaşmalara sadık" kalmalarını ve "gerçek Rus demokrasisini temsil edebilecek bir hükümetin kurulması için destek vermelerini istedi. Ama çağrısı orduda yankı uyandırmaya yetecek kadar süre geçmeden hemen Halk Komiserleri Kurulu'nca görevden alındı. Silah bırakışma antlaşması isteği 26 Kasım'da İttifak Devletleri'ne bildirildi; henüz oturmamış bir Sovyet hükümetiyle görüşme yapmanın getirdiği sakıncalara karşın, Almanya ve Avusturya-Macaristan isteği hemen kabul etti.

Hızla gerçekleştirilen görüşmelerden sonra, 15 Aralık'ta, Ateşkes uzlaşması Rusya ile Orta Avrupa devletle-

ri arasında yürürlüğe girdi. Uzlaşmaya göre ordular bulundukları cephede kalacaklardı, yani Alman birlikleri Rus topraklarının önemli bir bölümünü elinde tutmaya devam edecekti; ayrıca uzlaşma, barış görüşmelerinin hemen başlamasını da öngörüyordu. Bolşevik olmayan gazetelerin bunu ihanet olarak nitelemeleri ve eski geçici hükümet üyelerinin bağlaşıklardan ayrı olarak gerçekleştirilen bu girişimin "utanç verici ve zararlı" olduğunu ilan eden çağrısı bir sonuç vermedi; halk kitlesi tepki göstermedi. Aslında halk kitlesi yeni rejime bağlanmış değildi: aynı dönemde yapılan Kurucu Meclis seçimlerinde, devrimci sosyalistlere, yani Kerenskiy'nin bağlı olduğu partiye, 21 milyon oy, Bolşeviklere 9 buçuk milyon oy, "burjuva" partilerine 4 buçuk milyon oy verildi. Ama halk kitlesi de, askerler gibi, savaşı bitirmek için acele ediyordu.

20 Aralık 1917'de Brest-Litovsk'da başlayan görüşmelerde tarafların durumu neydi?

Sovyet hükümeti, ateşkes antlaşmasını imzaladığı andan başlayarak, işçi ve köylü kitlelerinin hararetle istediği sonucu elde etmiş oldu. Hükümet hiçbir biçimde savaşın yeniden başlamasını istemiyordu ve askerleri terhis etme kararı aldı. Hükümet, "barış" sözcüğünün Nisan ayından beri Bolşevik propagandanın odak noktasını oluşturduğunu nasıl unutabilirdi? İktidarının sağlam olmadığını, bir an için bile olsa, nasıl gözden uzak tutabilirdi? (Hükümet yoğun bir muhalefetle karşı karşıyaydı ve buna 19 Ocak 1918'de Kurucu Meclis'i dağıtarak yanıt verdi). Ne var ki barış antlaşmasını hızla sonuca bağlamak için acele etmesine gerek yoktu, çünkü kaçınılmaz biçimde toprak kayıpları getirecek bu barış, hükümetin saygınlığını kesinlikle artıramayacaktı. Ayrıca açıkladığı ilkelere de bağlı kalmak istiyordu: "ilhaksız" bir barış ve eski Rus İmparatorluğu halklarına kendi kaderlerini özgürce belirleme hakkı. O halde, çarlık toprakları üzerinde bağımsız devletler oluşmasını kabul etmekle birlikte, Almanya'ya toprak vermeyi kabul etmiyordu. Yenilen Rusya nasıl cezalandırılacaktı? Alman kamuoyu bu konuda bölünmüştü: iş çevreleri, Rus pazarını kendilerine açacak bir tercihli sistemin kabul ettirilmesini ve gerçek bir ikti-

sadî işbirliğinin sağlanmasını istiyorlardı; askerlerse Rus Lehistanı'nın ve Baltık ülkelerinin alınmasını düşünüyorlardı; sosyal demokratlarsa "ilhaksız ve tazminatsız bir barış" diliyorlardı. Sonunda Wilhelmstrasse çözümünü kabul ettirdi: bağımlı devletler kurulması.

Böylece İttifak Devletleri, işgal ettikleri Rus topraklarının tamamı ya da bir bölümü üzerinde hak iddia etmekten -ilke olarak- vazgeçiyorlardı; ama Rusya'dan kopan topraklarda dolaylı bir egemenlik kurabilmek için, "kendi kaderini özgürce belirleme" hükmüne güveniyorlardı: zira bu topraklarda kurulan yeni devletler Almanya ve Avusturya-Macaristan'a bağımlı hale gelebilirdi. İşte Avusturya ile Almanya'nın güttüğü siyasetin temeli buydu. Bununla birlikte, iki bağlaşığın uygulamaları farklıydı: Berlin ve özellikle de Başkomutanlık Karargâhı -uzlaşmazlık sonucu görüşmelerin kesilmesi ve savaşın yeniden başlaması tehlikesini göze alma pahasına bile olsa- kendi programlarını bütünüyle kabul ettirmek istiyordu; ulusal azınlıkların çıkardığı karışıklıkların ve yiyecek maddesi sıkıntısının giderek arttığı Viyana'daysa hükümet, barış uğruna geniş çaplı uzlaşmalara hazırdı.

Dolayısıyla çekişmenin temeli "kendi kaderini özgürce belirleme" hakkına dayanıyordu. Leh, Baltık ve Litvanya halkları isteklerini nasıl belirteceklerdi? Rus heyeti, "özgür"ce yapılacak bir halk oylaması istiyordu: yani işgal kuvvetlerinin çekilmesinden sonra yapılacak bir halk oylaması (çünkü işgalci kuvvetler çekilmeden yapılacak bir halk oylaması Avusturya ve Almanya'ya kabul edilemeyecek baskı olanakları sağlayacaktı). Alman hükümeti gerekirse halk oylamasını kabul edebileceğini açıkladı, ama oylamadan önce işgal ettiği toprakları boşaltmayı kabul etmedi: zira güvence olarak elinde tuttuğu toprakları kesinlikle terketmek niyetinde değildi; işi sonuçlandırmak isteyen Avusturya-Macaristan hükümeti buna razı olmaya hazırdı, ama bağlaşığından ayrılmayı da duraksamadan göze aldı. Anlaşmazlık artık çözülemeyecek boyutlara ulaşmıştı. 28 Aralık'ta Barış Konferansı'na ara verildi. Görüşmeler 7 Ocak'ta yeniden başladıysa da hiçbir olumlu gelişme sağlanamadığından oturum-

lara yeniden ara verildi.

Bu açmaz nasıl aşılacaktı?

Rus devriminin karşı tarafta etkisini duyuracağını ve Avusturya ile Almanya'nın savaşı yeniden başlatmakta tereddüt göstereceğini uman Sovyet hükümeti bekleyebileceğine inanıyordu. Olaylar da bu umudu destekliyordu: Ocak ortasında, Avusturya'daki sendika başkanları, yiyecek sıkıntısını protesto etmek için yirmi dört saatlik genel grev kararı aldılar; Ocak ayı sonunda, isteklerinin başına "ilhaksız barış" sloganını koyan bağımsız sosyalistlerin yaptığı bir çağrı üzerine, Almanya'da savaş gereçleri üreten fabrikalarda çalışan 500.000 işçi sekiz günlük greve girdi. Bununla birlikte bu hareketler sonuçsuz kaldı. Halk Komiserleri Kurulu uyguladığı taktiği sürdürdü. Ama, Avusturya ile Almanya ateşkesten vazgeçip birliklerini ileri sürerlerse, geri adım atma zamanı gelmiş olacaktı, çünkü Rus ordusundaki terhis işlemleri devam ettiğinden savaşa devam etme olanağı yoktu.

Alman ve Avusturya hükümetleriyle Genel Kurmayları olaya çözüm getirmeye karar verdiler; zira Rusya ile barış antlaşması imzalanmadan Fransa, İngiltere ve İtalya'ya karşı yeniden taarruza geçmek için hareket serbestliğine kavuşulamayacaktı. Alman ve Avusturya hükümetleri, "Ekim devrimi"nin sonuçlarını kabul etmeyi reddeden ve Bolşeviklerce tehdit edilen Ukrayna Cumhuriyeti hükümetiyle görüşmeye başlayarak, Sovyet hükümetine baskı yapmaya çalıştı. Ayrıca, Ukrayna ile görüşmeler yaparak yiyecek sıkıntılarını çözebilecek bir buğday ambarının kapılarını açmayı da umuyorlardı. Hattâ Ludendorff'un yakın çevresi, Alman etkisini Karadeniz'e ve Kafkasyaötesi'ne yaymak için Ukrayna devletinden yararlanmayı bile umuyordu. 9 Şubat'ta, Brest-Litovsk'ta, Ukrayna ile İtilaf Devletleri arasında bir antlaşma imzalandı. Ama, gene aynı gün, başkent Kiev, antlaşmayı kabul etmeyen Bolşeviklerin eline geçti. Ukrayna'nın yolaçtığı bu olay üzerine Rus heyeti Brest-Litovsk'tan ayrıldı: dolayısıyla Ruslar'ın bağlaşıklarından ayrı olarak giriştikleri barış görüşmeleri yarıda kesilmiş oluyordu. Bununla birlikte Sovyet hükümeti ateşkes antlaşmasını so-

na erdirmek niyetinde değildi. Bunu isteyen Alman Yüksek Komuta Heyeti'ydi: Dışişleri bakanının karşı çıkmasına rağmen 13 Şubat'ta imparatorun onayı alındı. Alman birlikleri hiçbir direnişle karşılaşmadan Baltık illerinde ilerlemeye başladılar: 26 Şubat 1918'de, Petrograda 150 kilometre uzaklıktaki Narva'ya ulaştılar.

Savaş başlar başlamaz Sovyet hükümeti teslim hazırlıklarına girişti. Bununla birlikte, teslim kararı almadan önce, birkaç gün süren bir kararsızlık döneminden geçti, çünkü Almanlar isteklerine ulaşmışlardı. Lenin çekimser kalanlar sayesinde parti Merkez Komitesi'nden hemen barış yapılmasına yönelik bir karar çıkardı. Her şeyden önemlisi "devrimi kurtarmaktır" diyordu Lenin: "Rusya toprak kaybedecek ve güç karşısında eğilecekti; Ama Bolşeviklik "uluslararası proletaryanını ayaklanmasını beklerken" durumunu koruyacaktı.

3 Mart 1918'de Brest-Litovsk antlaşması imzalandı. Rusya, Ukrayna ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan barış antlaşmasını tanıdı; Lehistan (bugünkü Polonya), Litvanya, Kurzeme üzerindeki egemenlik haklarından vazgeçiyor, ayrıca Livonya ile Estonya'yı terkediyordu; bu toprakların kaderini İtilaf Devletleri'nin eline bırakıyordu. Sovyetler'in Panrus Kongresi'nde Lenin "evet, bu barış Sovyet yönetimi için benzeri görülmedik bir küçük düşme örneğidir; ama biz tarihi zorlayabilecek güçte değiliz" diyordu.

Peki, "İttifak ya da İtilaf devletleri" Rusya'nın bağlaşıklarından ayrı olarak yaptığı bu barış antlaşmasını engellemeyi denediler mi? Görüşmelere katılmayı bir an bile düşünmediler, zira güç kullanarak iktidara gelen Bolşevik hükümetin, Rus ulusu adına konuşabilmeye "yetkili" olduğuna inanmıyorlardı. Alman barış programına karşılıksa, yalnızca kendi programlarını ortaya koymakla yetindiler. Başkan Wilson, 8 Ocak'ta Senato'ya gönderdiği bildiride "adil ve kalıcı" bir barışın temellerini oluşturacak "on dört nokta"yı tanımladı: Alsace-Lorraine'de, Avusturya-Macaristan'da ve Osmanlı Devleti'nde ulusların haklarına saygı gösterilmesi; bütün devletlere "siyasal bağımsızlık ve toprak bütünlüğü" konusunda güven-

celer verecek bir "Milletler Cemiyeti"nin kurulması. İngiliz ve Fransız hükümetleri bu ilkeleri kabul ettiklerini açıkladılar. Bununla birlikte son anda, Fransa'nın Petrograd'daki büyükelçisi, Almanya savaşı yeniden başlattığı sırada, eğer direnmek isterlerse Fransa'nın askerî destek vereceğini ve para yardımında bulunacağını Bolşevik hükümete bildirdi. Merkez Komite'yse "Alman eşkiyalarına karşı emperyalist Fransız eşkiyalarının yardımını" çok küçük bir oy farkıyla kabul etti. Aynı dönemde, İngiliz hükümeti, gerektiğinde Bolşevikleri desteklemesi için Murmansk kıyısına askerî kuvvet gönderdi. Ne var ki, ABD'nin katkıda bulunma eğilimi göstermediği bu yardımlar, tam zamanında yerine ulaşabilecek miydi? Yani Alman taarruzunun Rus devletini çökertmesine engel olabilecek miydi? Lenin bu olasılığı aklından bile geçirmiyordu.

III. Rus Yenilgisinin Askerî Sonuçları

Rusya'nın, hemen ardından da Romanya'nın (Buftea barışı hazırlıkları, 5 Mart 1918) yenilgisi, ortaya yeni olasılıklar çıkardı. ABD dışişleri bakanı bu olayların "savaşı iki ya da üç yıl uzatacağı"nı düşünüyordu; ama Almanya, şimdi Fransa ve İngiltereye karşı askerî bir zafer kazanma umuduna kapılmıştı. 15 Aralık 1917'de ateşkes antlaşmasının imzalanmasıyla birlikte Alman Yüksek Komuta Heyeti, doğu cephesindeki birliklerin büyük bölümünü hızla batı cephesine taşıdı. Alman ordusu, Mart başında kesin sonuç alıcı saldırıya geçmeye hazırdı. Bununla birlikte başarının hemen geleceği düşünülmüyordu. Ludendorff, 13 Şubat'ta, Krallık Meclisi'nde "savaş çok müthiş olacak, bir noktada başlayacak, sonra başka bir yerde devam edecek ve çok uzun sürecek" dedi. Oysa bu süre hesaplanmıştı: Temmuz ayında ABD birlikleri savaşa girecek ve muharebede roloynayabilecekti; şu halde bu tarihten önce savaşı kazanmak gerekiyordu. Ayrıca taarruzun Mart ayında, hava koşulları izin verir vermez başlatılması gerekiyordu. Ludendorff, orduya "Riga ruhu"nu, yani birkaç yılı çöküntü içinde geçirdikten sonra kahra-

manca harekâtlar gerçekleştirme arzusunu aşılıyordu.

Rusya ve Romanya'da birçok işgal birliği (yaklaşık bir milyon asker) bırakmış olmasına karşın Alman ordusu, bu sırada batı cephesinde 192 piyade tümenini savaş hattına sürdü; ayrıca Almanlar'ın çok büyük bir topçu kuvveti, 500 bataryası ve hızla gelişen bir hava kuvvetleri vardı; buna karşılık Almanlar -Başkomutanlık Karargâhı zırhlı araçların önemini zamanında kavrayamadığı için- zırhlı araçlardan ve -kıta ablukası nedeniyle kauçuk ikmali yapılamadığı için- taşımada otomobilden yararlanma olanağından yoksundu: taarruz donanımındaki bu eksiklikler, "yarma harekâtı"nın başarıya ulaşmasını engellemediyse de, bu başarılardan yararlanılmasını epeyce güçleştirdi.

Alman ordusu iki buçuk ay boyunca zaferden zafere koştu, ama gene de umulan sonuçları elde edemedi.

İlk Alman saldırısı, 21 Mart 1918'de, Saint-Quentin bölgesinde, Fransız cephesiyle İngiliz cephesinin birleştiği yerde, 65 tümenle başlatıldı. Daha ilk gün, İngiliz birliklerinin tuttuğu Cruzat kanalı hattı yarıldı. Ludendorff'un ilk amacı yapılan taarruzla İngiliz kuvvetlerini Fransız kuvvetlerinden ayırmak ve her ikisini de "dağınık biçimde" geri püskürtmekti. 24 Mart'ta bu amaç gerçekleşmek üzereydi: ivedi önlemleri alma telaşına kapılan İngiliz ve Fransız başkomutanları, aralarında birlik oluşturmadan kendi muharebelerini yürütmekte olduklarından, İngiliz ve Fransız orduları arasındaki gedik büyüdü. Oysa Pétain her şeyden önce "Fransız ordusunun iskeletini sağlam tutmak istiyor; sonra, eğer olanaklar elverirse İngiliz ordularıyla bağlantıyı korumayı düşünüyor ve geri çekilme harekâtı genişleyecek olursa Paris yönünü "örtmek" istiyordu; İngiliz başkomutanı Haig ise, savaşa geri çekilmeyi ve ikmal merkezlerinin bulunduğu "Pas-de-Calais limanlarını "örtmeyi" düşünüyordu. Dolayısıyla Alman kuvvetleri kolayca iki ordu arasına dalabilirdi. Bu tehlikeyi önlemek için tek çare, harekâtları tek bir komutanın yönetimine vermekti. 26 Mart'ta, Doullens'da İngilizlerle Fransızlar arasında yapılan konferansta, "İtilaf Devletleri ordularının batı cephesindeki

harekâtının özgüdümünü" general Foch'a bırakma kararı alındı. General Foch hemen verdiği emirlerle, İngiliz ve Fransız kuvvetleri arasındaki bağlantının ne pahasına olursa olsun kurulmasını istedi. Bu emirler sayesinde Amiens önünde bir savunma cephesi oluşturuldu ve Alman ilerleyişine karşı direnişe geçildi. Ama İngiliz ve Fransız birlikleri 60 kilometre geri çekildiler ve 90.000 esir verdiler.

İkinci Alman saldırısı daha küçük boyutlu oldu. 8 Nisan'da, 36 Alman piyade tümeni, La Bassé'deki Armentières'de bulunan İngiliz cephesine karşı bir taarruz başlattı; ilk amaç Cassel tepelerini ele geçirmek, daha sonraki amaçsa Manche limanlarına ulaşmak, yani İngiliz ordusunun insan ve araç gereç ikmalini ciddi biçimde tehdit etmekti. Ne var ki yorgun birliklerce ya da pek nitelikli olmayan tümenlerce yapılan bu saldırı "yarma" harekâtını başaramadı; yalnızca Kemmel dağı ele geçirilebildi.

Almanlar üçüncü bir saldırı daha hazırladılar. Saldırının hedefi, Luffaux ile Craonne arasında, Aisne'in kuzeyinde bulunan Chemin des Dames mevzileriydi. Yalnızca 9 Fransız ve İngiliz tümeninin tuttuğu bu 50 kilometrelik cepheye, Alman komuta heyeti, 1.150 topçu bataryasıyla desteklenen 30 tümen gönderdi. 2 Mayıs'ta gerçekleştirilen bir tek sıçramayla mevziler ele geçirildi ve büyük güçlüklerle karşılaşılmadan (çünkü Foch'un Somme'un kuzeyinde tuttuğu Fransız yedek kuvvetleri savaşa müdahale edememişlerdi) Aisne hattına ulaşıldı. Ludendorff, hemen, Marne ve Château-Thierry'deki Dormans köprülerine doğru ilerleme emrini verdi ve Alman kuvvetleri 31 Mayıs'ta bu hedeflere ulaşmayı başardı. Bu sırada durum o kadar ciddiydi ki Pâtain genel bir geri çekilme harekâtı gerekebileceğinden bile korkmaya başladı. Ama, Alman saldırısının geliştiği bölgenin iki kanadındaki engeller (Reims dağı ve Soissonnais platoları) görevini iyi yaptı. Ludendorff, 5 Haziran'da, elinde bulunan yedekleri kullanmak istemeyerek saldırıyı durdurdu: sözkonusu saldırı sonucunda 60 kilometre ilerlenmiş ve 50.000 esir alınmıştı.

Üç kez savaş kazanan Alman Komuta Heyeti, "yarma" harekâtını gerçekleştirebileceğini kanıtlamıştı; ama

henüz bu konuda alınmış bir "karar" yoktu. Ludendorff "yarma" harekâtını kafasına koymamıştı, çünkü elde edilen başarıları, zaferle sonuçlanacağına inandığı genel taarruzun bir başlangıcı sayıyordu. Genel taarruzu, Flandres cephesindeki İngiliz ordusuna karşı başlatmayı düşünüyordu. Bununla birlikte, genel taarruza kalkmadan önce, Reims dağındaki direniş noktalarını ele geçirerek ve Marne'ın güneyindeki köprü başlarını sağlam biçimde tutarak (çünkü birliklerinin ulaştığı cephe, kaygı verici bir "çıkıntı" oluşturmaktaydı) 27 Mayıs muharebesinde elde edilen sonuçları tamamlamak gereğini duymaktaydı. Ama bu programı olumlu biçimde gerçekleştirmek için yeterli kuvvetleri emrinde bulabilecek miydi? Çünkü zafere ulaşabilmek için 200.000 askerinin daha olması gerektiğini söylüyordu. Ve özellikle de yeterli zaman bulabilecek miydi? Ludendorff, taarruzlarına başlamadan önce, Amerikan kuvvetlerinin gelişi de hesaba katıldığında, Almanya'nın Temmuz sonundan önce savaşı kazanması gerektiğini söylemişti: şu halde önünde yalnızca altı hafta vardı. Bununla birlikte Ludendorff gene de diretti ve Almanya'nın "barış koşullarını zorla benimsetebileceğini" hükümete anlattı.

Ludendorff'un diretmesi akılcı mıydı? Kesin bir sonuca dayanmak olanaklı mıydı? Son kazanılan başarılar sayesinde moral avantajdan diplomatik alanda daha iyi yararlanma çarelerini aramak daha yerinde olmaz mıydı? En yüksek Alman askerî çevrelerinden bazıları, artık zafer kazanmanın olanaksız olduğunu ve son kozlar oynanmadan barış görüşmelerine başlamanın yerinde olacağını düşünüyor ve söylüyordu. Dışişleri bakanı Richard von Kühlmann da bu görüşleri paylaşıyordu; Kühlmann, savaş öncesi statükosunu (yani Belçika'da güvenceler elde etme isteklerinden vazgeçerek) temel alarak, İngiltere ile görüşmelere başlamayı denemek istiyordu; eğer İngiltere hükümeti barışa temel olarak bu ilkeleri kabul ederse, Almanya, Brest-Litovsk antlaşmasıyla elde ettiği avantajları koruyacak ve dolayısıyla da savaştan galip ayrılmış olacaktı. İngiltere ile uzlaşmacı bir barış antlaşması yapılması doğrultusunda kamuoyunu hazırlamak için

Reichstag'da şunları söyledi: "Diplomatik görüşmeler yapmadan, sadece askerî kararlarla elde edilmiş kesin bir çözüme asla güvenilemez." Hindenburg ile Ludendorff hemen buna karşı çıktılar: basına yaptıkları bir bildiride, kesin zaferin kazanılabileceğine pek inanmayan bir bakan görmekten duydukları şaşkınlık ve üzüntüyü dile getirdiler ve artık bakanlar kurulu toplantısında bu bakanın yanında oturmak istemediklerini başbakana bildirdiler. 8 Temmuz'da, imparator büyük komutanların baskısına dayanamayarak Kühlmann'dan istifa etmesini istedi.

Uğranılan bozgunlar yüzünden kamuoyunda hafif fikir değişiklikleri olan ve parlamento çevrelerinde yüksek komuta heyetine karşı şiddetli eleştiriler yöneltilen Fransa'da ve İngiltere'de, hükümetlerin sağlam temellere dayanması sayesinde moral bozukluğunun yarattığı tehlikeler aşıldı. Lloyd George, muhalefet 9 Mayıs'ta bir soruşturma komisyonu kurulmasını isteyince, sert bir çıkış yaptı ve Avam Kamarası'nın "görüşmelerin tıkanmasına yolaçan" inadından vazgeçmesini sağladı. Clemenceau, Millet Meclisi'nin bir bölümü, 4 Haziran'da, "sorumlu generallerin cezalandırılmasını" istediğinde, duyarlı bir müdahalede bulunarak onlardan "açıklama" istemeyi bile reddetti. Londra'da muhalefet oylamada ancak oyların üçte birini yanına çekebilirken, Fransa'da bu oran dörtte bire bile ulaşamadı.

Aynı dönemde, İtilaf Devletleri hükümetleri, Avusturya-Macaristan'daki azınlıkların protesto hareketlerini teşvik ediyorlardı: Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndaki askerî gücü felce uğratabilecek bir ihtilal hareketi yaratabilme umuduyla, bu azınlıklara bağımsızlık sözü veriyorlardı. Başkan Wilson, "on dört nokta"da söylediklerinin de ötesine geçerek, 29 Mayıs'ta aynı vaadleri verme kararı aldı.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

ORTA AVRUPA DEVLETLERİNİN ÇÖKÜŞÜ

8 Temmuz'da Ludendorff, bütün görüşme olasılıklarını ortadan kaldırdı ve "kesin sonuca" ulaşacağını bir kez daha belirtti. Bir ay sonraysa savaşın kaybedildiğini anladı. 18 Temmuz'da, askerî mücadelede "işlerin tersine döndüğünü" vurguladı. İtilaf Devletleri ve ortakları artık zaferden emindiler. Bununla birlikte Foch, Temmuz sonunda, zaferin kış mevsiminden önce elde edilebileceğine hâlâ inanmıyordu. Ne var ki hızla gelen başarılar kısa süre içinde Foch'un tahminlerini aştı. Orta Avrupa devletlerinin kesin bozguna uğraması için iki ay, teslim olmayı kabul etmeleri için üç ay yetti.

I. Askerî "Kararlar"

1. 15 Temmuz 1918 Muharebesi - Alman Yüksek Komuta Heyeti, Fransız kuvvetlerini yenilgiye uğratmak ve İngilizler'e karşı son saldırıya girişme olanağı bulmak için Marne üzerine taarruzu başlattıkları sırada (15 Temmuz), İtilaf Devletleri başkomutanı bir karşı saldırı hazırlamaktaydı. Mart ayı sonundan beri başkomutanın en büyük kaygısı, gelecek Alman saldırısına (bunun nereden ve nasıl gelişeceği pek kestirilemiyordu) karşı koymak için yedekleri hazır hale getirmekti. Şimdi Amerikan birliklerinin de gelmesi daha serbestçe düşünme olanağı veriyordu. Haber alma servislerinin düşmanın niyetlerine ilişkin (gelecek Alman saldırısının 15 Temmuz'da Champagne'da başlayacağı bildiriliyordu) bilgiler alınca, Pétain'in önerisiyle bir "savunma-taarruz" manevrası yapmaya karar verdi: birinci mevzileri boşaltarak ve asıl savunma hattını ikinci mevzilere taşıyarak Alman saldırısının hızını kesmek; daha sonra, Alman saldırısı kesin bi-

çimde başarısızlığa uğrayınca, Alman cephesinin Oise ile Marne arasında yaptığı "çıkıntı"ya yandan bir Fransız saldırısı gerçekleştirmek.

Bu plan eksiksiz uygulandı. 15 Temmuz'daki Alman saldırısı Champagne'da başarısızlığa uğradı. Ayın 16'sında, Alman birlikleri Epernay yakınında Marne'ı geçmeyi ve beş kilometre ilerlemeyi başarmasına karşın Ludendorff, yapmayı umdukları baskın saldırısından düşmanın haberdar olduğunu anladı. Artık Fransız karşı-taarruzu hazırdı. Bununla birlikte Pétain neredeyse karşı-taarruzdan vazgeçiyordu: çünkü Alman ilerleyişini Marne'ın güneyinde durdurabilmek için bütün yedeklerine ihtiyacı vardı. Ama Foch kararında diretti. 18 Temmuz'da, Villers-Cotterâts ormanında toplanmış olan general Mangin'in ordusu saldırıya geçti ve daha ilk gün 40 kilometrelik bir cephe boyunca Alman mevzilerini ele geçirdi; kuşatılma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Alman birlikleri, Marne'ın güneyinde, güç koşullarda, savaşarak geri çekilmeye başladılar; bununla birlikte Alman birlikleri, 2 Ağustos'ta, Vesle hattında, Soissons ile Reims arasında yeni bir cephe kurmayı başardılar. Bu ikinci Marne muharebesinde Alman ordusu bir bozgundan kurtulmuştu, ama tehlike çanları çalıyordu.

Bu kez Almanya bütün zafer umutlarını yitirmişti. Prusya veliaht prensi babasına gönderdiği bir yazıda "görüşmelere başlamak gerek, zira Alman kuvvetleri artık sürekli azalıyor, oysa düşman kuvvetleri Amerikalılar'ın savaş hattına girmesiyle sürekli artacaktır" diyordu. Buna karşılık Ludendorff hâlâ Foch'un yerel saldırılarla yetineceğini ve Alman ordusunun "toprak kazanmak için değilse bile, düşmana bir darbe indirmek için" girişim üstünlüğünü yeniden ele alabileceğini umuyordu: görüldüğü gibi askerî çabaların (bunu artık Ludendorff da itiraf etmekteydi) bundan böyle önemli sonuçlar veremeyeceği, olsa olsa düşmanda bir bıkkınlık yaratabileceği anlaşılmıştı.

2. Foch'un Taarruzları - İtilaf Devletleri başkomutanı, "bu zamana kadar asker sayısı bakımından az olmamız nedeniyle kabullenmek zorunda kaldığımız savunma düzeninden taarruz düzenine geçme zamanı geldi" diye

yazıyordu. Fransa cephesinde Alman Komuta Heyeti'nin Temmuz sonunda 205 tümeni, Mart ayındaysa 218 tümeni vardı; ne var ki, yarma harekâtını gerçekleştirmekle görevli "baskın birlikleri" erimişti. Fransız, İngiliz ve Belçika orduları savaş hattına 194 tümen sürebiliyordu ve bunlara iki İtalyan tümeniyle iki de Portekiz tümeni ekleniyordu; ayrıca şimdi, general Pershing komutasındaki 20 Amerikan tümeninin bunları takviye edeceği de kesinlikle hesaba katılabilirdi. "İtilaf Devletleri'nin ve ortaklarının" üstünlüğü büyük bir hızla artacaktı. Almanya bozgunu nasıl önleyebilirdi? Foch, Fransız, İngiliz ve Amerikan başkomutanlarına harekât planını 24 Temmuz'da açıkladı: "Daha sonraki manevralarda çok gerekli olacak demiryollarını (Paris-Amiens; Paris-Avricourt) açık tutmak ve Pasde-Calais maden havzasını kurtarmak için", yaz boyunca, kısa aralıklarla, Almanlar'a ardarda darbeler indirmek istediğini anlattı. Eğer bu sonuçlar mevsim çok ilerlemeden elde edilecek olursa, büyük bir taarruz düşünülecekti; Foch, bundan fazlasını söylemeyi erken buluyordu.

Oysa taarruzların ilki çok parlak bir zaferle sonuçlandı: 8 Ağustos'ta Montdidier bölgesinden, güçlü zırhlı araçlarla başlatılan bu taarruzla bütün Alman mevzileri ele geçirildi ve Ludendorff birliklerini "Siegfried hattı"na (Saint-Quentin/La Fère) çekmek, yani ilkbaharda ele geçirilen toprakları bir defada terketmek zorunda kaldı.

Bu sonuçlar üzerine Foch (7 Ağustos'ta Mareşalliğe yükselmişti), o ana kadar tarihini önceden kestiremediği genel harekâtın hazırlıklarını hemen başlatma kararı aldı. 3 ve 8 Eylül'de emirlerini verdi. 25-28 Eylül arasında, yirmi dört saat aralıkla üç büyük taarruz gerçekleştirilecekti; birincisi, Argonne'un her iki yanından, Mézières yönünde; ikincisi, Oise'ın kuzeyinden "Siegfried hattı"na karşı; üçüncüsü,, Flandre'da, Brugge yönünde, Passchendaele'in mevzilerine karşı. Bu genel taarruz sırasında, "İtilaf Devletleri ve ortakları" giderek artan bir sayısal üstünlüğü hep ellerinde tutacaklardı: Amerikalılar'ın savaş hattında yirmi iki tümen bulundurmalarına karşın, Almanlar -ordudaki kayıpların yerini hemen doldurama-

dıkları için- on dört tümenin erimesini elleri kolları bağlı seyretmek zorunda kaldılar. Ludendorff bile 8 Ağustos muharebesinden beri savaşın kaybedildiğini kabul ediyordu. Ludendorff'un raporunu dinleyen imparator şöyle dedi: "Kaybettiğimizi kabul etmek zorundayız; gücümüzün sonuna geldik."

Alman ordusu Fransa'da zor günler yaşamaya başladığı sırada, İtilaf Devletleri ve ortakları, savaşın başlamasından beri ilk kez olarak, Avrupa hattâ dünya boyutunda bir plan yapmayı başardılar. Ama planın uygulaması eşitsiz oldu.

Fransa ile İngiltere, hâlâ eski Rus İmparatorluğu topraklarında bulunan Alman askerlerini "bulundukları yerde tutmak" için Sibirya'da bir muharebe cephesi açılması gerektiğine Amerika'yı inandırdılar. Bu cepheye gönderilen ordunun büyük bölümü, Brest-Litovsk barış antlaşmasıyla serbest kalan eski savaş suçlularından oluşan bir Çek lejyonuyla desteklenen Japon birliklerinden oluşturuldu.

İtalyan ordusu, Haziran'da, Piave kıyısında bir Avusturya taarruzunu kırarak yeniden örgütlenme işlemini tamamladığını ve savaşçı niteliklerini yeniden kazandığını kanıtladı. Foch, komuta alanı İtalyan cephesine kadar uzanmamasına karşın, başkomutan Diaz'dan, "askerî alanda ortaya çıkan avantajlı durumdan" geç kalmadan yararlanmak amacıyla büyük bir taarruz hazırlamasını istedi (6 Ağustos). Diaz ilke olarak kabul ettiyse de tarih belirlemedi. Aslında, sağlam mevzilere yerleşmiş, sayıca üstün bir düşmana karşı, vakitsiz olabilecek bir serüvene kalkışmaya pek istekli değildi. Ancak altı hafta sonra, Almanlar bozguna uğrayınca, taarruz hazırlıklarına başladı.

1917 Aralığı'nda Süveyş kanalını Osmanlı birliklerinden kurtarmak için Filistin'de bir harekâta girişen ve Kudüs'ü işgal eden İngiliz Genel Kurmayı, Araplar'ın da yardımıyla Suriye'de Türkler'e karşı taarruza geçmek istiyordu. İngiliz kuvvetlerinin komutanı general Allenby, Hindistan'dan gelen takviyeler sayesinde Türkler'den dört kat daha kalabalık bir kuvveti savaş hattına sürebiliyordu. Amaç yalnızca Osmanlı İmparatorluğu'nu yen-

mek değildi; hem bir İngiliz işgal bölgesi yaratılacak, hem de Barış Konferansı sırasında İngiliz isteklerinin yerine getirilmesini sağlayacak bir koz elde tutulacaktı. 19 Eylül'de, baskın biçiminde gerçekleştirilen bir taarruz, Türk cephesini Kudüs'ün kuzeyinde çökertti: gedikten giren süvariler, Taberiye'de Türkler'in geri çekilme hatlarını kestiler. Bu cepheyi tutan üç Türk ordusundan ikisi çembere alındı ve teslim olmak zorunda bırakıldı; üçüncüsü hızla Halep'e çekildi.

Fransız hükümeti, Fransız, İngiliz, Sırp, İtalyan askerlerinden oluşan ve -çıkarma yapan bir Fransız birliğinin Temmuz 1917'de kral Konstantin'in tahttan çekilmesini ve Venizelos'un iktidara gelmesini sağlamasından sonra- Yunan askerleriyle takviye edilen İtilaf Devletleri ve ortaklarının tuttuğu Balkan cephesini yeniden canlandırmak istiyordu. İtilaf Devletleri'nin Vardar vadisindeki ve onu çevreleyen dağlık bölgelerdeki mevzileri, yalnızca Bulgar birliklerince tutuluyordu ve bu birliklerdeki asker sayısı İtilaf Devletleri'nin askerlerinden çok azdı. Stratejik konumlar da çok önemliydi: Bulgar cephesinin çökmesi halinde, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun güney sınırları İtilaf Devletleri ve ortaklarının taarruzuna karşı savunmasız kalacaktı. 15 Eylül'de başlayan İtilaf Devletleri taarruzuyla, Dobro Polje muharebesi kazanıldı ve Bulgar cephesi yarıldı. Sekiz gün sonra, Bulgar ordusu iki parçaya ayrıldı ve gedikten giren Fransız süvarileri İttifak Devletleri'nin haberleşme merkezi olan Üsküp'e doğru ilerledi.

26-28 Eylül arasında, askerî bunalım İtilaf Devletleri için iyice ciddileşti. 26 Eylül'de Fransız ve Amerikan birliklerinin büyük taarruzu hem Champagne'da, hem de Argonne ve Meuse arasında başladı; aynı gün Bulgar ordusu başkomutanlığı ateşkes istedi. 27 Eylül'de İngiliz taarruzu birçok noktada Siegfried mevzilerini "yardı". 28 Eylül'de, İtilaf Devletleri taarruzu Flandre cephesine yayıldı. 29 Eylül'de Bulgarlar'la ateşkes imzalandı. Ludendorff, Fransa cephesindeki Alman tümenleri düşmanın ortak taarruzuna karşı koymaya çalıştığı sırada, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu güney sınırlarından

tehdit eden bu istilayı durdurmayı denemek için çareler bulabilecek miydi? Belki, hâlâ Ukrayna'da bulunan yirmi tümeni getirme olanağı bulunabilirdi; ama o tümenleri oradan almak, Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın beslenmesi için gerekli buradaki besin kaynaklarından vazgeçmek olurdu. Zaten Franchet d'Esperey komutasındaki Fransız ordusu birkaç gün içinde Tuna'ya ulaşabilirdi: dolayısıyla Ukrayna'dan gelecek takviye çok geç kalmış olacaktı.

II. Ateşkes ve Barış İstekleri

Artık askerî bozgunların yarattığı sonuçlar ortaya çıkmaya başlamıştı.

1914 Ağustosu'nda Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya arasındaki bağlaşmayı imzalamış olan "Jön Türk" bakan, Bulgarlar'ın uğradığı yeni bozgundan sonra iyice *şaşkına döndü; Franchet d'Esperey komutasındaki ordu*nun Batı Trakya'ya girerek İstanbul üzerine yürümesini, İngiliz ve Fransız filosunun Çanakkale boğazına saldırmasını beklemeye başladı; Osmanlı İmparatorluğu'nun düşmana kafa tutabilmek için sadece sekiz tümeni vardı, zira geri kalan birlikleri ya Suriye'de ya da Kafkasya sınırındaydı. Bakan geri adım atarak 7 Ekim'de istifa etti. Uzun süredir Jön Türkler'in siyasetine muhalif olan İzzet Paşa Harbiye nazırlığına getirildi. İzzet Paşa'nın bir tek isteği vardı: bağlaşıklarının bozguna uğraması durumunda daha az kötü koşullarla barış antlaşması yapabilmek amacıyla, hemen ve bağlaşıklarından ayrı olarak ateşkes antlaşması imzalamak. Savaş esiri olan İngiliz general Thownshend serbest bırakıldı ve 18 Ekim'de, ateşkes antlaşması isteğini götürmekle görevlendirilerek Ege Denizi'ndeki İngiliz filo komutanına gönderildi. İngilizler'le yapılan görüşmelerden sonra, 31 Ekim'de imzalanan Mondros Mütarekesi, -İstanbul ve Çanakkale boğazları da dahil olmak üzere- Osmanlı İmparatorluğu'nun başlıca stratejik noktalarını İtilaf Devletleri'nin eline bırakıyordu.

Alman hükümetiyle gerçekleştirilen ama hiçbir olumlu sonuç vermeyen tartışmalardan sonra, Avusturya-

Macaristan İmparatorluğu'nun Dışişleri bakanı Burian, 14 Eylül'de kamuya açıklanan bir notayla görüşmeleri başlatmak istediyse de başarılı olamadı. On beş gün sonra Bulgaristan'ın çökmesi Avusturya-Macaristan'ı bir istila tehlikesiyle karşı karşıya bıraktı. İtilaf Devletleri'yle ortaklarının bağımsızlık sözü verdikleri "ulusal azınlıklar" hiç duraksamadan ayrılıkçı hareketleri başlattılar. Çaresiz kalan İmparator, Avusturya'daki azınlıklara (başbakan karşı çıktığı için Macaristan'dakilere vermedi) bağımsız bir statü vererek, İmparatorluğunun dağılmasını engellemeye çalıştı. Başkan Wilson'a gönderdiği bir haberde bu özerkliğin "barışa temel" alınmasını istedi. ABD hükümetiyse artık çok geç olduğu yanıtını verdi: artık ulusal özlemlerin çerçevesini yalnızca Avusturya-Macaristan halkları belirleyebilirdi. Bu yanıt imparatorluğun yıkılmasına yolaçtı. Çekler, güneydeki Slavlar, Erdel'deki Romenler, hattâ Macarlar bağımsızlıklarını ilan ettiler ya da bildirdiler. "Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sona ermişti".

İtalyan komuta heyetinin iki aydır hazırlamakta olduğu taarruz için elverişli zaman işte şimdi gelmişti. 24 Ekim'de başlayan saldırı, tam şaşkınlık içindeki bir orduya karşı yapıldı: Slavlar ve Romenler, artık içinde yeralmak istemedikleri bir devlet için kendilerini neden feda edeceklerdi? 28 Ekim'de Piave cephesi yıkıldı; yenilgi bozguna dönüştü. 29 Ekim'de, bir yandan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerinde yeni bağımsız devletler kurulurken, öte yandan İmparator I. Karl doğrudan doğruya İtalyan komuta heyetine başvurarak ateşkes istedi. Artık iktidarı elinde tuttuğu görüntüsünü bile vermeyen bu hükümet teslim koşullarını nasıl görüşebilecekti? Ama Villa Giusti ateşkes antlaşmasını gene de onlar imzaladı (3 Kasım): Avusturya-Macaristan ordusu dağıtıldı ve araç gereçlerinin yarısını teslim etmesi konusunda anlaşıldı; gene bu antlaşmaya göre, İtilaf Devletleri ve bağlaşıklarının orduları Güney Almanya'ya saldırmak için Avusturya topraklarından geçebileceklerdi.

Almanya, barış görüşmesi isteğini 4 Ekim'de doğru-

dan doğruya ABD başkanına iletti. Bu karar, Yüksek Komuta Heyeti'nin ısrarı üzerine alınmıştı. 29 Eylül'de, Hindenburg ile Ludendorff, ordunun artık savaşa devam edemeyeceğini imparatora ve başbakana bildirdiler; Hindenburg ile Ludendorff, hükümetin -gerekli değişiklikleri (çünkü hükümetin başına ilhakçı iddialara adı karışmamış "yeni" birinin getirilmesi önemliydi) yaptıktan sonra- hemen ateşkes ve barış antlaşmaları için başvurmasını ısrarla istediler: "Gecikilen her saat durumu daha da ciddileştiriyordu." Her iki general de kırk sekiz saat içinde imparatora kaygı dolu çağrılarda bulundular: söylediklerine göre cephe "her an" yarılabilirdi; 3 Ekim'de, yeni başbakan prens Max von Baden'e "savaşın hemen durdurulmasının" zorunlu olduğunu yazılı olarak yinelediler. Görüldüğü gibi ateşkes ve barış kararını alan ve bunu zaman zaman çok ısrarlı bir tutumla kabul ettiren kesinlikle Yüksek Komuta Heyeti'ydi.

Üç haftayı aşkın bir süre boyunca, hükümet ve büyük askerî komutanlar bu kararın doğuracağı mantıksal sonuçları kabul etmeye hazır değillerdi; çünkü askerî olayların baskıları biraz hafiflemişti (Alman birlikleri her yerde geri çekiliyordu, ama düzenli bir biçimde) ve çünkü ABD'nin bazı şeyleri bağışlayacağını umuyorlardı. Ama Amerikan politikası bu umudu kısa yoldan boşa çıkardı. Alman hükümetine önce yumuşak bir nota veren başkan Wilson, 14 ve 23 Ekim'de verdiği ikinci ve üçüncü notada görüşlerini kesin biçimde açıkladı: ateşkes antlaşmasının koşulları, "Almanya'nın yeniden savaşa başlamasına olanak vermeyecek biçimde" olacaktır; barış koşulları, "şu ana kadar Almanya'nın kaderine egemen olanlarla" değil, "Alman halkının temsilcileri" ile görüşülecekti. Görüldüğü gibi, askerî açıdan teslim olmanın yanısıra siyasal kurumlarda köklü bir değişiklik de istenmekteydi.

Almanya görüşmeleri kesmeyi düşünebilir miydi? Üç hafta önce aşırı kötümser bir bunalım geçirmiş olan Ludendorff, şimdi şaşırtıcı bir iyimserlik sergilemekteydi. 25 Ekim'de hükümete, ateşkes antlaşması, gerekli görüldüğünde Alman ordusunun yeniden savaşı başlatabilmesine olanak verecek biçimde yapılmalıdır diyordu: "Wil-

son'ın yanıtı askerî teslim istemektedir, dolayısıyla biz askerler açısından kabul edilmesi olanaksızdır". Ayrıca Ludendorff, hâlâ Rusya ve Romanya'da bulunan 24 tümenin getirtilmesini ve savaş gereçleri üreten işçilere tanınan tecil hakkı kaldırılarak (böylece ordu varolan araç gereç stoklarıyla yaşamaya mahkum edilmiş oluyordu) 600.000 asker toplanmasını önerdi. Böylece direniş birkaç ay daha uzatılabilecekti. Ya sonra? O sıralarda 1.200.000 olarak tahmin edilen Avrupa'daki Amerikan askeri sayısı, kış boyunca bir milyon daha artacak, dolayısıyla güçler arasındaki dengesizliği de artırmış olacaktı. Ama Ludendorff, "kaybedilecek bir şey yok, çünkü bundan kötüsü zaten olamaz" diyordu. Buna karşılık başbakan, "elbette olabilir, Almanya'yı işgal ederler ve ülkeyi yakıp yıkarlar" yanıtını vermekteydi. Hükümetse, halkın moral durumunu, zaten sonuna kadar savaşı sürdürebilecek düzeyde görmüyordu. Yaz sonuna kadar, kamuoyu savaşın kazanılacağına inanmıştı; şimdiyse büyük bir düş kırıklığı içindeydi; yiyecek sıkıntısı vardı, fabrikalar kapanıyordu, kömür yoktu. İmparator, başbakanın ısrarlı dilekçesi üzerine Ludendorff'dan istifa etmesini istedi. 27 Ekim'de Alman hükümeti, ABD cumhurbaşkanının istediği koşulları kabul etti.

Başkan Wilson da işte ancak bundan sonra "ortaklarıyla" fikir alış verişine geçti. Askerî konularda pek güçlükle karşılaşılmadan anlaşmaya varıldı: Alman ordusu on beş gün içinde, yalnız hâlâ elinde tuttuğu Belçika, Lüksemburg ya da Fransız topraklarını değil, hem Ren'in sol kıyısındaki Alman topraklarını, hem de Ren'in sağ kıyısında 10 kilometre genişliğindeki bir toprak şeridini boşaltacaktı; 5.000 topla 25.000 makineli tüfeği teslim edecekti. Deniz Kuvvetleri, 26 büyük savaş gemisini ve bütün denizaltılarını teslim etmek zorundaydı. İtilaf Devletleri ve ortaklarının "gerekli gördükleri önlemler dışında", abluka, barış antlaşması imzalanıncaya kadar sürecekti. Ateşkesin kabul edilmemesi sonucu sağlanabilecek çıkarlar, Alman topraklarının istilası, Almanya'nın bütünüyle ezilmesine kadar savaşın sürdürülmesi olasılıkları hiç gözönüne alınmamıştı. Almanya galiplerin "insafına kaldı-

ğına" göre savaşa devam etmenin anlamı var mıydı? Daha sonra Clemenceau "zaten çözülmüş bir askerî sorun için bir tek insanın bile canını tehlikeye atmaya hakkımız yoktu" dedi. Ve Foch bu konuda başbakanla aynı düşüncedeydi.

Siyasal konular çok daha ateşli tartışmalara yolaçtı: çünkü başkan Wilson, Almanya ile yapılacak görüşmelerde kendi hazırladığı "on dört nokta"yı temel almak istiyordu; oysa Clemenceau, Lloyd George ve Sonnino "on dört nokta"yı tam benimsemek istemiyorlardı. "Ortaklar"ına boyun eğdirmek için, başkan Wilson'ın Paris'teki kişisel temsilcisi albay House, bu noktaların kabul edilmemesi halinde ABD'nin Almanya ile ayrı bir barış yapabileceğini ima etti. Bu tartışmalar, Barış Konferansı sırasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların belirtileriydi.

Almanya bu görüş ayrılıklarından yararlanabilecek durumda değildi. Cephede, ordu İttifak Devletleri ve bağlaşıklarının yakında Lorraine'de girişebileceği bir saldırının tehdidi altındaydı. Bavyera'da, Alman sınırı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun çöküşünden beri istilaya açıktı. Donanmada, mürettebat Kuzey Denizi'ne "çıkmak" için hazırlık emri aldığında, 3 Kasım'da, ayaklanma çıkardı. 4 Kasım'da bu isyan hareketi bazı kentlere de yayılmaya başladı; 9 Kasım'daysa Cumhuriyetin ilan edildiği Berlin'e ulaştı. İmparator, Başkomutanlık Karargâhından ayrılarak Hollanda'ya gitti. 7 Kasım'da Foch'a ateşkes koşullarını sormaya gelen Alman heyeti, koşullarda hiçbir yumuşama sağlayamasa bile antlaşmayı imzalaması için hükümetten emir aldı. 11 Kasım'da, saat beşte, Rethondes'da teslim antlaşmasını imzaladı.

Ateşkes isteğiyle (4 Ekim) teslim olma arasında beş hafta geçmişti. Alman direnişi sonunda neden çökmüştü?

İktisadî koşullar bunda çok az roloynadı. Ablukanın etkileri belki halkın moralinin bozulmasına katkıda bulunmuştu. Ne var ki, bakanlar kurulu görüşmelerinin hiçbir anında bu eksiklik, savaşa son verme nedeni olarak görülmedi.

İç siyaset koşulları hep daha önemli sayıldı. Ama ordunun direnişi ayaklanmacı karışıklıklar yüzünden felce

uğramadı. Gerçekte bu karışıklıklar ancak 8 Kasım'da yayılmaya başladı; bu sırada ateşkesi görüşecek Alman Komisyonu Rethondes'a gitmişti bile.

Ateşkes görüşmelerinde askerî koşullar ve yalnızca onlar üzerinde önemle duruldu. Yüksek Komuta Heyeti, bir gün cephenin yarılacağından korkmaktaydı. Ateşkes antlaşmasının imzalanması yenilgiyi belgeliyordu, ama tam felaketten kaçınma olanağı sağlamıştı.

SONUÇ

Kasım 1918'de, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu artık ortadan kalkmıştı. Almanya, Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu, ateşkes antlaşmasını imzalayarak kendilerini yeniden savaşma olanağından yoksun bırakan askerî koşullara boyun eğmişlerdi. Savaş koşullarının düzenlenmesinde, uygulamada yalnızca galiplerin istekleri dikkate alınıyordu. Ama galipler arasında savaş sırasında görülen dayanışma artık sona ermişti: görüş ayrılıkları ve çıkar çatışmaları açıkça, hattâ bazen aç gözlük boyutlarında ortaya çıkmaktaydı. Bu küçük kitabın boyutları içinde, antlaşmayı hazırlayan Barış Konferansı sırasında sürüp giden diplomatik çekişmeleri -çok kısa bir özet halinde bile olsa- verme olanağı yoktur. Bu yüzden, sadece savaşın genel sonuçlarını ve Avrupa ve dünya açısından barış hükümlerini belirtmekle yetineceğiz.

Avrupa soluğu kesilmiş haldeydi. Savaş sırasında ortaya çıkan insan kaybı yaklaşık sekiz buçuk milyon kişiydi ve bunların tümü de çalışan nüfustan verilmiş kayıplardı: çalışan nüfuslarının yüzde 20'sini kaybeden Rusya, Almanya ve özellikle de Fransa, bu kayıplardan en çok etkilenen devletlerdi. İktisadî alandaki en önemli özellik, yetersiz üretim bunalımıydı: hammadde stoklarının tükenmesi, kimyasal gübreler bulunmaması, mekanik donanımların eskimiş olması ya da yokolması, taşımacılıktaki düzensizlikler ve kol gücü eksikliği. Bununla birlikte, savaşın sonucu olan bu nüfusla ilgili ya da iktisadî sorunlardan çok, herkes Avrupa kıtasının siyasal haritasıyla ilgileniyordu.

1914'te Avrupa'da varolan üç imparatorluktan biri yokolmuş, diğer ikisi topraklarının önemli bir bölümünü yitirmişti. Almanya, Alsace-Lorraine'i, Leh halkının ya-

şadığı Prusya illerini, halkı Danca konuşan Kuzey Schleswig'i, küçük Eupen ve -Belçika'nın üzerinde hak iddia ettiği- Malmédy yerleşmelerini bıraktı; Rusya Lehistan'daki topraklarını ve Baltık ülkelerini terketti. Savaştan önce bu üç imparatorluğa bağlı olan topraklarda dokuz yeni devlet yaşamaya çalışıyordu.[25] Temeli, Avrupa'nın Tuna boylarındaki topraklarını Balkanlaştırmaya dayanan bu parçalanma, ulusların bağımsızlaşması ilkesine ve başkan Wilson'ın "On dört nokta"sında benimsediği "halkların kendi kaderini çizme" hakkına uygundu. 1914'ten önce, yabancı egemenliğinde yaşamaya karşı gösteriler düzenleyen halkların toplam nüfusu yaklaşık 60 milyon, yani toplam Avrupa nüfusunun beşte biri kadardı. Bu sayı 1919-20'de yaklaşık 30 milyona inmişti. Ama genç devletlerde ulusçuluk çok azgın ve saldırgan bir görünüm almıştı. Dil, din ve gelenekler bakımından farklı halkların çoğunlukla birbirlerinden ayrılamayacak kadar karışık halde birarada yaşadıkları bölgeler, bu düşmanca ulusçuluk şoku için elverişli ortamlar sunuyordu: Adriya Denizi'nin kuzey ve doğu toprakları, Makedonya, Polonya ve Romanya sınırları, eski Rus İmparatorluğu toprakları üzerinde kurulmuş yeni devletlerle Rusya'nın birbirine komşu olan bölgeleri, aşırı isteklerin sel gibi ortaya çıktığı 1919-1920 yıllarında en duyarlı noktalardı.

Wilson'ın ilkelerinin uygulanmasını yokuşa süren[26] ve galiplere sıkıntılı anlar yaşatan bu güçlüklerin dışında, antlaşmalarla belirlenen toprak statülerinin geleceği büyük ölçüde Almanya ile Rusya'nın davranışlarına bağlıydı.

Almanya, uğradığı askerî bozguna, toprak kayıplarına ve yaşadığı ayaklanma hareketlerine karşın, birliğini korumuştu. 1.800.000 insan kaybetmişti ve abluka nedeniyle iktisadî sıkıntı içindeydi; ama istilaya uğramamış (savaşın ilk aylarında istilaya uğrayan Doğu Prusya dı-

[25] Polonya, Finlandiya, Estonya, Letonya, Litvanya, Çekoslovakya, Yugoslavya, Avusturya Cumhuriyeti, Macaristan.

[26] Bölüm VII'deki "Rusya'nın bağlaşıklarından ayrı imzaladığı barış antlaşması" bölümüne bakınız.

şında) ve hemen hemen hiç yıkıma uğramamıştı: sanayi kuruluşları olduğu gibi ayaktaydı. Oysa, Versailles antlaşmasında yeralan ulus hakları ilkesi uyarınca Almanya'dan koparılan topraklarda yaşayan halklar (örneğin Avusturya'daki Almanlar ve Südetler'deki Almanlar), kendi işlerine gelmediği durumlarda bu haktan yararlanmayı kabul etmediler. Gene aynı antlaşma, "Almanya ve bağlaşıklarının saldırısı sonucu çıkan savaşın İtilaf Devletleri'nde ve yeni bağımsızlığa kavuşan ulusların topraklarında yolaçtığı zararların" onarılması yükümlülüğünü de getirdi; ve bu onarım borcunun ödeme süresi (yıllık ödemeler halinde yapılacaktı) yarım yüzyıla yayıldı. Antlaşmadaki bu maddeler, Almanlar'daki antlaşma koşullarının getirdiği güçlükleri aşma azmini artırdı. Galipler arasındaki çıkar ayrılıklarını gözleyen Alman politika çevrelerinde, 1919 sonundan başlayarak, Versailles antlaşmalarının özel koşullarında Almanya lehine değişiklikler yapılabileceği umudu uyandı.

Rusya, Versailles antlaşmasının hükümlerinde "yeralmıyordu". İtilaf Devletleri ve ortakları, 1918 yazından başlayarak, gerçekte Rus iç savaşına müdahale eden bir politika izlemişlerdi.[27] Bununla birlikte, belki de Bolşevik hükümetin düşmesine ve "beyaz" Rusların güç kazanmasına yolaçacak bir yoğun eyleme girişmek istememişlerdi. "Eski Rusya'nın askerî ve gerici kesimi üstünlüğü ele geçirirse, Rusya ile Almanya'nın birbirine yaklaşma tehlikesi daha büyüyecektir" diyordu Lloyd George. Sonuç olarak galipler, Rusya'ya karşı izlenecek politikayı belirleyemediler. Yalnız Rusya'yı işe karıştırmamaya ve sınırlarında bir "güvenlik şeridi" oluşturmaya özen göstermekle yetindiler. Oysa yeni bir toplumsal düzenin ve yeni bir üretim düzeni öğretisinin temellerini atmakta olan bu büyük devlet, bütün güçleri devletin elinde toplayan ve bireyi kayıtsız şartsız bu güce bağımlı kılan bir siyasal rejim kurdu ve devleti bir toplumsal sınıfın hizmetine verdi. Sovyet Rusya, yalnızca kendi varlığıyla, oluş-

[27] Bölüm VIII'deki "Foch'un taarruzları" bölümüne bakınız.

turduğu örnekle ve III. Enternasyonal'in (1919 Ocağı'nda kuruldu) propagandasıyla, hem -tüm Avrupa'da- sosyal sınıflar arasında bulunan ilişki dengesizliğini artırdı, hem de liberal düşünceleri ve parlamentoları sarstı. Peki ama, gücünü topladıktan sonra, Baltık Denizi'ne açılmaya çalışmayacağına hattâ belki de çarların Lehistan'a karşı uyguladığı politikaya dönmeyeceğine nasıl inanılabilirdi?

Bu kaygı verici ya da tehlikeli görünümler karşısında Fransa, İngiltere ve İtalya'nın birbirinden farklı görüşleri ve çıkarları vardı. Dünün müttefikleri arasındaki bu düşünce ayrılıkları, barış antlaşması hükümlerindeki belirsizliklerin temel nedeniydi. Galipler arasında görüş birliği bulunmadığına göre, yeni kurulan düzeni antlaşmalarla ayakta tutmak için, uluslararası ilişkileri düzenleyecek yeni bir örgüte güvenilemez miydi? Kuruluş antlaşması başkan Wilson'ın girişimiyle hazırlanan Milletler Cemiyeti, bütün üyelerinin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını güvence altına alabilirdi. Ama, 1919'da, ne Rusya, ne de Almanya Milletler Cemiyeti'ne üye olmaya çağrıldı: dolayısıyla da bu güvence maddesi yalnızca galip ülkeler için geçerli hale geldi. Ne var ki ABD Senato'su hem Milletler Cemiyeti antlaşmasını, hem de Versailles Antlaşması'nı onaylamayı reddetti. ABD'nin kendini soyutlamaya yönelik bu geri çekilişi, barış antlaşması hükümlerine duyulan güvensizliğin temel nedeni oldu.

Bütün dünya açısından irdelendiğinde, I. Dünya Savaşı'nın temel sonuçları, bir yandan Batı ve Doğu Avrupa ülkelerinin güçlerini yitirmeleri, öte yandan ABD ile Japonya'nın güç "kazanması"dır.

Batı ve Orta Avrupa devletleri -İngiltere, Fransa ve özellikle de Almanya-, 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında dünyanın iktisadî gelişmesinde başrolü oynamışlardı; teknikleriyle ve sermaye yatırımlarıyla "yeni ülkeler"deki kaynakların işletilmesine hız kazandırmışlardı; aynı dönemde, Asya ve Afrika'da sömürgeler kurmuşlar ya da etki alanları oluşturmuşlardı. Sözkonusu ülkelerin oynadığı bu rol savaş yılları sırasında önemini yitirdi. Avrupalı dışsatımcılar pazarlarını kaybettiler: çünkü

askerî gereksinimleri karşılamaya yönelik sanayiler, artık bu ülkelerin istediği ürünleri üretmiyordu; dolayısıyla sermaye yatırımları durdu. 1919'da ortaya çıkan üretim yetersizliği bunalımı ve parasal bunalım, iktisadî ve parasal açıdan yayılma çabalarına kısa vadede elverişli olanaklar hazırlamıyordu. Siyasal etkiyse çok daha dolaysız bir tehdit altındaydı; çünkü, sömürgecilerin birbirlerini yediklerini gören sömürgeleştirilmiş uluslar, Avrupalıların egemenliğinden kurtulma umudunu taşımaya başladılar. Bu bağımsızlık istekleri, hem Wilson'ın "halkların kendi kaderlerini serbestçe belirleme" ilkesinin, hem de komünist öğretinin yayılmasıyla daha da güçlendi; birbirlerine ne kadar ters olurlarsa olsunlar, Amerikan ve Sovyet ideolojilerinin birbirine yaklaştığı bir nokta vardı artık: "sömürgeciliğin" kınanması. Gerçekten de Avrupa devletlerinin egemenliğine karşı direniş hareketleri, 1919'da Hindistan'da, Mısır'da, Güney Afrika Birliği'nde, Kuzey Afrika'da, Hollanda'nın okyanustaki adalarında patlak verdi; gene aynı dönemde, "Batılılar"ın siyasal etkilerine karşı Çin'de ve Eski Osmanlı İmparatorluğu topraklarındaki Türk ve Arap halkları arasında bağımsızlık hareketleri başladı. Avrupalılar hemen hemen her yerde duruma egemen oldular. Ama "sömürge olmaktan kurtulma"ya yönelik bu ilk deneme dünyanın yeni bir yola girdiğini vurgulayan bir göstergeydi.

Avrupa'nın gerilemekte olduğunu belgeleyen bu belirtilerin ortaya çıktığı sırada, Avrupa yayılmacılığının 20. yüzyılın ilk yıllarında karşılaştığı iki rakip hızla gelişmekteydi.

Japonya, 1914-1918 yılları arasında büyük siyasal avantajlar elde etmişti: Çin'de, Mayıs 1915'de, geniş iktisadî ve parasal ayrıcalıklar koparmış ve Şantung eyaletini işgal etmişti; Sibirya'nın bütün batı kesimi 1918'den beri müttefiklerin işgali altında gibi görünmekteydi, ama bu gerçekte bir Japon işgaliydi; Büyük Okyanus'ta, Ekvator'un kuzeyinde bulunan Alman takımadalarının durumu da aynıydı. Görüldüğü gibi Uzakdoğu'da Japon hegemonyası yerleşmiş durumdaydı. Bu hegemonya, toplumun zihniyetinde, güçlü bir ulusçuluğa dayanıyor ve

1918'den beri iç savaş içinde boğulup giden Çin'deki iç bunalımlardan yararlanıyordu. Ne var ki iktisadî temeller sağlam değildi.

Savaşın son iki buçuk yılında savaşan Avrupa ülkelerinin ikmal gereksinimlerini karşılayan ABD, sanayi malları üretimini hızla artırdı; deniz ticaret filosunun tonajını dörde katladı; savaşın sürdüğü dört yıl içinde, dış ticaret dengesinde, 1787-1914 yılları arasındakine eşit bir fazlalık gerçekleştirdi. Dünya altın stoklarının yarısını elinde bulunduran ABD, Avrupa devletlerine 10 milyar dolar borç verdi ve yabancı sermayedarların elinde bulunan Amerikan hisse senetlerinin büyük bölümünü satın aldı. 1914'e kadar hep dışardan sermaye gelmesini beklemişken, bu tarihten sonra dışarıda yatırım yapmaya ve dünya para piyasasında ön sıralarda yeralmaya başladı.

Avrupa'nın büyük sanayi devletleri ticaret piyasasını ABD'ye bırakacaklar mıydı? İktisadî durumlarını yeniden düzenler düzenlemez, dünya ticaretinde kaybettikleri yeri elbette geri almaya çalışacaklardı. Bununla birlikte, 1914 öncesinde ellerinde tuttukları pazarın tamamını geri almaları olanaksızdı. Siyasal etki açısından da aynı şey sözkonusuydu: ABD'nin girişimleri ve komünist Rusya'nın giderek güçlenmesi bundan böyle dünya yaşamının temel etkenleri olacaktı.

I. DÜNYA SAVAŞI VE OSMANLI DEVLETİ

I. Dünya Savaşı başladığında Osmanlı İmparatorluğu, ölümcül bir darbe yediği Balkan Savaşı'ndan henüz çıkmıştır. Bu savaşta yalnızca Anadolu ile birlikte anavatan addedilen o çok değerli Rumeli kaybedilmemiş, -yine büyük bir yenilgi ile bitmiş olan- 1877-78 savaşından sonra hissedilir hale gelen "devletin çökmekte olduğu" endişesi yöneticilerin üzerine bir kâbus gibi çökmüştür.

Dünya Savaşı'nın bu kâbusu daha da koyulaştırması kaçınılmazdır. Çünkü herkes çok önceden bilmektedir ki; bu savaş hangi taraf galip gelirse gelsin, dünyanın büyük güçler arasında yeniden "paylaşılmasıyla ve uluslararası haritanın yeniden çizilmesiyle sonuçlanacaktır. Ve Osmanlı İmparatorluğu konum ve durumu gereği tarafsız kalsa dahi, pazarlık masasının üzerine mutlaka konulacaktır. Nitekim daha 1907'de, Osmanlı Devleti'nin savaşta kimin yanında yeralacağı kaale bile alınmaksızın, İngiltere-Fransa ve Rusya arasında yapılan ittifak andlaşmasının gizli maddelerinde İstanbul ve Boğazlar bölgesinin Rusya'ya bırakılacağı karara bağlanmıştı.

I. Dünya Savaşı başladığında iki yıldır iktidarda bulunan İttihat ve Terakki Partisi kadroları için bu noktanın özel bir önemi vardır. Sözü edilen andlaşmanın duyulması üzerine 1908'de henüz bir gizli örgüt olan İttihat ve Terakki, gaflet içinde saydığı II. Abdülhamit'in mutlakiyetçi yönetimine karşı harekete geçme kararı almış ve başlattığı olaylar sonucunda, 1908 Temmuz'unda padişahı meşrutiyeti ilan zorunda bırakmıştı. Ancak 1908-1912 döneminin siyasal kaosu içinde "tedbir düşünmek" şöyle dursun, durum daha da vahimleşmiştir. 1912'de daha yarım asır önce birer Osmanlı vilayeti olan topraklar üzerinde kurulmuş küçük Balkan devletleri ile yapılan sa-

vaşta tam bir bozguna uğrayan Osmanlı Devleti, böylece hem Avrupa devleti konumunu fiilen kaybederek, çıkarlarını bu platformda koruma imkânını yitirmiş; hem de uğradığı bozgun onu istenilir bir askerî müttefik olmaktan büyük ölçüde uzaklaştırmıştır.

Nitekim bunun da etkisiyle, savaş başladıktan sonra Osmanlı Devleti'nin İngiltere ve Rusya nezdinde yaptığı ittifaka katılma önerileri isteksizlikle karşılandı. Osmanlı Devleti'nin Batı Trakya ve Ege adalarının kendisine iadesi karşılığında İngiltere ve Rusya yanında savaşabileceği yolundaki teklifleri kabul görmedi. Aynı sıralarda karşı tarafla da görüşmeler sürdürülmekteydi ve 1913 sonlarından beri Osmanlı ordusunu ıslah için bir askerî heyet göndermiş olan Almanya ile, 2 Ağustos 1914'de gizli bir andlaşma imzalandı. Bu andlaşmanın maddelerinden biri de Osmanlı ordusunun sevk ve idaresinin bu askerî heyete danışılarak yürütülmesi idi.

Onur zedeleyici bu koşula rağmen Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın yanında savaşa sokan bu andlaşma, aslında iktidardaki İttihat ve Terakki'nin üst yönetimi için, sözü edilen çöküş kâbusundan kurtulmanın mümkün tek yolu olarak görülmekteydi. İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı toprakları olan Ortadoğu'ya Rusya'nın Karadeniz sahili ve Boğazlar bölgesine açıkça göz dikmiş olmalarına karşılık, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın -şimdilik- benzer taleplerinin olmaması, şüphesiz andlaşmayı kolaylaştırmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti, Almanya'nın yanında savaşa girmesi çok muhtemel olan Bulgaristan'ın da göz diktiği Batı Trakya konusunda uzlaşmaya yatkın olduğunu belirtmiş, savaştaki rolünü Batı'da, Avrupa ve Balkanlar'da değil, Doğu'da Rusya'ya ve İngiltere'ye karşı açılacak cephelerde yerine getirmeyi kabul etmiştir.

Almanya'yla yapılan andlaşmanın özellikle iki maddesi dikkate değerdir. Bunlar, İttihat-Terakki üst yönetiminin savaşa sadece büyük devletlerin Osmanlı ülkesini parçalama tehditi karşısında "mecburen" katılmadıklarını, bu savaşı aynı zamanda daha boyutlu bir "kurtuluş" projesi için fırsat, imkân saydıklarını da gösterir. Sözkonusu maddelerin ilki kapitülasyonlarının kaldırılmasını

Almanya'nın desteklemesi koşuludur. Savaşa girilir girilmez bu karar ilan edilmiştir. Osmanlı iktisadi düzeninin çöküşünde ve bir türlü toparlanamamasında en önemli faktör sayılan kapitülasyonları kaldırma kararı, İttihat-Terakki iktidarının savaşla birlikte bir "ekonomik-toplumsal kurtuluş" projesini de uygulamaya koymaya hazırlandığının işaretidir. Nitekim, savaş yıllarında bir yandan savaş ekonomisinin gerektirdiği tedbirler alınırken, bir yandan da ülke ekonomisine Müslüman ve özellikle Türk "müteşebbis"lerinin egemen olmasına yönelik bir "millî iktisat" politikası yürürlüğe konulmuştur. Başta Ermeniler ve Rumlar olmak üzere gayrimüslim azınlıklara karşı alınan ekonomik, sosyal, siyasî ve askerî "tedbirler" -Ermenilerin ve kısmen Rumların tehciri bu cümledendir- bir yanıyla savaş koşullarının "gerektirdiği" güvenlik tedbirleri olarak izah edilse bile, öbür yanıyla da sözü edilen "millî iktisat" düzeni tasarımıyla ilişkilidir.

"Devletin çöküşü"nü önlemek, yeniden güçlenmesini sağlamak için onun iktisadi ve sosyal tabanını "millî" bir yaklaşımla yeni baştan düzenleme fikri, "Balkan şoku" ile birlikte pekişmiştir. Çünkü, Osmanlı Devleti'ni Avrupa'dan neredeyse tamamen atan son darbeyi vuranlar, 1877-78 savaşı öncesi Osmanlı topraklarında yaşayan millî-dinî topluluklarca kurulmuş devletlerdir. Bu toplulukların kendi millî devletlerini kurma amacıyla başlattıkları isyanları bir dönem bastırabilen Osmanlı Devleti, Avrupa'nın büyük devletlerinin -özellikle Ç. Rusya'nın- askerî desteği karşısında önce Yunanistan'ın, ardından Romanya, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlığını kabule mecbur edilmiş, daha sonra da bu yeni devletler, Balkanlar'ın yoğun Müslüman-Türk nüfusa sahip Rumeli yakasını zaptetmişlerdi. Balkanlar'da, Rumeli'de olan, benzer durumdaki Anadolu'da gerçekleşebilirdi. O nedenle de Osmanlı Devleti'nin o zamana kadar takip ettiği egemenlik sahasındaki etnik, millî, mezhepsel ve dinî mozaiği geleneksel dengesi içinde koruma, özellikle gayrimüslim tebaanın hukuki eşitlik yönündeki taleplerini karşılamaya çalışma politikası derhal terkedilmeli ve devleti -onu sahiplenecek- millete her bakımdan bağlaya-

cak bir politika, bir millî devlet" politikası hızla yürürlüğe konulmalıydı. Buradaki "millet"in devletin tebaası olan tüm Müslümanları mı ifade ettiği, yoksa özel olarak Türk ve Türkleşmiş unsurları mı kasdettiği bir ölçüde muğlaktır. Ancak "devletin bekası" için uzun vadede Türk unsura dayanmanın zorunluluğu teslim edilmiş olduğu için, İttihat ve Terakki yönetimi, Almanya ile yaptığı andlaşmada toprak kazancıyla ilgili tek açık talebini şöyle formüle etmiştir: "Osmanlı Devleti doğu sınırları, bu devletle Rusya Müslümanları arasında doğrudan doğruya bağlantıyı sağlayacak biçimde düzenlenecektir."

Böylece, İttihat ve Terakki yöneticilerinin savaştan galip çıkması halinde, nasıl bir Osmanlı Devleti tasarlamış oldukları anlaşılıyor. Bu, Batı'da, Balkanlar'da eski konumunu yeniden edinmeyi -şimdilik- hedeflemeyen, Ön Asya'da, Hazar Denizi'ne -belki daha da ötesine- kadar bir coğrafyada Müslüman-Türk çoğunluğunun "millî devleti" olarak ekonomiden siyasete dek her düzeyde yeni baştan düzenlenip, bu eksende güçlenmeyi amaçlamış bir devlet olacaktır. Osmanlı Devleti'nin son iki yüz elli yılına damgasını vuran Batı'da, Balkanlar'da çokuluslu, çok dinli bir imparatorluk olarak tutunabilme çabası radikal bir kararla terkediliyor ve onun yerini Ön Asya'da -Batı'nın millî devlet normlarına göre kurulacak- güçlü bir Müslüman-Türk millî devletini oturtma hedefi alıyordu. Bu millî devlet bölgenin öteki Müslüman uluslarını da bünyesine alabilir, nüfuzunu, egemenlik sahasını Orta Asya'ya kadar yayabilirdi.

Bu proje içinde Anadolu'nun yerleşik Rum ve Ermeni nüfusu durumuna gelince: Onların Balkanlar'daki gayrimüslim toplulukların oynadığı ve Rumeli'nin kaybıyla sonuçlanan role benzer bir role hazırlandıkları yaygın bir kanıdır. Özellikle Doğu Anadolu'daki Ermenilerin, Rusya'nın askerî-politik desteğiyle Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurmak peşinde oldukları zaten bilinmektedir. Rusya'nın Pontus Rumlarını kendisine bağlamak, Yunanistan'ın ise hem Pontus hem de Ege ve Marmara bölgesindeki yoğun Rum nüfusa dayanarak, bu bölgeleri kendisine bağlamak (Megalo İdea) amacında olduğu da ortadadır.

Balkan bozgunundan önce sınırlı bir taraftara sahip Pan İslamist ve Pan Turanist akımların hızla Müslüman-Türk aydın ve eşrafı içinde yaygınlaşması ve İttihat-Terakki'nin resmî ideolojisini belirler hale gelmeleri, bu olgular çerçevesinde değerlendirilmelidir. Sözkonusu ideolojiler, çöküş kâbusundan kurtulmak için çok güçlü bir atılım ihtiyacını duyan bir ruh halini yansıtır. İttihat ve Terakki'nin, Avrupa'dan, Balkanlar'dan geriye çekilerek gücünü Anadolu'yu merkez alan bir coğrafyada yoğunlaştırma üzerine kurulu genel kurtuluş projesi, bu fikri ve ruhi ortamın, o ortama özgü bir "atılım" ihtiyacının ürünüdür. Sözkonusu fikri ve ruhi ortamda, o atılım projesinin mantığı içinde Anadolu'nun Rum ve Ermeni nüfusunun bir ayakbağı gibi görülmesi ise kaçınılmazdır.

İttihat ve Terakki iktidarının bu "atılım"ı bir an önce gerçekleştirmek ve bunu Müslüman-Türk nüfusu da peşinden sürükleyerek yapabilmek için I. Dünya Savaşı'na katılmayı hem bir zorunluluk, hem de bir imkân saydığı belirtilmelidir. Böyle olunca da savaşa Almanya'nın yanında katılmak gerekmektedir. O nedenle de İttihat-Terakki yönetimi Avrupa'da savaşın an meselesi olduğu Saraybosna suikastı ertesi günlerde her ne kadar İngiltere ve Rusya nezdinde nabız yoklamaları yapıyorsa da, Almanya'yla ittifak kararı hemen hemen kesinleşmiştir. Nitekim Avrupa'da savaşın resmen başladığı günün ertesinde, 2 Ağustos'ta Sadrazam Sait Halim Paşa'nın Yeniköy'deki yalısında Sadrazam, Dahiliye Nazırı Talât Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Meclis Başkanı Halil Bey, Almanya Büyükelçisi Baron von Wangenheim, Osmanlı-Alman İttifak Andlaşması'nı imzaladılar. Osmanlı kabinesinin çoğunluğunun haberi olmadan yapılan bu gizli andlaşmaya, 6 Ağustos'ta eklenen bir maddeye göre Osmanlı Devleti, Bulgaristan, Almanya yanında yeraldıktan sonra savaşa katılacaktı. Ancak "Yavuz ve Midilli olayı" Osmanlı Devleti'ni çok daha erkenden savaşa itti.

I. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girişi

1914 Ağustos'unda, Alman Donanması'na ait Göeben ve Breslau kruvazörleri, Fransa'nın K. Afrika limanlarını bombaladıktan sonra, Akdeniz'deki İngiliz Donanması tarafından sıkıştırılmış ve Çanakkale önlerine kadar gelmişti. Alman savaş gemileri 10 Ağustos'ta Boğaz'dan geçiş izni istedi. Hükümet izin verdi ve eğer İngiliz gemileri takibe kalkışırlarsa ateş edilmesini emretti. Resmen tarafsız sayılan Osmanlı Hükümeti birkaç gün sonra gemileri satın aldığını açıkladı. Adları Yavuz ve Midilli olarak değiştirilen kruvazörlere Osmanlı bayrağı çekildi ve Alman mürettebata Osmanlı bahriye üniformaları giydirildi.

1914 Ekim'inde Alman amiral Souchon komutasındaki Yavuz ve Midilli birkaç parça Osmanlı savaş gemisiyle Karadeniz'e çıktı, 28-29 Ekim'de Sivastopol, Novorrossisk limanlarını topa tuttu, bir Rus gemisini batırdı. Yavuz ve Midilli 1 Kasım'da İstanbul Boğazı'na girip, alkışlarla karşılanırken, Osmanlı Devleti de savaşa fiilen katılmış oluyordu.

Savaşla birlikte padişah-halife, tüm dünya Müslümanlarını İngiltere-Fransa-Rusya ittifakına karşı cihada çağırdı.

1. 1914 Yılı Kafkasya Cephesi - Sarıkamış Bozgunu - 1 Kasım 1914'te Rus birlikleri Osmanlı sınırından içeriye girip, ilerlemeye başladı. Toplam 160 bin kişilik Rus askeri gücünün karşısında zayıf donanımıyla - gönüllüler hariç- 165 bin askerlik mevcuduyla cephe almış olan 3'üncü Ordu, 7 Kasım'da Rus ilerleyişini durdurup, saldırıya geçti. 16 Kasım'da yeni bir taarruzla Rus ordusu geriletildi ise de, ağır hava ve arazi koşulları ve ayrıca donanım ve cephane eksikliği nedeniyle eski hatlarına geri çekildi.

Osmanlı topraklarına bir cep gibi girmiş Rus kolordularını, Almanların 1914 Ekim'inde Tananberg'de gerçekleştirdiklerine benzer bir manevra ile kıskaca alıp, oradaki gibi büyük bir zafer kazanma fikrine kapılan Osmanlı Başkomutanlığı, 3'üncü Ordu komutanı H. İzzet Paşa'nın muhalefetine rağmen, bu planı yürürlüğe koy-

du. Enver Paşa'nın bizzat komutayı üzerine alarak başlattığı bu büyük umutlar bağlanan plan, tam bir felaketle sonuçlandı. Korkunç kış koşullarında, alabildiğine sarp bir arazide kilometrelerce yürümek ve savaşmak zorunda bırakılan Osmanlı askeri, hayranlık uyandırıcı bir direnç ve savaş azmi göstermesine rağmen, 60.000 ölü vererek Sarıkamış muharebelerinde bozguna uğradı. 1914 Aralığı boyunca süren ve Osmanlı Kafkas cephesinin çöküşüne ve dolayısıyla Doğu Anadolu'yu Rus ilerleyişine açan bu bozgun, yöredeki Ermenilerin Rus askerî desteğinde ayaklanmaları ihtimalini de gündeme getirmişti. O nedenle İttihat-Terakki iktidarı, 1915 baharında başlayacağı kuvvetle tahmin edilen Rus ileri harekâtından önce, 1915 kışında trajik sonuçlar doğuracak olan Ermenilerin tehcir edilmesi kararını uygulamaya koydu.

2. 1915 Yılı Muharebeleri - a) Mısır Seferi - 1914 Aralığında Sarıkamış harekâtı hazırlanırken askerî ve siyasî amaçları onun kadar büyük bir başka sefere de hazırlanılıyordu. Süveyş Kanalı'nı ve Mısır'ı zaptetmek için Suriye'deki 4'üncü Ordu Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın komutasına verilmişti. Nasıl Sarıkamış seferiyle oradaki Rus Kolordusu'nu imha edip Kafkasya'ya girmek, böylece Turan'ın yolunu açmak, Kafkasya'da ve Hazar ötesindeki Müslüman-Türk halkları Rusya'ya karşı ayaklandırmak, hatta oradan Hindistan'a kadar uzanmak gibi Turan ütopyasınca beslenen bir amaç sözkonusu ise, Kanal/Mısır seferi de Pan İslamist hayallerle yüklüydü. 4'üncü Ordu'nun baskın tarzında bir taarruzuyla Süveyş kanal bölgesi ele geçirilebilirse, bunun Mısır'da bir ayaklanmayı başlatabileceği, İngilizlerin Ortadoğu'daki Arap halkları ayaklandırmak için çoktandır başlatmış oldukları tahriklerin sona erdireceği ve halifenin cihad çağrılarına kayıtsız Arapları ve Müslüman dünyasını şevke getireceği umuluyordu. Ve nasıl Sarıkamış'ta Rus kuvvetlerinden sayıca üstün olmayan ve çok daha donanımsız bir orduyla şaşaalı bir zafer umuduna kapılınmışsa, bu Kanal seferinde de, 80 bin askerle İngilizlerin 150 bin mevcutlu askerî gücünün koruduğu müstahkem Süveyş Kanalı mıntıkasının zaptedilebileceğine inanılıyordu. Sarıkamış'ta,

düz bir arazide ve baharda bile gerçekleştirilmesi zor bir manevranın dondurucu kış şartları altında ve sarp dağlar üzerinden yapılmasına nasıl karar verilebilmişse, bu Kanal seferinde de Suriye'den kalkan ordunun, Filistin ve özellikle Sina Çölü'nü geçtikten sonra hemen taarruza geçmesi planlanmıştı.

14 Ocak 1915'te başlayan Kanal'a doğru yürüyüş 2/3 Şubat gecesi yapılan ve geriye püskürtülen taarruzla sona erdi. 1000 ölü, 2000 yaralı ve 150 esir veren sefer kuvveti Filistin'e geri çekildi. Ertesi yıl yeni bir deneme daha yapıldıysa da bu da başarısızlıkla sonuçlandı.

Bunun ardından İngiltere'nin öteden beri yürüttüğü Arap halklarını Osmanlı Devleti aleyhine isyana kışkırtma faaliyetleri meyvelerini vermeye başladı. 16 Mayıs 1916'da İngiltere ve Fransa arasında yapılan ve Sykes-Picot Andlaşması adıyla bilinen Ortadoğu'ya ilişkin andlaşmanın hemen akabinde 5 Haziran 1916'da Şerif Hüseyin önderliğindeki isyan başladı. 1916 sonbaharında Medine hariç, tüm Hicazı ele geçiren isyancıların, Suriye ve Irak'a yayılma girişimleri, özellikle Suriye Genel Valisi Cemal Paşa'nın burada uyguladığı sert tedbirlerin de sonucu başarılı olamadı.

3. Çanakkale Savaşları - İtilaf devletleri, Almanya karşısında güç duruma düşen Rusya'ya yardım etmek, Kafkasya'ya yığınak yapmakta olan Osmanlı ordularının bir kısmının geri çekilmesini sağlamak ve İstanbul'un tehdit altında olduğu izlenimini yaratmak için, Çanakkale Boğazı'na bir "gösteri taarruzu" yapmayı daha 1914 yılı sonlarında tartışmaktaydılar.

Başlangıçtaki bu sınırlı amaçla kalınmadı ve özellikle o sırada İngiltere Amirallik Birinci Lordu olan W. Churchill'in çabalarıyla sefer Çanakkale Boğazı'nın hatta İstanbul'un ele geçirilmesini kapsayacak biçimde düzenlendi.

19 Şubat 1915'te Çanakkale önlerine gelip ateşe başlayan İngiliz deniz gücü, kara birliklerinin desteği olmaksızın Boğaz'ı geçmek amacındaydı. Bir ay içinde iki kez yinelenen donanma saldırısında, İngilizlerin iki, Fransızların bir büyük savaş gemisi Osmanlı kıyı bataryalarınca batırıldı. Bunun üzerine harekât planı değiştirildi. Kara-

ya asker çıkarılarak Gelibolu Yarımadası'nı ele geçirmek hedeflendi. 25 Nisan'da beş ayrı yere yapılan çıkarma, Osmanlı ordusunun karşı saldırıları ile durduruldu. Üç gün süren ve her iki taraftan 50.000 insanın öldüğü çarpışmalarda, itilaf güçleri bazı küçük köprübaşları tutmuş olmalarına rağmen, yarımadaya hakim tepelerden hiçbirini ele geçirememişlerdi. Çarpışmalara 19'uncu Tümen Komutanı olarak katılan M. Kemal, Conkbayırı ve Sarıbayır'daki kritik muharebelerde gösterdiği yetenekle sivrildi.

Nisan sonundaki üç günlük duraklamadan sonra 6, 7, 8 Mayıs günlerinde yeniden şiddetlenen muharebe, İngilizler açısından başarısızlıkla sonuçlandı. Bunun üzerine sonuçtan sorumlu sayılan W. Churchill, kabinedeki görevinden alındı.

10 Mayıs'taki Osmanlı karşı taarruzu, müttefikleri kıyıdan söküp atamadı. 4-5 Haziran'daki İngiliz-Fransız taarruzu, ardından 8 Temmuz'daki Osmanlı mukabil saldırısı da durumu değiştirmedi. 6 Ağustos'ta müttefikler Suvla Körfezi'ne yeni bir çıkarma tertipledi. 21 Ağustos'a kadar süren dişe diş kanlı çarpışmalar, müttefikler için yine başarısızlıktı.

Eylül ve Ekim aylarında yeni harekât planları için uğraşan İngiliz ve Fransız genel kurmayları sonunda Çanakkale savunmasının geçilemeyeceğini teslim edip çekilmeye karar verdiler. İki safha halinde 18 Aralık'ta başlayıp 9 Ocak 1916'da biten tahliye işlemi ile Çanakkale Savaşı sona ermiş oluyordu. Bu savaşta, her iki taraf ölü ve yaralı olarak toplam 500.000'e yakın kayıp verdiler.

Böylece müttefiklerden beklediği yardımları alma imkân ve umudu kaybolan Rusya'nın durumu daha da kötüleşti. Çanakkale Savaşı, 1917'de Rusya'da patlak verecek devrimin önemli bir etkeni oldu.

4. 1915 Yılında Kafkas-Doğu Cephesi - 1915 Nisan'ında Van istikametinde taarruza geçen Rus kuvvetlerinin yanında gönüllü Ermeni birlikleri de vardı. 14 Mayıs'ta Van'a ulaşan Rus birlikleri, burada kenti Nisan ayında ayaklanarak ele geçirmiş Ermenilerce karşılandı. Anadolu'daki Ermeni tehcirinden kaçıp gelenlerin de toplandığı Van'da Rus koruması altında bir Ermeni devleti

de kuruldu. Temmuz'da taarruza geçen Osmanlı ordusu şehri geri aldı. Gerek Rus ordusunun Van'a ilerleyişi ve gerekse geriye çekilişi sırasında Müslüman ve Ermeni binlerce sivil karşılıklı katliam ve panikle kaçışlar esnasında telef oldu.

5. Irak Muharebeleri - Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinin hemen ardından Körfez'de bulunan İngilizler harekete geçip 21 Kasım 1914'de Basra'yı ele geçirdiler. Zayıf Osmanlı birlikleri karşısında 400 km. ilerleyip 29 Eylül'de Kut-ül Amare geldiler. 22 Kasım'da Bağdat yakınlarında, Selman-ı Pak'da Osmanlı birlikleri İngilizleri geri püskürtüp, Kut-ül Amare'de kuşattı. Nisan 1916'da İngiliz birlikleri teslim oldular.

Yeni İngiliz saldırısı 1916 Aralığı'nda başladı. Irak'taki Osmanlı birliklerinin birçoğunun İran Azerbaycanı üzerinden Kafkasya'ya sefer için tahsis edilmiş olmalarından da yararlanarak hızla ilerleyip, 11 Mart 1917'de Bağdat'ı zaptettiler. 1917 sonunda İngilizler Irak'ın petrol yataklarının çoğunu (Musul hariç) denetimlerine alan bir hatta kadar ilerlemiş durumdaydılar.

6. 1916-17 Yılı Doğu Cephesi - 1916 Ocak ayında geniş çaplı bir taarruza başlayan Rus orduları, yaz başlangıcına kadar Erzurum, Trabzon, Erzincan'ı, güneyde ise Van, Muş ve Bitlis'i zaptettiler. Ağustos'ta Osmanlı ordusu Muş ve Bitlis'i geri aldıysa da, Ruslar 1918'de Brest-Litovsk Andlaşması ile çekilinceye kadar zaptettikleri Doğu Anadolu şehirlerini ellerinde tuttular. Bu yörelerde Rus ordusuyla birlikte hareket eden Ermeni gönüllü birlikleri, tehcirin kurbanı olan soydaşlarının intikamını almak adına on binlerce yerli Müslümanın öldürülmesiyle sonuçlanan bir kıyıma giriştiler. 1918 Brest-Litovsk Andlaşması'yla Ruslar çekilip, andlaşmayla Osmanlı Devleti'ne bırakılan bu yörelere Osmanlı ordusu girince, Ermeni birlikleri tutunamayıp hızla geri çekilmeye çalıştı. 1918 Kasım'ında Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesi'ni imzaladığında, Osmanlı birlikleri Hazar Denizi kıyısına kadar ilerlemiş bulunuyordu. Doğu Anadolu şehirlerinin tümünün harabeye döndüğü, yüzlerce köy ve kasabanın neredeyse haritadan silindiği, onbinlerce Müs-

lüman ve Ermeninin hayatını yitirdiği bu 1915-1918 yılları arası dönem, I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle de kapanmış olmayacak, 1919'dan sonra başlayacak Türk Kurtuluş Savaşı'ndaki Doğu Cephesi muharebeleriyle sürüp, 1921'de SSCB ile yapılan Gümrü Andlaşması'yla bu kanlı trajedi geleceğe derin izler bırakarak sona erecektir.

7. Mısır-Filistin Cephesi Muharebeleri - İngiliz-ler, Kanal seferleri ve Hicaz isyanının ardından, Gazze şeridinde savunmaya geçen Osmanlı kuvvetlerine karşı 1916 Aralığı'nda taarruza geçtiler. Önce yenilen İngiliz ordusu Mart 1917'de, Ürdün'e saldıran Faysal komutasındaki Arap birliklerinin de yardımıyla yeniden taarruza geçip, Kasım ayında cepheyi yardılar. 9 Aralık'ta Kudüs düştü. Filistin'i savunan Yıldırım Orduları Grubu yılın sonunda Suriye'ye çekilmek zorunda kaldı.

8. Makedonya ve Galiçya (Romanya) Cephelerinde Osmanlı Birlikleri - 1915 Ekim'inde kuzeyden Alman ve Avusturya birlikleri, doğudan Bulgarlar Sırbistan üzerine yürüdüğünde, bir tümenlik Osmanlı kuvveti de Bulgarların yanında savaşa girdi.

1916 yazında Romanya'nın İngiltere-Rusya safında savaşa girmesi üzerine, kuzeyden Almanya ve Avusturya, güneyden, Dobruca istikametinden Bulgarlar karşı taarruza geçti ve yıl sonuna doğru Romanya'yı safdışı bırakarak Galiçya'dan Rus kuvvetlerine karşı yeni bir cephe açtılar. Osmanlı Devleti bir kolorduyu buraya göndererek, Galiçya muharebelerine iştirak etti. Rusya'daki 1917 Devrimi'ni müteakip bu birlikler yurda dönüp, Suriye'deki Yıldırım Ordular Grubu'na katıldılar.

9. Türk-Müslüman Dünyasına Yönelik Faaliyetler - Osmanlı Devleti'nin savaşa girer girmez ilan ettiği cihad, dünya Müslümanları üzerinde fazla etkili olmadı. Buna mukabil İngiltere Ortadoğu Araplarını, özellikle Yemen, Hicaz ve Ürdün Araplarını Osmanlı Devleti aleyhine isyana yöneltebildi; Hint Müslümanlarından ve Mısır'dan tümenler kurup, Osmanlı kuvvetlerinin karşısına çıkardı; Fransa Mağrip ülkelerinden ve Senegal yerlilerinden askerî birlikler oluşturup bunları Avrupa cephesinde ve Çanakkale'de savaşa sürebildi. Hatta Rusya bile

Orta Asya halklarından tertiplediği birlikleri Kafkasya, Doğu Anadolu cephesinde ihtiyat birliği olarak kullandı.

Ancak Osmanlı çabaları da büsbütün başarısız olmadı. Libya'da, Trablusgarp'da Osmanlı ile birlikte İtalyan işgaline karşı savaşan Sünusiler, İtalyanları sahil şeridine kadar geriletmenin yanısıra, I. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Mısır'daki İngiliz birliklerini de hayli uğraştırdılar.

Ayrıca İttihat-Terakki hükümeti, özel olarak kurduğu Teşkilat-ı Mahsusa kanalıyla İran, Kafkasya, Orta Asya ve Hindistan'daki Müslüman-Türk topluluklar arasına ekipler göndererek hem Turan yolunu hazırlamak, hem de İngiltere ve Rusya egemenliğindeki Müslüman halkları isyana teşvikten de geri durmadı. 1916 yılında Irak'tan hareket eden Süleyman Askerî komutasındaki gönüllülerden oluşan Teşkilat-ı Mahsusa Müfrezeleri, Tebriz'e kadar ilerlediler. Amaç buradan donanımlı bir tümenle birlikte yerli halklardan toplanacak gönüllülerle sayıları ve güçleri kabararak Orta Asya üzerinden Hindistan'a kadar uzanmaktı. Durumun ilginçliği şuradadır ki; bu plan yürürlüğe konduğunda Rus ordusu Anadolu içlerinde Erzincan'a, Bitlis'e kadar girmiştir. Bu tehlikeli vaziyette dahi İttihat-Terakki kadrosu hâlâ "büyük" düşünmekte, İran ve Kafkas Azerbaycanını zaptedip, yöre halkının iştiraki ile Rusları çember içine alıp, imha etmeyi tasarlayabilmektedir.

10. Savaş Dönemindeki Ülke İçi Politikalar - İttihat-Terakki iktidarı bir yandan savaşın askerî yönünü, Alman stratejisinin talepleri ile kendi gelecek tasavvurlarını telif edecek biçimde yürütmeye çalışırken; ülke içinde de savaşın zorunlu kıldığı tedbirler ile tasarladığı "millî iktisat" düzenini kurma girişimlerini birarada uygulama peşindedir. Ülke iktisadi hayatının kilit noktalarının ve sermayenin gayrimüslim unsurlar elinde toplanmış olmasını "halli gereken bir sorun" olarak gören İttihat-Terakki Partisi, savaş ortamından da yararlanarak bu yönde bir dizi düzenlemeye girişti. Bu amaçla parti başta İstanbul olmak üzere, özellikle Batı Anadolu şehir ve kasabalarında yerel tüccar ve eşrafı kooperatif ve şir-

ketler kurmaya teşvik ederek, hatta bizzat öncülük yaparak onları gayrimüslim ve yabancıların elinde bulunan ticaret alanlarına egemen hale getirmeye çalıştı. Aynı şey üretici kooperatifleri ve üreticiye kredi veren kurumlar örgütlenerek de yapıldı.

Bu amaçla savaş ekonomisini düzenlemek cephelerin ihtiyaçlarını sağlamak için oluşturulmuş Heyet-i Mahsusa-i Ticariyye, Merkez ve Taşra İaşe Heyetleri, Men-i İhtikar Heyeti gibi kurumlar Müslüman-Türk tüccarı gayrimüslimlere göre daha ayrıcalıklı kılacak biçimde işletildi. Yolsuzluk ve suistimallere de kapı açması kaçınılmaz olan bu uygulama, İttihat-Terakki'ye bağlı yaygın bir eşraf-tüccar ağı yarattığı gibi, kamuoyunda ciddi tepkiler uyandıran "savaş zenginleri"nin de türemesine yolaçtı.

İttihat Terakki'nin bu "millî iktisat" kurma denemelerinin pratikte en etkili ve yetkili kişisi olan Kara Kemal, öteki parti şefleri gibi, mütareke arefesinde ülkeden ayrılmamış ve gizlenerek İstanbul'daki ilk millî mukavemet örgütlenmesinin kurulmasında çalışmıştır.

11. Savaşın Son Yılı - Mondros Mütarekesi - 1918 yaz sonunda Osmanlı orduları Ekim Devrimi'nin ve İç Savaşın kaosa yolaçtığı Kafkasya'daki karmakarışık siyasî-askerî ortam içinde kalıcı sonuçlar veremeyen ilerleyişini sürdürürken, güneydeki cephelerde Irak ve Suriye'de İngiliz kuvvetleri önünde çekilmeye başlamıştı. İngiliz kuvvetleri daha 1917 sonunda Musul hariç Kuzey Irak sınırlarına kadar ilerlemişti. Suriye-Filistin cephesinde İngiliz ordusunun üstün güçlerle giriştiği taarruz sonucu 1 Ekim'de Şam, 25 Ekim'de Halep düştü. Osmanlı ordusu bugünkü Türkiye-Suriye sınırına kadar çekildi. Hükümet zaten 8 Ekim'de istifa etmiş ve Çanakkale önlerinde abluka yapan İngiliz filosu komutanı aracılığıyla ateşkes talebinde bulunulmuştu. İngiltere bu talebe Musul ve Halep'in ele geçirilmesine kadar cevap vermedi ve 27 Ekim'de Osmanlı heyetini Mondros'a çağırarak teslim koşullarını bildirdi. Mondros Mütarekesi 31 Ekim'de imzalandı. Mütarekeye göre Boğazlar derhal açılacak, Osmanlı ordusu terhis edilip, donanma ve Boğaz kaleleri itilaf güçlerine teslim edilecekti. Başlıca askerî üsler, limanlar,

demiryolu ve posta şebekesi, Toros tünelleri itilaf denetimine verilecekti. İşgal birliklerinin yiyecek, yakacak ve diğer ihtiyaç maddeleri bedelsiz karşılanacak, Osmanlı halkının yiyecek stokları itilaf güçlerinin denetiminde olacaktı. "Altı Ermeni vilayeti"nde karışıklık çıktığı takdirde buraları işgal edilebilecek, Sis, Haçin, Zeytun ve Ayıntap'a ise işgal kuvveti derhal gönderilecekti.

Mütarekenin ardından Fransızlar, Kilikya (Çukurova) bölgesine, İngilizler, K. Irak'a girip işgal ettiler. Fransızlar, Çukurova'da Ermenileri hem işgal ordusunda, hem de idari görevlerde istihdam ediyorlardı. Doğu Anadolu'daki İngiliz yetkilileri de benzer uygulamalara giriştiler. 9 Mart'ta Samsun'u işgal eden İngilizlerin ardından, Orta ve Doğu Karadeniz şeridindeki Pontus Rumları ile yörenin Müslüman ahalisi arasında şiddetli çatışmalar başladı. Ocak-Nisan 1919'da İtalyanlar, kendilerine bırakılan Antalya-Burdur, Marmaris bölgesine işgal kuvvetlerini gönderdiler. 13 Kasım'da İngiliz-Fransız Donanması İstanbul'u resmen teslim aldı.

Mütarekenin resmen imzalanmasından önce yurdu terkeden İttihat-Terakki'nin en tepedeki üç lideri, Enver, Talât ve Cemal Paşaların son ikisi Berlin ve Roma'da Ermeniler tarafından öldürülmüş, Enver Paşa ise Pan Turanist ve İslamist bileşimi tasarılarını, I. Dünya Savaşı ve Sovyet Devrimi'nin tepeden tırnağa sarstığı Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinde gerçekleştirmek için giriştiği son teşebbüsünde, Kızıl Ordu birliklerine karşı savaşırken vurularak ölmüştür.

Bu sırada ise çöken Osmanlı İmparatorluğu'nun enkazı üzerinden bir Türkiye Cumhuriyeti inşa etmek için Anadolu'da M. Kemal önderliğindeki bir "Kurtuluş Savaşı" verilmektedir.

Not: Bu son bölüm, yayınevi tarafından yazılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

1. Genel Yapıtlar

P. RENOUVIN, *La crise européenne et la première guerre mondiale (1904-1918)* [Paris, Presses Universitaire de France, "Peuples et Civilisations" dizisi, 5. baskı. 1969].

M. FERRO, *La grande guerre (1914-1918)* [Paris, 1969].

P. MIQUEL, *La grande guerre* (Paris, 1983).

J.-B. DUROSELLE, *La France et les Français (1914-1920)* [Paris, 1973].

K. D. ERDMANN, *Die Zeit der Weltkriege* (Stuttgart, 1959).

P. KIELMANSEGG, *Deutschland und der Erste Weltkrieg* (Frankfurt, 1968).

L. WOODWARD, *Great Britain and the War of 1914-1918* (Londra, 1972).

2. Askerî Sorunlara İlişkin Yapıtlar

DUFFOUR, DAILLE, HELLOT, TOURNES adlı generallerin yazdığı *Histoire de la guerre mondiale* (Paris, Payot, 1934-36, 4 cilt).

MAX SCHWARTE, *Der grosse Krieg* (Berlin, 1932) aynı yazarın 10 ciltlik yapıtının özeti.

A. LAURENS, *Histoire de la guerre sous-marine allemande* (Paris, 1930).

General GAMBIEZ ve Albay SUIRE, *Histoire de la première guerre mondiale* (Paris, 1968, 2 cilt).

G. PEDRONCINI, *Les mutineries de 1917* (Paris, 1967).

G. PEDRONCINI, *Pétain, général en chef (1917-1918)* [Paris, 1967].

G. PEDRONCINI, *Le haut commandement. La conduite de la guerre (mai 1917 - novembre 1918)* [tez, Paris, 1971].

3. Diplomatik Sorunlara İlişkin Yapıtlar

A. PINGAUD, *Histoire diplomatique de la France pendant la guerre* (Paris, 1938, 3 cilt).

V. POTEMKIN, *Histoire de la diplomatie* (Paris, 1947, 3 cilt, II. cilt).

G. PEDRONCINI, *Les négociations secrètes pendant la Grande Guerre* (Paris, 1969).

W. STEGLICH, *Die Friedenspolitik der Mittelmächte 1917-1918* (Wiesbaden, 1964).

G. R. CROSBY, *Disarmament and Peace in British Politics 1914-1919* (Harvard U. P., 1957).

E. R. MAY, *The World War and American Isolation 1914-1917* (Harvard U. P., 1959).

4. Savaşın Amaçlarına İlişkin Yapıtlar

Fritz FISCHER, *Griff nach der Weltmacht* (Dusseldorf, 1961) adlı yapıtın Fransızca çevirisi: *Les buts de guerre de l'Allemagne impériale* (Paris, 1970).

P. RENOUVIN, Les buts de guerre du gouvernement français (1914-1918), *Revue historique*'de, 1966.

G. H. SOUTOU, *Les buts de guerre économiques des grandes puissances de 1914 à 1919* (Tez, Paris, 1985).

5. İktisadi ve Toplumsal Sorunlara İlişkin Yapıtlar

G. HARDACH, *Der Erste Weltkrieg (Geschichte der Weltwirtschaft im 20. Jahrhundert, Bd. 2)* [Münih, 1973].

M. C. SINEY, *The Allied Blockade of Germany* (Ann Arbor, 1957).

E. CLEMENTEL, *La guerre et le commerce. La France et la politique économique interalliée* (Paris, 1931).

C. GILBERT, *American Financing of World War I* (Westport, 1970).

G. D. FELDMAN, *Army, Industry, and Labor in Germany 1914-1918* (Princeton, 1966).

A. KRIEGEL, *Histoire du mouvement ouvrier français (1914-1920)* [Paris, 1964, 2 cilt).

A. VAN DER SLICE, *International Labor diplomacy and Peace* (Philadelphia, 1941).

6. Rus Devriminin Sonuçlarına İlişkin Yapıtlar

M. FERRO, *La révolution de 1917. La chute de tsarisme et les origines d'octobre* (Paris, 1969-1974).

F. X. COQUIN, *La révolution russe* (Paris, "Que sais-je" dizisi, no 986).

E. H. CARR, *La Révolution bolchévique 1917-1923*, cilt III: *La Russie soviétique et le monde* (Paris, 1969-1974).

W. BAUMGART, *Deutsche Ostpolitik von Brest-Litovsk bis zum Ende des Ersten Weltkrieges* (Münih, 1966).

J. WHEELER BENNETT, *Brest-Litovsk: the forgotten Peace* (Londra, 1938).

7. ABD'nin Savaşa Girişi ve Bunun Sonuçlarına İlişkin Yapıtlar

Ch. SEYMOUR, *American Diplomacy during the World War* (Baltimore, 1934).

J. R. SPENCER, *Decision for War, 1917* (Rindge, 1953).

F. L. PAXSON, *America at War 1917-1918* (Boston, 1939).

J. B. DUROSELLE, *De Wilson à Roosevelt. La politique extérieure des Etats-Unis (1913-45)* [Paris, Colin, 1960], bölüm III ve IV.

Y. H. NOUAILHAT, *La France et les Etats-Unis (Ağustos 1914 - Nisan 1917)* [tez, Paris, 1975].

A. KASPI, *La France et le concours américain (Şubat 1917 - Kasım 1918)* [tez, Paris, 1974].

8. Ateşkese İlişkin Yapıtlar

P. RENOUVIN, *L'armistice de Rethondes, 11 Kasım 1918* (Paris, 1968).